

*До 140-ліття
від дня народження
Михайла Злобинця*

ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Кафедра історії України

Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Золотоніська районна організація

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ЦЕНТР УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ ТА КРАЄЗНАВСТВА

ІМЕНІ АКАДЕМІКА П. Т. ТРОНЬКА

Відділ українських студій імені Д. І. Багалія

*Ця книга побачила світ за сприяння
Золотоніської міської ради*

ПРОСВІТНИК ТА БАНДУРИСТ МИХАЙЛО ЗЛОБИНЕЦЬ

САМОНАВЧАТЕЛЬ ДО ГРИ
НА КОБЗИ ЛБО БАНДУРИ
У ДВОХ ЧАСТИНАХ

ВИДАВЕЦЬ ОЛЕКСАНДР САВЧУК

ХАРКІВ • 2023

УДК 929-052 Злоб: [780.614.13+37] (477.47)
П 82

*Рекомендовано до друку вченою радою
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(протокол № 1 від 31.08.2023 р.)*

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького *В. В. Масненко*;

доктор історичних наук, професор, проректор із гуманітарно-виховних
питань Черкаського державного технологічного університету,
Заслужений працівник освіти України *В. М. Лазуренко*

П 82 Просвітник та бандурист Михайло Злобинець. Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі / авт.-уклад. О. Силка, В. Козоріз. — Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. — 192 с., 15 іл.

ISBN 978-617-7538-93-5

На підставі архівних документів та спогадів подано життєпис українського громадсько-культурного діяча, просвітника, педагога, бандуриста, уродженця м. Золотоноша Михайла Олександровича Злобинця (1883–1937 рр.). Окремим блоком розміщено репринт праці М. Злобинця «Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі». Видання підготовлене до 140-річчя до дня його народження. Адресовано широкому загалу українства, краєзнавців, етнографів, фахівців-істориків, музикознавців, викладачів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 929-052 Злоб: [780.614.13+37] (477.47)

© М. Злобинець, 1913
© В. Козоріз, В. Мішалов,
О. Силка, Л. Синявська,
тексти, 2023
© В. Козоріз, О. Силка,
упорядкування, 2023

ISBN 978-617-7538-93-5

ЗМІСТ

<i>Григорій Голиш</i> ДАНИНА ПАМ'ЯТІ ЗНАНОМУ УКРАЇНЦЮ	6
<i>Оксана Силка, Лариса Синявська</i> «Я ТІЛЬКО УКРАЇНЕЦЬ, ЧЕСНИЙ, СТАРИЙ, СВІДОМИЙ УКРАЇНЕЦЬ»	9
<i>Віктор Козоріз</i> ЗЕМСЬКИЙ ГЛАСНИЙ МИХАЙЛО ЗЛОБИНЕЦЬ ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.	59
<i>Віктор Мішалов</i> МАРКО МІШАЛОВ – УЧЕНЬ МИХАЙЛА ЗЛОБИНЦЯ. СПОГАДИ.....	77
Основні дати життя Михайла Злобинця	85
Вибрані фотобіографічні матеріали	88
Вибрана бібліографія Михайла Злобинця	104
Анотація	109
Abstract	110
Про авторів	111
<i>Михайло Злобинець (М. Домонтович)</i> САМОНАВЧАТЕЛЬ ДО ГРИ НА КОБЗИ АБО БАНДУРИ У ДВОХ ЧАСТИНАХ	113

ДАНИНА ПАМ'ЯТІ ЗНАНОМУ УКРАЇНЦЮ

Гей, ізгадайте, браття-вкраїнці,
Чим ми на світі бували,
Як волю нашу, волю народню
Всі ми гуртом рятували.

(Михайло Злобинець)

Воістину щедрий на таланти Шевченків край, котрий подарував Україні й світу сотні відомих достойників. Чимало знаних подвижників духу виколихав і Златокрай, що розкинувся на черкаському Лівобережжі. Загальнонаціональної слави зажили його уродженці, зокрема: людина-академія Михайло Максимович, біохімік Олексій Бах, індолог Олексій Баранников, краєзнавець Михайло Пономаренко, майстри слова Костянтин Думитрашко, Олександр Навроцький, Михайло Старицький, Юхим Гедзь, Іван Ле, Михайло Драй-Хмара, Микола Терещенко, артисти Борис Романицький, Андрій Гончар та Діана Петриненко, бандуристи Сергій Баштан і Михайло Коваль, художники Ілля Шульга, Іван Черінько та Василь Перевальський... У цій славній когорті творців доброї слави рідного краю чільне місце посідає й Михайло Олександрович Злобинець (Домонтович).

На жаль, це ім'я незаслужено призабуте й тому мало знає в сьогоденному українському соціумі. А між тим, цей подвійний тезко свого іменитого земляка М. Максимовича належить до числа тих наших співвітчизників, котрі поклали на вівар української ідеї свої життя. Володар багатогран-

ного таланту, відомий педагог, письменник, поет-пісняр, віртуозний бандурист. А ще — громадсько-політичний діяч, незламний революціонер із духом, «що тіло рве до бою», фундатор і лідер просвітницького руху Золотоніщини...

Та, схоже, у святій справі повернення із забуття постаті М. Злобинця крига таки скресла. Завдячуємо цьому не лише Всевишньому, а й черкаським краєзнавцям. До реконструкції життєдіяльності відомого крайнина зверталися краєзнавчий патріарх Михайло Пономаренко та відомий дослідник місцевої історії Віктор Почепцов (світла їм пам'ять!). А в 2017 р. побачила світ змістовно насичена книга відомих історикинь Оксани Силки й Лариси Синявської «Бандури пісня недоспівана, або суспільний виклик Михайла Злобинця», що стало по суті першим усебічним осягненням життєпису та духовного подвигу М. Злобинця й цілком заслужено поціноване краєзнавчою премією ім. Михайла Максимовича (весь її грошовий еквівалент лауреатки передали у фонд виготовлення меморіальної дошки М. Злобинцю в Золотоноші).

І ось нове, щойно підготовлене до друку видання, присвячене незабутньому Михайлу Злобинцю. Для його появи на світ саме цього річ випала чільна нагода, адже в жовтні 2023 р. виповнюється рівно 140 років відомому достойникові.

Авторами-упорядниками (вже згаданою дослідницею Оксаною Силкою та уродженцем Золотоніщини журналістом Віктором Козорізом) проведено великий обсяг пошукової та аналітичної роботи, що й забезпечило її вагомий результат. Доволі солідно виглядає джерельна база реконструкції життєдіяльності відомого просвітника, яка репрезентована архівними матеріалами, стародруками, оприлюдненими документами та спогадами. За жанром книга є збірником і композиційно складається з підготовлених авторами статей про великого земляка, а також спогадів бандуриста й мистецтвознавця, учня М. Злобинця Марка

Мішалова (уродження Золотоніщини), а також репринтної версії знаменитого «Самонавчителя до гри на кобзі або бандурі» авторства М. Злобинця. Важливо у цьому зв'язку підкреслити, що матеріали запропонованої книги, поряд зі своєю самодостатністю, як оригінальне дослідження, мають і неабияке джерелознавче й прикладне значення.

Усвідомлюючи велике значення візуалізації поданої інформації, автори-упорядники вмістили на сторінки видання й досить різнопланову ілюстративну добірку. Вона представлена як портретними, так і сюжетними світлинами, копіями титульних сторінок творів М. Злобинця, зразками його письма тощо. Цілком доречною є й анотація англійською мовою з огляду на міжнародну резонансність життєтворчості просвітника.

Поза всякими сумнівами, на це гарне видання чекає довге життя у книжково-читацькому Всесвіті. Воно буде цікавим і корисним літераторам, мистецтвознавцям, музикантам, літописцям рідного краю, суб'єктам освітнього процесу, а також і широкому загалу читачів, небайдужому до нашої славної історії та її видатних постатей.

Григорій ГОЛИШ,
директор наукової бібліотеки
імені Михайла Максимовича
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

«Я ТІЛЬКО УКРАЇНЕЦЬ, ЧЕСНИЙ, СТАРИЙ, СВІДОМИЙ УКРАЇНЕЦЬ»

*Світлій пам'яті усіх українців,
закатованих лежцатами радянської
репресивної системи, присвячуємо*

Життєвий шлях, особистісні переконання та спадок Михайла Олександровича Злобинця є складовою масштабного громадського культурно-просвітницького руху України першої половини ХХ ст. Підняття на поверхню призабутого пласту проявів громадської ініціативи у сфері створення об'єднань культурно-просвітницького спрямування на місцях є посильним внеском у написання нової, об'єктивної історії міст і сіл України. Дослідження персональної участі громадян у таких процесах дозволяє вивести з історичного забуття покоління тих, чиї особистісні переконання формувалися в період Російської революції 1905 р., активна діяльність відбувалася в часи Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. і змушене мовчання настало у 30-ті рр. ХХ ст.

Михайла Злобинця було розстріляно 20 вересня 1937 р. Його ім'я, його літературна та мистецька спадщина, його внесок в українізацію освітнього процесу були викреслені зі згадок в СРСР. Він, як і мільйони інших, отримав клеймо «ворог народу» на 50 довгих років!

Натомість у літературі української діаспори ім'я М. Злобинця побіжно згадується кілька разів. Так, у газеті «Свобода» (США) за 1923 р. серед книг, заборонених радянською владою до вжитку у дитячих установах УСРР, було зазначе-

но і україномовний підручник М. Злобинця «Арихметика»¹⁾. У 1950 р. у газеті «Український робітник» (США) з'явилася стаття кобзаря Василя Ємця «На добру славу України», де він відзначив позитивний внесок М. Домонтовича (М. Злобинця) у розвиток кобзарського мистецтва²⁾. У виданні Союзу Українців Католиків в Америці у «Календарі «Провидіння» на 1954 рік» наголошувалося на важливому значенні друкованого «Підручника гри на бандурі»: «Написав його один із кращих тодішніх полтавських кобзарів Микола Злобинців, учитель гімназії в Золотоноші»³⁾.

У радянській історіографії ім'я нашого земляка для дослідників залишалося осторонь їхніх наукових інтересів. Хоча для справедливості потрібно відзначити той факт, що до роботи О. І. Дей воно все ж таки потрапило, хоча із помилкою — Микола Злобинців⁴⁾. Саме це ім'я надалі будуть використовувати у своїх роботах українські науковці.

Питання про політичну реабілітацію Михайла Олександровича вперше підняв у березні 1988 р. директор Золотоноського краєзнавчого музею М. Ф. Пономаренко. Завдяки його зусиллям прокуратура Черкаської області 12 червня 1989 р. прийняла рішення про реабілітацію М. О. Злобинця на підставі Указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи з відновлення справедливості стосовно жертв репресій, які відбувалися в період 30–40-х та на початку 50-х років».

Починаючи з цього часу, у місцевій пресі у краєзнавчих дослідженнях кілька разів виринало ім'я Михайла Олек-

1) Нищення української книжки більшовиками на Україні // Свобода. — 1923. — 1.11. — С. 3.

2) Ємець В. На добру славу України / В. Ємець. — Режим доступу: <http://khotkevych.org/tmp/081208161231C.html>. — Заголовок з екрана.

3) Календар Провидіння на 1954 рік. — США : Видавництво «Америка», 1953. — С. 136, 139.

4) Дей О. І. [М. Д.; Злобинців, Микола] / О. І. Дей // Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів: XVI–XX ст. / О. І. Дей. — Київ : Наукова думка, 1969. — С. 234, 472.

сандровича⁵⁾. Його згадували побіжно, у контексті інших подій: «Боротьбу за національні права народу вела організація «Громада», створена у 1906 р. і очолювана М. О. Злобинцем»; «Протестом проти соціальної несправедливості і поривом до волі пройняті віршовані твори А. О. Худоби (Гельмязів) та М. О. Домантовича (Домантів)», «Національно-демократичний рух у краї очолив відомий діяч М. О. Злобинець, голова правління повітової організації товариства «Просвіта»⁶⁾ тощо. Спорадично ім'я Михайла Злобинця потрапляло до статей довідкового характеру енциклопедичних видань — Української літературної енциклопедії⁷⁾, Енциклопедії сучасної України⁸⁾, Української музичної енциклопедії⁹⁾ та інших, автори яких, сподіваємось, у силу об'єктивних обставин зазначають невірні біографічні дані. При усій повазі до визнаного дослідника кобзарства Б. М. Жеплинського, його відомості про Михайла Олександровича є неточними, починаючи від імені — Микола Васильович, дати народження — 1886/1887 рр., місця навчання — історичний факультет Київського університету, дати і місця смерті, тощо¹⁰⁾.

5) Календар пам'ятних дат Черкащини на 2013 рік / укл. : Л. Т. Демченко, Л. Д. Дядик, Т. В. Долгушина Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка. — Черкаси, 2012. — С. 19.

6) Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. — Черкаси : «Вертикаль», видавець П. П. Кандич, 2008. — 572 с. — Про М. Злобинця. — С. 29, 31, 33; Почепцов В. Вибір / В. Почепцов. — Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. — 118 с.

7) Пономаренко М. Ф. Злобинець (Злобинців) Михайло / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. Т. 2 : Д—К. — Київ, 1990. — С. 272—273.

8) Жеплинський Б. М. Домонтович Микола / Б. М. Жеплинський // Енциклопедія Сучасної України. Т. 8: Дл—Дя. — Київ, 2008. — С. 256.

9) Муха А. І. Домонтович / А. І. Муха // Українська музична енциклопедія. Т. 1. — Київ, 2006. — С. 641.

10) Микола Злобинець // Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. — Львів, 2011. — С. 73.

Заради об'єктивності відзначимо, що ім'я М. Злобинця як автора видань початку ХХ ст. віднайшлося у кількох бібліографічних покажчиках: «Бібліографічний покажчик відсутніх у фонді Державного архіву друку неперіодичних і періодичних видань (1917–1918 рр.)»¹¹⁾, «Україномовна колекція освітянської літератури у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (1857–1923 рр.)»¹²⁾, «Видання «Просвіт» Наддніпрянської України»¹³⁾. До останнього потрапили твори «Про землю», «Автономія України», «Арихметика», «Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.)», «Українські революційні пісні 1905 р. і раніше»; до кожного з яких упорядником подані бібліографічні дані надрукованих у свій час рецензій. Додатково дане видання повідомляє про окремі матеріали, які було оприлюднено в газеті золотоніської «Просвіти» — «Вільне слово».

Для сучасних дослідників культурно-освітніх процесів в Україні першої третини ХХ ст. особистість відомого у свій час поета, бандуриста, просвітника та громадського діяча Михайла Олександровича Злобинця фактично до 2017 року залишалася маловідомою. Фактично до часу появи спеціального дослідження О. Силки та Л. Синявської «Бандури пісня недоспівана... або суспільний виклик Михайла Злобинця» (Черкаси, 2017). Але до 2017 р. ще потрібно було зробити чимало науково-дослідницької роботи.

У 2003 р. інформація про нашого земляка з'явилася в одному з томів серії «Реабілітовані історією»: «Злобинець

11) Бібліографічний покажчик відсутніх у фонді Державного архіву друку неперіодичних і періодичних видань (1917–1918 рр.). — Київ : Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова, 2010. — 168 с. — Про М. Злобинця — С. 24.

12) Україномовна колекція освітянської літератури у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1857–1923 рр.) : путівник. — Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2008. — 128 с.

13) Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922 рр.) / уклад. С. Л. Зворський. — Київ : Глобус, 1999. — 133 с.

Михайло Олександрович, 1883 р. н., уродженець м. Золотоноша, українець, б/п. Проживав у м. Золотоноша. Викладач педтехнікуму. ОН ОДПУ 22 жовтня 1928 р. засуджений до 3 р. ВТТ. Реабілітований 26 квітня 1984 р.»¹⁴⁾ І вже тут ми бачимо різночитання в датах, які пов'язані з життям Михайла Злобинця. І таких невідповідностей/суперечностей протягом усього нашого наукового дослідження було чимало. Саме тому «вдруге» познайомити громадськість як Золотоніщини, так і України з непересічною особистістю Михайлом Злобинцем, а також реконструювати хронологію подій його життя було і є одним із наших наукових завдань.

У 2012 р. вперше у сучасній українській історіографії О. Силка на сторінках історико-бібліографічного дослідження «Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX ст.)» представила «Нарис» про життя М. Злобинця, його вибрану бібліографію та репринт кількох його опублікованих робіт. Серед останніх були представлені: «Про землю» та «Українські революційні пісні»¹⁵⁾. Безперечно, таке дослідження стало важливим для краєзнавців Золотоніщини. Але, разом із тим, воно мало і фактологічні помилки (наявні в попередній історіографії), виправити які стало можливим лише у фаховій науковій праці. З цього часу і розпочалося ґрунтовне дослідження життєвого та творчого шляху Михайла Злобинця.

Окремі аспекти дослідження було оприлюднено у 2013 р. у Луцьку під час відзначення 95-ї річниці від часу заснування Луцького повітового товариства «Просвіта»¹⁶⁾; на IX на-

14) Злобинець Михайло Олександрович // Реабілітовані історією. У 27 т. Черкаська область. Книга третя. — Сміла, 2003. — С. 118.

15) Силка О. Злобинців Михайло Олександрович (1883 – після 20.IX.1937 рр.); Вибрана бібліографія; М. Злобенців «Про землю»; М. Домонтович «Українські революційні пісні» // Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX ст.). — Черкаси, 2012. — С. 157–190.

16) Силка О. Золотоніська «Просвіта»: діяльність одного року / О. Силка // Українське державотворення: проблеми і сучасність : зб. наук. праць. — Луцьк, 2013. — С. 40–47.

уковому семінарі «Роль визначних особистостей — митців, діячів науки та культури, у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX — початку XX ст.», який відбувся у Музеї видатних діячів української культури Лесі Українки, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Старицького (м. Київ, 1913 р.)¹⁷⁾; на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кобзар єднає Україну» (м. Черкаси, 2014 р.)¹⁸⁾ та на Всеукраїнській науковій конференції «Київський університет: минуле та сьогодення» (Київ, 2014 р.)¹⁹⁾.

Як не дивно, але ім'я Михайла Олександровича, призабуте для істориків, не є забутих для представників українського музичного мистецтва. Більш-менш суцільну канву життєвого та творчого шляху М. Злобинця реконструював для української науки бандурист, дослідник кобзарства, композитор та диригент В. Ю. Мішалов²⁰⁾, є згадки про кобзаря Домонтовича у виданнях музичної спрямованості та виданнях, у той чи інший спосіб присвячених Т. Шевчен-

17) Силка О. Бандури пісня недоспівана... або внесок Михайла Злобинця (Домонтовича) у популяризацію кобзарського мистецтва у першій третині XX ст. / О. З. Силка // IX науковий семінар «Роль визначних особистостей — митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX — на початку XX ст.», присвячений до дня народження Михайла Петровича Старицького: Матеріали. — Київ, 2013. — С. 116–131.

18) Силка О. З. Золотоніська Шевченкіана (80-ті рр. XIX ст. — 1919 р.) / О. С. Силка // Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кобзар єднає Україну», 24–25 квітня 2014 р. — Черкаси ; Канів, 2014. — С. 9; Силка О. З. Золотоніська шевченкіана (80-ті рр. XIX ст. — 1919 рр.) / О. З. Силка // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. № 39 (292). — Черкаси, 2013. — С. 44–49.

19) Силка О. З. «Інтелегентний кобзар» Михайло Злобинець: життя в умовах радянських реалій / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Програма Всеукраїнської наукової конференції «Київський університет: минуле і сьогодення», 6 червня 2014 р. — Київ, 2014. — С. 7; Силка О. З. М. О. Злобинець: життя за радянських реалій / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Вісник Національного університету ім. Т. Шевченка. — Київ, 2014. — № 122. — С. 44–48.

20) Мішалов В. Бандурист М. Домонтович — Михайло Злобинець / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. — Івано-Франківськ, 2009–2010. — С. 295–301.

ку²¹⁾. Щоправда, і в них Михайла Олександровича уперто продовжують називати Миколою.

Стосовно використання сучасними дослідниками праць Михайла Олександровича можна констатувати наступне: нам відоме лише одне посилання на його роботу «Про землю»²²⁾ та короткий аналіз одного з перших україномовних підручників — «Арихметики» у 2-х частинах. Вважаємо за доцільне зацитувати цей аналіз: «...історичну цінність має підручник «Арифметика» для народних шкіл і нижчих класів середніх шкіл М. Злобинця. Ця книга надрукована українською мовою у 1917 р. в місті Золотоноша, вона є спільним виданням товариства «Просвіта» та Л. І. Болеславського. Книга написана автором для народних учителів-курсантів Золотоніського повіту, але, як пише автор у передмові, враховуючи нагальну потребу у підручниках арифметики для середніх і особливо народних шкіл, цей підручник був необхідним і для учнів. Очевидно, що названий підручник був однією із перших книг з математики для школи, написаних рідною мовою. Автор користувався термінологією, ухвалену математичною комісією «Українського товариства шкільної освіти» у Києві в травні 1917 року»²³⁾.

У 2013 р. у рамках розгляду перших друкованих «Школи гри на бандурі», що знаходяться у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, О. А. Шевченко звернула увагу серед інших і на «Самонавчатель гри на кобзі або бандурі»²⁴⁾.

21) Тарахан-Бережа З. Святиня. — Київ : Родовід, 1998. — С. 248, 520, 521.

22) Захарченко П. П. У поході за волею (селянсько-повстанський рух на Правобережній Україні у 1919 році) / П. П. Захарченко, Н. І. Земзюліна, О. І. Нестеров. — Київ : ЗАТ «Нічлава», 2000. — 175 с. — Про М. Злобинця. — С. 165.

23) Філоненко Н. Огляд підручників з математики другої половини XIX — початку XX ст. / Н. Філоненко, Н. Захарчук // Наукові записки з української історії : зб. наук. статей. — Переяслав-Хмельницький, 2008. — Вип. 21. — С. 139–140

24) Шевченко О. А. Перші друковані школи гри для бандури в електронному каталозі відділу формування музичного фонду / О. А. Шевченко // На-

Джерельною основою пропонуваних матеріалів стали різноманітні, хоча і нечисельні за видовою та змістовною ознакою, документи. Залежно від походження, способу дослідження і форми відображення історичних реалій, слід виділити наступні види джерел: неопубліковані архівні документи; матеріали особистого походження (спогади); звітні матеріали Золотоніського повітового земства Полтавської губернії; літературна спадщина М. Злобинця; довідникові видання Полтавської губернії; агітаційні листівки громадсько-політичної організації «Українська Золотоніська Громада», секретарем якої був Михайло Олександрович; примірники газети «Вільне слово» (м. Золотоноша), ініціатором випуску якої був М. Злобинець; матеріали Золотоніського та Домонтівського краєзнавчих музеїв; світлини з приватних архівів золотонісців. В основу дослідження покладено неопубліковані документи, які зберігаються у Державному архіві м. Києва²⁵⁾, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України²⁶⁾ та Державному архіві Черкаської області²⁷⁾.

Наукововажливою стала група джерел особистого походження. У нашому розпорядженні є спогади В. Андрієвського (1885–1967 рр.) — українського громадсько-політичного діяча, публіциста, педагога, університетського приятеля М. Злобинця, у яких залишився словесний портрет Михайла Олександровича часів національно-визвольних змагань

укові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 19, Т. I. — Рівне, 2013. — Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uk_msshr_2013_19\(1\)_58.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uk_msshr_2013_19(1)_58.pdf). — Заголовок з екрана.

25) Державний архів міста Києва (далі — ДАК). — фонд 16, опис 465, справа 1782; фонд 16, опис 465, справа 1778; фонд 16, опис 465, справа 597.

26) Центральний державний архів вищих органів України (м. Київ) (далі — ЦДАВО). — фонд 2581, опис 1, справа 1.

27) Державний архів Черкаської області (далі — ДАЧО). — фонд Р-5625, опис 1, справа 1908.

1917–1921 рр.²⁸⁾; часткове листування Віктора Никаноровича Андрієвського до Євгена Харлампійовича Чикаленка (1861–1929 рр.) — визначного громадського діяча, благодійника, мецената української культури, у якому перший повідомляє про очолення Михайлом Олександровичем золотоніської проукраїнської громади²⁹⁾; записи Миколи Івановича Міхновського, з яких дізнаємося про спробу Михайла Олександровича балотуватися до Установчих зборів від партії самостійників³⁰⁾; один із золотоніських учнів М. Злобинця М. В. Мішалов³¹⁾ залишив нам унікальні свідчення з життя свого наставника, які було надруковано 1986 р. в Австралії³²⁾. Інформативними виявилися звітні матеріали Золотоніського повітового земства («Журналы заседаний», «Отчеты»), з яких нам стала доступною інформація про діяльність Михайла Злобинця на посаді гласного Золотоніського земства. Літературна спадщина М. Злобинця (вірші, підручники, статті, звіти, виступи) розпорошені по книгозбірнях України. На час виходу даного дослідження нам вдалося віднайти і пересвідчитись у наявності 34 із ймовірних 46 творів.

Підсумком нашої п'ятирічної дослідницької роботи стало вже згадане вище дослідження «Бандури пісня не-доспівана...». 27 листопада 2018 р. у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Черкаського національного університета ім. Б. Хмельницького відбулося урочисте нагородження лауреатів обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича 2018 року. І наше дослідження перемогло у номінації «колективна краєзнавча робота».

28) Андрієвський В. Н. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. — Берлін : Українське слово. — Т. I–II. — Про М. Злобинця — С. 77.

29) Чикаленко Є. Х. Щоденник. 1919–1929 рр. — Київ ; Нью-Йорк : Видавництво ім. Олени Теліги, 2005 — 640 с. — Про М. Злобинця — С. 54.

30) Міхновський М. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції. — Київ : МАУП, 2007. — 352 с. — Про М. Злобинця — С. 284–285.

31) Мішалов Марко Васильович (1903–1995 рр.) — науковець, викладач, видавець, знавець бандурної музики і справи.

32) Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. — Сідней, 1986. — С. 77–79.

Наступним етапом стало ініціювання нами виготовлення меморіальної дошки, яка була б присвячена Михайлові Злобинцю. При нагоді висловлюємо слова щирої вдячності усім, хто долучився до цієї справи і фінансово, і організаційно. Автором меморіальної дошки є заслужений художник України Іван Фізер. Урочисте відкриття відбулося 7 серпня 2019 р.

Із вдячністю згадуючи вчинок золотоніського краєзнавця М. Пономаренка, який у 1989 р. подав документи на зняття з Михайла Злобинця тавра «ворог народу», ми у 2019 р. подали до опублікування нарис про його життя та служіння українському народові, який і з'явився у знаковій видавничій серії «Реабілітовані історією»³³⁾. У 2021 р. вийшло доопрацьоване та розширене наше дослідження про зародження та становлення видавничої справи в Золотоноші³⁴⁾. І, звичайно, до розділу «Коротка антологія творів, виданих у Золотоноші» увійшло кілька робіт Михайла Злобинця.

Дитинство. Юність. Майбутній поет, бандурист, виконавець народних дум, бандурний майстер, педагог, культурний та громадсько-політичний діяч Михайло Злобинець народився 31 жовтня 1883 р. у м. Золотоноші Полтавської губернії, у родині земського лікаря. Відомо, що його батько, Олександр Іванович (1862 р. н.), походив із православної міщанської (за іншими даними — священницької) родини. Середню освіту здобув у Лубенській гімназії, вищу — на медичному факультеті Університету св. Володимира в період з 1880 до 1890 рр.³⁵⁾. Навчання в Університеті част-

33) Силка О., Синявська Л. Бандури пісня недоспівана. Злобинець Михайло Олександрович // Реабілітовані історією. Черкаська область. Кн. 11. — Черкаси, 2019. — С. 5–12.

34) Силка О. З. Синявська Л. І. Зародження видавничої справи на Черкащині. Книговидання у Золотоноші (кінець XIX — початок XX ст.). — Черкаси : «Вертикаль», видавець Кандич С. Г., 2021. — 196 с.

35) ДАК, фонд 16, опис 465, справа 597, аркуш 124 зворот; Свод журналів ХХVІ очередного Золотоношского уездного земского собрания 1890 г. — Золотоноша, 1891. — С. 59.

ково оплачувало Золотоношське земство як одному із земських стипендіатів: у 1880 р. — 100 руб., 1882 р. — 300 руб., 1883 р. — 150 руб., 1884–1887 рр. — 300 руб. Як засвідчують протокольні записи, призначення стипендій відбувалися «з дебатами»: «1882 г. — Слушали: по ходатайству стипендиатов Золотоношского земства, студентов Университета св. Владимира в городе Киеве: Александра Германа, Кирилла Носенка и Александра Злобенцова, о зачислении их стипендиатами с обязательной службой и о разрешении получать им стипендии, вместо трех, в два срока: в августе и январе месяцах, собрание удовлетворило это ходатайство студентов, обязав их подпиской, что если земство найдет нужным призвать их на службу земских врачей, то они не вправе отказаться, ранее как отслужив то число лет, какое они пользовались стипендией от земства, но земство сохраняет за собой право, при неблагонадежности на службе, отказать до истечения обязательного срока; стипендию же Злобенцеву продолжать, но поставить его в известность, что стипендия на шестой год может быть только предоставлена ему с особого разрешения собрания»³⁶⁾; «1884 г. — Слушали о разрешении производить выдачу стипендии студенту Злобенцеву по представлении им удостоверения о переходе на высший курс. Постановление это принято Управой в руководство, а г. Злобенцеву лично разъяснено в Управе о необходимости соблюдения установленного собранием правила; затем по представлении требуемого удостоверения, произведена ему выдача стипендии за отчетный год»³⁷⁾; «1885 р. — Слушали о производстве продолжения выдачи стипендии студентам Киевского университета: Герману на 2-ю половину 1886 года и Злобенцову по 14 семестров с условием выдачу прекратить, если Злобенцов останется на

36) Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1882 год. — Полтава, 1883. — С. 308–309.

37) Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1884 год. — Полтава, 1885. — С. 204.

второй год в каком-либо курсе, из остающихся для окончания университета»³⁸⁾. Нами встановлено, що уже у 1891 р. О. Злобинець працював Золотоніським земським лікарем³⁹⁾.

Усні перекази домонтовчан та золотонісців, які дійшли до нашого часу, містять відомості про те, що Михайло був позашлюбною дитиною Олександра Івановича Злобинця та однієї з його домашніх служниць (покоївки). Існують відомості про те, що О. І. Злобинець працював лікарем у м. Черкасах. Батько визнав сина, передав йому своє прізвище, але більше сином не займався. Усі турботи про виховання, навчання та освіту Михайла узяла на себе сестра його батька. Вона проживала у с. Домантово Золотоніського повіту. Дякуючи її турботам, Михайло отримав і середню, і вищу освіту. Вона фінансово підтримувала його під час навчання у Києві. Як говорять у народі — вона вивела Михайла в люди. Переказують, що взимку сама возила його до столиці на санях по Дніпру. За власний кошт купувала Михайлові необхідні музичні інструменти.

Університет. Після завершення гімназійного навчання (ймовірно у м. Черкасах), Михайло Олександрович Злобинець у 1904 р. вступив на фізико-математичний факультет Університету св. Володимира. Наші пошуки особової справи студента Михайла Злобинця не увінчалися успіхом. У звітних матеріалах факультету ми частково віднайшли лише перелік оцінок Михайла Олександровича, які він отримав «до осені 1906 р.»: аналітична геометрія — 5, диференціальні розрахунки — 3, інтегральні розрахунки — зараховано, вища алгебра — зараховано, «разностное исчисление» — зараховано, фізика — 5, хімія — 4, богослов'я — 4, французька мова — зараховано⁴⁰⁾. Знаємо, що «за успіхи у навчанні»,

38) Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1885 год. — Полтава, 1886. — С. 228–229.

39) Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1892 год. — Золотоноша, 1893. — С. 216.

40) ДАК, фонд 16, опис 465, справа 1782, аркуш 13 зворот.

відповідно до рішення факультету на чолі з П. Я. Армашевським від 20 жовтня 1906 р., Михайла Олександровича було звільнено від плати за навчання у I та II семестрах 1906/1907 та 1907/1908 навчальних років⁴¹⁾.

Ще один аспект студентського життя, який нам вдалося з'ясувати, — це політичні переконання Михайла Олександровича. Два різні джерела підтверджують його членство в період 1906 р. в Українській соціал-демократичній партії. Тобто одразу ж по вступі до Університету Михайло Олександрович поринув у активне політичне життя⁴²⁾.

Поет. Перший літературний дебют М. Злобинця, принаймні до виявлення інших публікацій, відбувся під час навчання, у 1905 р. — на сторінках альманаху молодих українських письменників «Перша ластівка», укладачем якого став відомий український поет М. Чернявський⁴³⁾. До цієї збірки увійшло 3 думки авторства Михайла Олександровича, який узяв собі літературний псевдонім М. Домонтович, зокрема: «Минулася давнина, година кривавая...», «Повіяв низовий і море сонце пригріло...» та «Море»⁴⁴⁾. Припускаємо, що така публікація стала для 22-річного чоловіка своєрідними визнанням його таланту серед представників літературної братії. Один із учнів М. Злобинця, Марко Мішалов пов'язував такий псевдонім із батьківщиною учителя — с. Домонтово Золотоніського повіту Полтавської губернії⁴⁵⁾.

41) ДАК, фонд 16, опис 465, справа 1778, аркуш 30–32 зворот, 57 зворот, 87 зворот, 110 зворот.

42) Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. — Берлін : Українське слово, 1921. — Т. II. — С. 77; ДАЧО, фонд Р-5625, опис 1, справа 1908, аркуш 14.

43) Чернявський Микола Федорович (1867–1938 рр.) — український поет, педагог, культурно-громадський діяч.

44) Минулась давнина, година кривавая... // Перша ластівка. — Херсон, 1905. — С. 101–102; Повіяв низовий і море сонце пригріло... // Там само. — С. 101–102; Море // Там само. — С. 101.

45) Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. — Сідней, 1986. — С. 77.

Згодом, у 1914–1915 рр., на сторінках часопису «Рідний край» будуть опубліковані вірші лірично-естетичної спрямованості: «Весняна пора», «Саме страшне», «Я хотів би, щоб звуки у мене лились»⁴⁶⁾.

За даними, які залишив нам золотоніський краєзнавець М. Пономаренко, Михайло Олександрович був і автором «поєми «Громакіяда» — гострої сатири на побут дрібномаєтного поміщика й міщанства»⁴⁷⁾, яку не було опубліковано,

Бандурист. Скоріш за все, у студентський, 1908 р., Михайло Олександрович організував перший у Києві ансамбль «зрячих» бандуристів у складі 6 чоловік, про що зазначено у роботі М. Мішалова⁴⁸⁾ та бандуриста й мистецтвознавця В. Мішалова: «Виявлено документи про виступ студентського ансамблю зрячих бандуристів під керівництвом М. Домонтовича»⁴⁹⁾. Дослідник музичного мистецтва Л. Ященко порівнює ансамбль М. Злобинця із аналогічним уже існуючим об'єднанням: «Так, на одному з концертів української музики, що їх влаштувало товариство «Боян» у Києві (1908 рік), з успіхом виступив студентський ансамбль бандуристів з шести осіб. Подібний ансамбль організував також студент Київського університету М. Домонтович, який і сам був добрим співаком-бандуристом»⁵⁰⁾. На думку дослідниці О. І. Ваврик, на зазначеному вище виступі това-

46) Домонтович М. Саме страшне / М. Домонтович // Рідний край. — 1914. — № 3. — С. 7; Домонтович М. [Я хотів би, щоб звуки у мене лились...] / М. Домонтович // Там само. — 1914. — № 6. — С. 13; Домонтович М. Весняна пора / М. Домонтович // Там само. — 1915. — № 1. — С. 3.

47) Пономаренко М. Ф. Злобинець (Злобинців) Михайло Олександрович / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. Т. 2 : Д–К. — Київ, 1990. — С. 273.

48) Микола Злобинців (Домонтович) // Мішало В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. — Сідней, 1986. — С. 77.

49) Мішалов В. Ю. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / В. Ю. Мішалов ; Харк. держ. акад. культури. — Харків, 2009. — С. 1.

50) Ященко Л. Державна заслужена капела бандуристів Української РСР. — Київ, 1970. — С. 14.

риства «Боян» презентувався саме колектив Михайла Олександровича. Після цього концерту студенти-кобзарі стали популярними серед поціновувачів бандурного мистецтва⁵¹⁾.

У 1908 р. на сторінках україномовного часопису «Рідний край» було зазначено наступне: «29 березня 1908 р. відбудеться літературно-музичний вечір в честь Кобзаря, яке організовує товариство «Боян». У вечорі «Бояна» візьмуть участь: артистки Е. Мусатова-Кульженко⁵²⁾, Н. Ніговська, М. Старицька⁵³⁾; артисти С. Брикін⁵⁴⁾, Г. Машковський і інші. Хор під керівництвом А. Комина й М. Лисенка⁵⁵⁾; гурток студентів-бандуристів під орудою д. Злобінцева»⁵⁶⁾. Через короткий час була дана й оцінка виступу молодих бандуристів: «Найбільш ж цікавим номером у програмі вечора були співи і гра бандуристів. Хоть співали вони відомі думи й пісні народні, але вже самий збір шістьох бандуристів робив значне враження. Співали вони в супроводі оркестрового тріо. Бандуристів підобрав д. Злобінцев, із своїх товаришів, київських студентів. Виступ на вечорі «Бояна» сих бандуристів показує, надія сього товариства, його українського

51) Ваврик О. І. Становлення ансамблевого бандурного мистецтва в контексті просвітницького руху в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. / О. І. Ваврик // Традиційне музикування українців у європейському просторі: 36. матеріалів. — Київ, 2008. — С. 83.

52) Мусатова-Кульженко Єлизавета Іванівна (1875 – після 1930 рр.) — співачка (сопрано), вокальний педагог. Навчалася у Петербурзькій консерваторії (1887–1891 рр.). З 1897 року виступала в хорових і квартетних концертах, спектаклях Київського драматичного товариства, входила до складу музичної комісії при Літературно-артистичному товаристві, очолюваному М. Лисенком.

53) Старицька Марія Михайлівна (1865–1930 рр.) — акторка, режисер, педагог. У 1904–1927 рр. викладала в Київській музично-драматичній школі М. В. Лисенка та Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка.

54) Брикін С. — приватний антипринер. У приміщенні Київського міського театру в 1901–1907 рр. утримував разом із М. Бородаєм антрепризу Російської опери.

55) Лисенко Микола Віталійович (1842–1912 рр.) — український композитор, піаніст, диригент, педагог, збирач пісенного фольклору, громадський діяч; засновник української національної музики.

56) Роковини Шевченкові в Києві // Рідний край. — 1908. — № 9. — С. 12.

відділу, на відновлення хисту грання на кобзі, не була марна: з'являються навіть інтелігентні кобзарі, що замовляють собі струмент і пробують перейняти кобзарство»⁵⁷⁾. Музикознавчиня О. Ваврик стверджує, що функціонування студентського колективу Михайла Злобинця є «продовженням розвитку ансамблевої форми в бандурному мистецтві, розпочатої Г. Хоткевичем»⁵⁸⁾.

Цілком ймовірно, що один із перших публічних виступів ансамблю відбувся в Каневі 1906 р. під час вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. Влітку 1906 р. (4 червня) Михайло Олександрович записав вірш «Прокидайся батьку, годі тобі спати...» та ремарку до нього у книзі відвідувачів на Тарасовій горі і підписався своїм сценічним ім'ям «кобзар Домонтович»⁵⁹⁾:

Прокидайся батьку, годі тобі спати
Твоя Україна уже ожива!
Розбивають в'язні кайдани і грати,
Із блакиту лине доленька нова.
Прокидайся швидше, стань поміж синами,
Грянем укупі волю добувати!
Годі нам терпіти, брязкати кайданами
Годі під кнутами голови схилять.

Кобзар М. Домонтович

Згодом текст вірша було достатньо розтиражовано радянською пропагандою у вигідному для неї контексті⁶⁰⁾. Через рік, 19 липня 1907 р., М. Злобинець знову відвідав Чернечу гору, про що свідчить ще один залишений ним вірш «Батьку, небагато я прошу у тебе...»:

57) Вечір Київського «Бояна» // Рідний край. — 1908. — № 13. — С. 11–12.

58) Хоткевич Гнат Мартинович (1877–1938 рр.) — український письменник, історик, бандурист, композитор, мистецтвознавець, етнограф, педагог, театральний і громадсько-політичний діяч.

59) У Золотоніському краєзнавчому музеї зберігаються копії сторінок із рукописом віршів М. Злобинця за 1906 та 1907 рр.

60) Великий Кобзар в пам'яті народній : збірник висловлювань про Т. Г. Шевченка / уклад. : В. Х. Косян, Д. Ф. Красицький. — Київ, 1961. — С. 29.

Батьку, небагато
Я прошу у тебе
Даруй мені сили
Вмерти, коли треба
За країну неньку
В час лихий руїни
Бо мене ще часом
Ляна домовина.

Кобзар Домонтович

Відповіді на низку питань, які ми ставимо перед собою, як то: коли і за яких обставин у Михайла Олександровича сформувався потяг до літератури та кобзарського мистецтва, хто були його учителі, де він навчався гри на кобзі і, нарешті, чому за таких здібностей пішов навчатися на фізико-математичний факультет, поки що залишаються без відповідей.

В. Мішалов зазначає наступне: «Домонтович мав гарний баритон. Гру на бандурі він вивчав під впливом чернігівського кобзаря Терешка Пархоменка, його поводиря Василя Потапенка й кобзаря І. Кучугури-Кучеренка, який викладав клас бандури в Лисенківській музичній школі під час навчання М. Злобінцева в Київському університеті»⁶¹). Свідченням на користь особистого знайомства М. Злобінця з кобзарями — його сучасниками, є записи в його «Самонавчателі до гри на кобзі та бандурі»: «записано від Т. Пархоменка; від Г. Ткаченка».

У нашому розпорядженні є цінний документ — афіша, де зафіксовано найраніший публічний виступ Михайла Злобінця. Отже, 26 травня 1905 р. у Черкасах у приміщенні Народного дому відбувся «Концерт народних дум та пісень у виконанні під акомпонування бандури відомого україн-

61) Мішалов В. Бандурист М. Домонтович — Михайло Злобінцев / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. — Івано-Франківськ, 2009–2010. — С. 296.

ського кобзаря Терешка Пархоменка». У цьому концерті брав участь «оркестр бальної музики під керуванням Г. Полікіна, хор шанувальників музики під керівництвом І. В. Колодочки та М. Домонтович». Черкасці мали змогу послухати пісню «Про тополю» у дуетному виконанні на бандурах Т. Пархоменка та М. Злобинця. Тобто, спираючись на цей документ, ми можемо точно стверджувати про особисте знайомство двох непересічних особистостей.

Золотоноша. Гімназія. Після завершення навчання в Університеті, з вересня 1909 р. М. Злобинець приступив до роботи в Золотоніській чоловічій гімназії на посаді учителя математики. Маємо єдину фотографію з приватного архіву, на якій М. Злобинець сфотографований разом зі своїми колегами та випускниками 1915/1916 н. р. Серед них були: почесний попечитель гімназії — камер-юнкер Двору його імператорської величності князь С. М. Кантакузін, кн. Сперанський; директор гімназії — статський радник А. М. Ніколаєв; інспектор гімназії — статський радник М. М. Митровський; учитель Закону Божого — протоієрей І. Г. Волков; учителі російської мови та філософії — П. Л. Адамович, С. Т. Сиротенко; учитель латинської мови — В. О. Вершинський; учитель німецької мови — Е. Г. Бейтельспахер; французької мови — О. О. Абрі; 2-й учитель математики — Г. О. Іванов; учитель історії — О. В. Авраменко; учителі природознавства та географії — О. Є. Вікторов, А. Г. Гора; учитель права — Д. С. Крамаренко; учителі чистописання та малювання — Г. А. Слобожанінов, О. О. Верінгор; учитель підготовчого класу — І. Ф. Рибальський та інші⁶²).

Уже знаний у мистецьких колах, М. Злобинець у Золотоноші продовжував займатися літературною працею та бандурним співом. Зафіксовано, що до 1917 р. він організував та керував Золотоніським міським хором (капелою) у складі

62) Мужская гимназия Золотоношский уезд // Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 г. — Полтава, 1916. — С. 138–140.

понад 50 чоловік. Для виступів Михайло Олександрович сам виготовляв бандури та складав думи. «Бандури, які виготовляли учні під його керівництвом, робили з верби, а для дек брали висушену в піску ялину. Кілки також були з дерева, бо М. Домонтович вважав, що металу на інструменті не повинно бути, то він тоді втратить свою автентичність» — так писав про золотоніського бандуриста сучасний дослідник кобзарства Б. Жеплинський⁶³.

Сучасні дослідники музичної справи, пояснюючи внесок Михайла Олександровича в мистецтво гри на бандурі, практично повторюють висновки своїх попередників: «Працюючи у Золотоноші, керівник та організатор капели М. Злобінцев (Домонтович) сам виготовляв бандури для потреб колективу: корпуси виготовлялися з верби, а для дек використовувалась висушена в піску ялина, кілки дерев'яні, задля збереження автентичності інструменту»⁶⁴, або «Полтавські майстри Г. Палівець⁶⁵ та В. Домонтович за рекомендаціями Г. Хоткевича та В. Кабачка⁶⁶ у 20–30-х рр. виготовляли бандури харківської школи з елементами хроматизації, які використовувалися бандуристами Полтавської капели, пізніше артистами Державної капели бандуристів України»⁶⁷. Достеменно відомо, що на бандурах М. Злобинця грав К. П. Безчасний (1884–1967 рр.) — кобзар, скрипаль, артист Кубанського симфонічного оркестру.

63) Микола Домонтович // Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. — Львів, 2011. — С. 73.

64) Кушнір О. Виготовлення та вдосконалення бандур як важливий чинник професіоналізації бандурного мистецтва / О. Кушнір // Наукові збірники Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. — Львів, 2009. — № 21. — С. 42.

65) Палівець Григорій Іванович (?–1938 рр.) — майстер українських народних інструментів. Відомий як конструктор бандури харківського типу.

66) Кабачок Володимир Андрійович (1892–1958 рр.) — бандурист, співак, диригент і педагог.

67) Дутчак В. Трансформація ансамблевого виконавства бандуристів України та діаспори / В. Дутчак // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Вип. 23, ч. 2. Серія: Педагогіка і психологія. — Ялта, 2009. — С. 120.

Історикам та мистецтвознавцям ще потрібно працювати над відновленням персонального списку тих золотонісців, які розділяли захоплення Михайла Олександровича грою зі співами на бандурі. На сьогодні український історіографічний простір знає ім'я Марка Васильовича Мішалова (1903–1995 рр.) — науковця, знавця бандурної музики і справи, який, будучи студентом Золотоніського педагогічного технікуму, мав нагоду вчитися у М. Злобинця.

О. Ваврик стосовно долі членів золотоніської музичної громади на чолі з М. Злобинцем зазначає наступне: «У 1920–1923 рр. ансамбль досягнув значного мистецького рівня і виховав багато досвічених бандуристів, які в 20–30-х рр. ХХ ст. стали організаторами та керівниками самодіяльних колективів»⁶⁸).

У золотоніський період з'явився один із перших україномовних підручників із гри на кобзі «Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі» авторства Михайла Олександровича. У післямові до нього М. Злобинець визнав його: «здобутком майже трирічної праці та знайомства з кобзарями»⁶⁹).

Встановлено, що роботу над написанням підручника Михайло Олександрович проводив уже за своїх студентських років, зокрема в часописі «Рідний край» за 1908 р. повідомлялося наступне: «Окрім великого підручника до гри на кобзі, зложеного д-єм Г. Хоткевичем, лаштує до друку свій коротенький підручник до гри на кобзі д. Злобінцев»⁷⁰).

В. Мішалов припускає, що М. Злобинець склав цей підручник або на замовлення О. Бородая⁷¹), відомого мецената

68) Ваврик О. І. Становлення ансамблевого бандурного мистецтва в контексті просвітницького руху в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. / О. І. Ваврик // Традиційне музичування українців у європейському просторі: Зб. матеріалів. — Київ, 2008. — С. 83.

69) Домонтович М. Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі. Ч. 1 / М. Домонтович. — Одеса : Діло, 1913. — С. 16.

70) Підручник до гри на кобзі // Рідний край. — 1908. — № 9. — С. 12.

71) Бородай Олександр Іванович (1844–1919 рр.) — бандурист, знавець

кобзарства, або під впливом потреб часу. При цьому він не наводить переконливих даних на підтримку жодної з версій. Питання матеріальної підтримки цього видавничого проєкту М. Злобинця залишається відкритим.

На нашу думку, відповідь на питання, чому Михайло Олександрович друкував свій підручник в Одесі, не знаходиться аж надто на поверхні. За умов, що у Золотоноші до 1919 р. функціонували чотири друкарні, Михайло Злобинець легально керував міським ансамблем і активно друкувався в місцевій пресі за підписом М. Д., вибір Одеси як місця появи «Самонавчателю» видається нелогічним. У пошуках відповіді перспективною вбачаємо розробку пласту інтелектуальних зв'язків між Михайлом Олександровичем та Сергієм Павловичем Шелухінім⁷²⁾, який, проживаючи та працюючи в Одесі, підтримував активну співпрацю із земляками, особливо проукраїнсько налаштованими.

Є непідтверджена інформація, що вдруге другу частину шкільного підручника «Арихметика» авторства М. Злобинця було надруковано в 1919 р. теж в Одесі, у видавничому підвідділі Одеського губернського комісаріату народної освіти⁷³⁾.

«Самонавчатель» спеціалісти визнають першим підручником подібного виду, який було надруковано на теренах Наддніпрянської України. До нього, як зазначає О. Черкашина, лише в 1907 р. Г. Хоткевич у Львові видав «Підручник гри на бандурі»⁷⁴⁾. Натомість Т. Лобода поряд із зазначенням

кобзарської справи. Викладач у музично-драматичній школі М. В. Лисенка, сприяв у записанні кобзарів на валиках.

72) Шелухін Сергій Павлович (1864–1938 рр.) — український вчений, юрист, історик, дипломат, громадський і політичний діяч, 1-й Міністр судових справ Української Центральної Ради. У 1910–1912 рр. гласний Золотоніських повітових земських зборів, член Золотоніської земської повітової управи.

73) Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922 рр.) / уклад. С. Л. Зворський. — Київ : Глобус, 1999. — С. 30.

74) Черкашина О. В. До питання дослідження кобзарства в працях науковців XIX–XX ст. / О. В. Черкашина // Наукові записки. Серія: Педагогіка

першості підручника М. Домонтовича: «До Жовтеневої революції існувало три самовчителі гри на бандурі, які могли називатися підручниками. Один із них «Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі». Дослідниця звертає увагу і на вади видання: «Істотним недоліком самовчителя була відсутність нотного матеріалу: вправ та репертуару. Автор не робив різниці між двома інструментами: кобзою та бандурою»⁷⁵).

Отже, сам «Самонавчатель» складається з двох частин: у першій Михайло Олександрович у короткому огляді подав історію походження інструменту, зробив наголос на її українських аспектах, пояснив вигляд та стрій інструменту, намагався доступно пояснити базові музичні терміни, при цьому особливу увагу звернув на способи тримання інструмента та систему звуковидобування. У другій частині було надруковано твори для бандури. До неї увійшли наступні пісні: «Поза гаєм, гаєм», «Гречаники», «Про Морозенка» (текст записаний М. Злобинцем від Т. Пархоменка), «Про Саву Чалого» (текст записаний частково від Т. Пархоменка, частково від С. В. М.-Г.), «Про Нечая» (текст записаний від Т. Пархоменка), дума «На смерть Т. Г. Шевченка» (текст записаний частково від Т. Пархоменка, частково від Ткаченка), «Про Максима Залізняка» (текст записаний від Т. Пархоменка), гумористичні пісні «Попаденька» та «Киселик» (записані від В. М. Козловської), «Засідатель» (текст записаний від С. Руданського), «Соцький», «Про Купріяна» (текст записаний від Т. Пархоменка), «Хата моя рубленая» (текст записаний від О. Ф. Палкіна⁷⁶), с. Домантово), «Там, на Ятрань» (текст записаний у Золотоніському повіті) та

і психологія / ВДПУ ім. М. Коцюбинського. — Вінниця, 2006. — Вип. 18. — С. 209.

75) Лобода Т. Гнат Хоткевич — основоположник академічного бандурництва в Україні / Л. Лобода // Традиційне музикування українців у європейському просторі: зб. матеріалів. — Київ, 2008. — С. 164.

76) Палкін Олексій Федорович — гласний від першого стану Золотоніських повітових земських зборів (1905–1907 рр.), Золотоніський земський інструктор з бджолярства (з 1913 р.).

марш «Гей, не дивуйте» (текст записаний на Полтавщині). М. Мішалов наприкінці 1980-х рр. записав, що «підготовлена була й третя також частина пісень з нотами, але з-за розпочатої війни вона залишилась невиданою»⁷⁷⁾.

Із відомої на сьогодні бібліографії Михайла Олександровича лише у одній статті, якщо не брати до уваги «Самонавчатель», зачіпаються питання кобзарського мистецтва і побіжно висвітлюються його погляди на історію появи в Україні кобзи та бандури. Йдеться про невеличкий відгук на музичний виступ 11 січня 1913 р. бандуриста І. І. Кучугури-Кучеренка на одному із засідань Імператорського Російсько-го географічного товариства, а точніше на текст доповіді одного із членів Товариства п. Рибаківа. Останній, за словами М. Злобинця, переконував присутніх у «європейському» походженні кобзи і появи її в Україні не раніше XVI ст., Михайло Олександрович ж, навпроти, був переконаний, що музичний інструмент кобза був відомий в Україні вже у XII ст.; на наших теренах він поширився з Кавказу; після певного «українського» удосконалення кобза з України проникла до Польщі; і саме у Польщі відбулося злиття української кобзи та європейської бандури, після якого інструмент набув надзвичайної популярності серед українського козацтва⁷⁸⁾.

Гласний. Станом на 1912 р. Михайло Олександрович уже був дійсним членом і входив до Ради правління громадської організації — Золотоніського сільськогосподарського товариства⁷⁹⁾. А у 1913 р. його обирають гласним Золотоніських повітових земських зборів. У цьому ж році Михайло Олександрович увійшов до складу Золотоніської земської шкільної комісії/училищної ради (разом із гласними

77) Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. — Сідней, 1986. — С. 78.

78) М. Д. Певцы родной старины / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — 1913. — № 5. — С. 2.

79) Г-н С. Общее собрание членов Золотоношского сельскохозяйственного общества / С. Г-н // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — 1912. — № 14. — С. 5-6.

Д. Г. Демченком⁸⁰⁾, В. І. Ігнатовським⁸¹⁾ та П. С. Шереметьєвим⁸²⁾), яка займалася розглядом питання про реорганізацію шкільної мережі повіту⁸³⁾.

Невдовзі після початку військових дій у Першій світовій війні додому почали повертатися поранені та фізично скалічені солдати. Золотоніське земство, так само як і інші українські земства, почало розробляти програми щодо реабілітації цих солдат. Пропонували та реалізовували різні проєкти: безкоштовне навчання з основ сільського господарства, городництва, садівництва, практичних курсів з основ різних видів ремесел і т. ін. У звітних матеріалах Золотоніського земства за 1916 р. ми знайшли пропозицію М. Злобинця про можливість організації музичної школи-притулку для воїнів-інвалідів⁸⁴⁾. У ній Михайло Олександрович пропонував особисто безкоштовно навчати грі на музичних інструментах колишніх солдат. Для реалізації проєкту потрібне було приміщення і кошти на його утримання. На жаль, розміри фінансових статків Золотоніського земства не дозволили пристати на це клопотання.

80) Демченко Дмитро Григорович — член Золотоніської повітової земської управи (з 1887 р.), гласний Золотоніських повітових земських зборів (1899–1917 рр.), член Золотоніської повітової земської медичної ради у 1900–1904 рр., член Золотоніської повітової училищної ради міністерства народної освіти (1903–1915), член Золотоніського благодійного товариства (1906–1914 рр.) та інших земських та громадських об'єднань.

81) Ігнатовський Віктор Іванович — судовий слідчий (1913–1915 рр.), гласний Золотоніських земських повітових зборів (у 1914–1917 рр.), член опікунської ради Золотоніської жіночої гімназії (у 1914–1916 рр.), член Золотоніської земської медичної ради (у 1915 р.), почесний мировий суддя Золотоніського повітового з'їзду мирових суддів (1915 р.), член Золотоніського благодійного товариства (у 1914–1915 рр.).

82) Шереметьєв Петро Степанович — гласний Золотоніських повітових земських зборів (у 1911–1917 рр.), член Золотоніського повітового у військових справах присутствія (у 1913–1914 рр.).

83) Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915 год. — Золотоноша, 1917. — С. 16.

84) Гласного М. А. Злобинцева — о приюте-музыкальной школе для героев-инвалидов // Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. — Золотоноша, 1917. — С. 12–17.

У 1915 р. на одному із засідань Золотоніських повітових зборів М. Злобинець та Д. Демченко зробили доповідь, яка звернула на себе увагу громадськості, органів друку та представників багатьох земств Полтавської губернії. Суть її зводилась до необхідності запровадження навчання в початкових школах українською мовою⁸⁵⁾. Це був вибух! Після тривалих дебатів на різних рівнях влада змушена була стати на компроміс і частково дозволила вживати українську мову в навчальному процесі⁸⁶⁾.

З 16 листопада 1916 р. М. Злобинець увійшов до опікунської ради Золотоніського комерційного училища (разом із Д. Д. Косюрою⁸⁷⁾, В. Р. Келлером⁸⁸⁾, О. М. Лукашевим⁸⁹⁾)⁹⁰⁾.

85) Украинский язык // Хуторянин. — 1915. — № 49. — С. 1012–1013.

86) Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915 год. — Золотоноша, 1917. — С. 6–7.

87) Косюра Дмитро Дмитрович — дворянин, Золотоніський земський начальник, гласний Золотоніських земських повітових зборів (з 1908 р.), член Золотоніського повітового відділення Полтавської єпархіальної училищної ради (1906–1909 рр.), член Золотоніської повітової землевпорядної комісії (у 1909 р.), очільник дворянства Золотоніського повіту (1913 р.), член опікунської ради Золотоніської жіночої гімназії (у 1914–1916 рр.), мировий суддя (у 1913–1915 рр.), депутат Полтавських дворянських зборів від Золотоніського повіту (у 1914 р.), член Золотоніської земської медичної ради (у 1915 р.), член Золотоніського благодійного товариства (1915 р.), старшина Золотоніських громадських зборів (у 1914–1915 рр.).

88) Келлер Василь/Володимир Рудольфович — відставний поручик, Золотоніський земський начальник, член Золотоніського повітового з'їзду (у 1913–1915 рр.), гласний Золотоніських земських повітових зборів (з 1908 р.), член Золотоніського повітового відділення Полтавської єпархіальної училищної ради (у 1909–1915), член Золотоніської повітової землевпорядної комісії (у 1909–1915 рр.), член опікунської ради Золотоніської жіночої гімназії (у 1914–1916 рр.), член правління Золотоніської взаємодопоміжної страхової каси (у 1913–1914 рр.).

89) Лукашев Олексій/Олександр Михайлович — спадковий почесний громадянин, член Золотоніської повітової земської управи (з 1899 р.), представник від Золотоніського земства у Золотоніському благодійному товаристві (1913 р.), гласний Золотоніської міської думи (1915 р.), голова Золотоніського Товариства шанувальників витончених мистецтв (1915 р.).

90) Журнали Золотоношского уездного Земского Собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. — Золотоноша, 1917. — С. 19.

Відомо, що і після лютневих подій 1917 р. Михайло Олександрович залишався гласним Золотоніських повітових зборів. Найбільш пізній запис датується засіданням від 19 травня 1917 р., на якому М. Злобинець головував. Встановлено, що Михайло Злобинець вже за Центральної Ради спільно із С. Т. Сиротенком їздив на інструкторські українські курси до Києва⁹¹⁾.

Повітовий комісар освіти. Як знаного учителя та просвітника, Михайла Олександровича у 1917 р. разом із гласними Ф. С. Трояном⁹²⁾, Д. Г. Демченком, А. Н. Левицьким⁹³⁾ та К. В. Павленком делегували на Золотоніський повітовий з'їзд народної освіти. З 31 липня 1917 р. Михайла Злобинця, відповідно до рішення Зборів Золотоніської шкільної ради, було обрано повітовим комісаром з питань народної освіти⁹⁴⁾. Ось як він згадував про цей факт: «За Генерального Секретаріату, приблизно навесні 1917 року, за розпорядженням Генерального секретаря освіти І. Стешенка⁹⁵⁾, учительство повинно було зі свого середовища обрати повітового комісара освіти. Комісаром цим було обрано мене, і саме я, як такий, займався організацією шкільної справи. За моєї безпосередньої допомоги, були відкриті у деяких селах Золотоніського повіту гімназії»⁹⁶⁾.

А такі свідчення одного з доносителів на Михайла Олександровича збереглися у його «Карній справі»: «Злобин-

91) Журнал Золотоношского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 19 мая 1917 г. — Золотоноша, 1917. — С. 13.

92) Троян Федір Савович — гласний Золотоніських земських повітових зборів з 1911 р.

93) Лівіцький Андрій Миколайович (1879–1954 рр.) — колезький секретар, мировий суддя Золотоніського повіту (у 1914–1917 рр.), з березня 1917 р. — Золотоніський повітовий комісар, делегат І Загальноукраїнського селянського з'їзду, повітовий комісар Тимчасового уряду (у 1917 р.).

94) ЦДАВО України, фонд 2581, опис 1, справа 1, аркуш 5 зворот.

95) Стешенко Іван Матвійович (1873–1918 рр.) — український громадський і політичний діяч; у 1917 р. — член Центральної Ради, генеральний секретар освіти.

96) ДАЧО, фонд Р-5625, опис 1, справа 1908, аркуш 4 зворот.

ца Михайла Олександровича я знаю со времен февральской революции. Познакомился я с ним, как с делегатом различных съездов, начиная со времени Керенщины. При Центральной Раде, кажется, Злобинец был Золотоношским комиссаром просвещения и известен был своим ярким шовинистическим настроением. Во всех своих выступлениях активно поддерживал «самостийну Украину» и был всегда авторитетен в глазах шовинистического элемента»⁹⁷.

Свій внесок у процес українізації початкової шкільної освіти Михайло Олександрович зробив, коли написав підручник для народних шкіл і початкових класів середніх шкіл «Арихметика»⁹⁸), який дістав високу оцінку від фахівців. На сьогодні за авторства М. Злобинця віднайдено майже 40 опублікованих його робіт. Але це ще не все.

Історик. Нами встановлено, що у 1914 р. М. О. Злобинець співпрацював із Полтавською ученою архівною комісією. На нього було покладене завдання опрацювати зміст місцевого архіву Золотоноші⁹⁹). Перші історико-популярні статті з історії Золотоноші авторства М. Злобинця датуються 1910 р. — «Дещо з минулого м. Золотоноша». Припускаємо, що співпраця з Комісією стимулювала і появу низки інших публікацій¹⁰⁰). Аналіз їхнього змісту засвідчив патріотичне ставлення М. Злобинця до давньої історії міста.

Українська громада. Зміна соціально-політичних орієнтирів у країні у 1917 р. позначилася і на організованому

97) Там само. — Аркуш 8.

98) Злобинців М. Арихметика: Для народних шкіл і нижніх класів середніх шкіл. Ч. I: Цілі числа; Ч. II: Дроби. — Золотоноша, 1917–1918.

99) Описание архивов Полтавской губернии // Отчет Полтавской ученой архивной комиссии за 1914 год / сост. И. Ф. Павловский. — Полтава, 1915. — С. 8.

100) М. Д. Кое-что из прошлого г. Золотоноши (продолжение) / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — Золотоноша, 1910. — № 10 (23 бер.). — С. 2; М. Д. Дещо з минулого Золотоноші / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 27 (23 вер.). — С. 1–2 та інші.

культурно-просвітницькому громадському рухові. Тема виникнення та функціонування регіональних громадських осередків на Полтавщині у період визвольних змагань 1917–1921 рр., і на Золотоніщині зокрема, на сьогодні залишається ще малодослідженою. Між тим, без опрацювання регіонального матеріалу неможливо реконструювати об'єктивну історію статутних громадських об'єднань в Україні.

Одним із наслідків лютневих подій 1917 р. стало пожвавлення політично- та культурно-національного руху в Золотоноші. За інформацією місцевих дослідників, у місті з 1906 р. «існувала громадсько-політична організація «Громада», очолювана поетом, бандуристом, активним культурно-громадським діячем, учителем математики Золотоніської чоловічої гімназії Михайлом Олександровичем Злобинцевим (Злобинцем)»¹⁰¹⁾. На жаль, ми володіємо досить обмеженою інформацією щодо функціонування даної організації, але на підставі тієї, що є, вважаємо за доцільне внести певні пояснення. Шановані золотоніські краєзнавці М. Ф. Пономаренко та В. Ф. Почепцов стосовно існування «Громади» висловлювалися наступним чином: «Злобинець Михайло Олександрович. В 1906–17 — керівник повітової громади»¹⁰²⁾, «У Золотоноші була створена демократична громада з 15 чоловік, на чолі якої стояв М. О. Злобинець»¹⁰³⁾. Цими повідомленнями фактично і обмежуються наші знання про діяльність т. зв. золотоніського громадського об'єднання «Громади». Зустрічається твердження, що М. О. Злобинець очолював нелегальну учнівську організацію чоловічої гімназії «Громада». На нашу думку, до появи

101) Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. — Черкаси : «Вертикаль», видавець П. П. Кандич, 2008. — С. 113.

102) Пономаренко М. Ф. Злобинець Михайло Олександрович / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. — Київ, 1990. — Т. 2. — С. 272.

103) Сайт с. Домантово Золотоніського району Черкаської області. — Режим доступу: <http://domantovo.at.ua/index/0-6>. — Заголовок з екрана.

нових джерел стверджувати про існування у м. Золотоноші громадського об'єднання «Громада» в умовах 1906–1917 рр. немає підстав. По-друге, з 1904 по 1909 рр. М. Злобинець навчався в Університеті св. Володимира, тому у 1906 р. аж ніяк не міг очолювати громадське об'єднання. Можемо припустити, що, станом до 1917 р. може йтися не про офіційну громадську організацію, а про наявність у Золотоноші нелегального осередку представників золотоніської інтелігенції, які мали проукраїнські настрої (за даними В. Почепцова, до нього входило 15 чоловік). З 1909 р., коли до Золотоноші повернувся М. Злобинець, він, цілком можливо, став одним з ідейних лідерів у цьому середовищі.

Інституційне оформлення «громадівців» ми фіксуємо уже станом на початок 1917 р. Принаймні, спираючись на кілька збережених агітлистів до жителів Золотоноші та повіту, які підписані «Золотонішська Українська Громада», та тексту проєкту «Статуту Золотоніської Української громади» вже як майбутньої проукраїнсько налаштованої громадсько-політичної організації. Мета нового об'єднання полягала у «чисто організаційному характері: з'єднати та зв'язати з Головною Українською Громадою дуже численні та поки що і дуже розрізнені частини як українського народу, так і свідомої української інтелігенції»¹⁰⁴). Хочемо зауважити, що на одній із листівок, яка датована ймовірно березнем 1917 р. і закликала жителів міста записуватися солдатами до українських полків у Києві, зазначено: «Записуватись можна: г. Золотоноша. Писарь Ради Золотонішської Української Громади М. А. Злобінцев (Земська Управа, або Золотонішська хлоп'яча Гимназія)»¹⁰⁵).

Сам Михайло Олександрович наступним чином згадував цей період: «У першій лютневій революції я був учителем

104) Брати Українці вільні громадяне Російської Держави! — Золотоноша, 1917. — 1 л.; Статут Золотонішської Української Громади. — Золотоноша, 1917. — 2 с.; Брати Українці! — Золотоноша, 1918(?). — 1 л. та інші.

105) Народе Український! — Золотоноша, 1917. — 1 л.

Золотоніської гімназії. Участі у ній жодної не брав. Згодом у Золотоноші, за наказом центра, був створений, на загальних зборах місцян, комітет, який повинен був займатися справами міста. До складу цього комітету, від учителів, було обрано мене. Жодної роботи більш або менш ... я у комітеті не вів, а на зборах був їхнім ... писарем»¹⁰⁶).

Отже, станом на березень 1917 р. у Золотоноші активну діяльність дійсно проводило громадське об'єднання «Золотоніська українська громада», а Михайло Олександрович Злобинець виконував обов'язки не голови правління, а секретаря ради Товариства.

«Просвіта». Серед досліджень, у яких міститься інформація не лише про факт існування золотоніської «Просвіти», а й про її діяльність, відзначимо роботи І. Танчина¹⁰⁷), П. І. Губи¹⁰⁸) та наше історико-бібліографічне дослідження «Золотоніський книгодрук»¹⁰⁹).

Нова позапартійна просвітницька організація «Просвіта» в Золотоноші постала у квітні 1917 р. завдяки зусиллям громадських діячів на чолі з М. Злобинцем та А. М. Лівицьким (з 1926 р. — Президент УНР в екзилі). Її організаційне становлення відбулося внаслідок відходу частини членів із «Золотоніської Української громади». І. Танчич вбачає причинами відокремлення «просвітян» від «громадівців» «бажання не допустити підпорядкування загальнонаціональних інтересів вузькопартійним, зберегти єдність націо-

106) ДАЧО, фонд Р-5625, опис 1, справа 1908, аркуш 4.

107) Танчин І. Переслідування «Просвіт» більшовиками в роки визвольних змагань (1917–1920) / І. Танчин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Київ, 2010. — Вип. 19. — С. 572–576.

108) Губа П. І. Освітньо-культурне відродження України в період Центральної Ради (за газетними джерелами 1917–1918 рр.) / П. І. Губа // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя, 2005. — Вип. XIX. — С. 169–173.

109) Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX ст.). Історико-бібліографічне дослідження / за ред. та упоряд. О. З. Силки. — Черкаси, 2012. — 232 с.

нального руху»¹¹⁰⁾. Надалі «Громада» продовжувала функціонувати вже як громадсько-політична організація. Зокрема є відомості, що «у травні 1917 р. з її ініціативи було утворено Золотоніську повітову раду, як крайовий орган Центральної Ради», до якого увійшли представники від «Громади», «Просвіти» та делегати від українських партій¹¹¹⁾.

Раду правління Золотоніської «Просвіти» очолив М. Злобинець. Дієвим засобом інформування жителів міста та повіту про створення і напрями діяльності нового громадського об'єднання став україномовний часопис «Вільне слово», який видавався спільно із Золотоніським кооперативним товариством. З 1 липня 1917 р. газета виходила вже двічі на тиждень. Встановлено, що протягом 1917–1918 рр. вийшло понад 60 номерів, які редагував один із найактивніших членів «Просвіти» Валентин Ус. Принаймні матеріал за червень (26.06.1918 р.) частково введено до українського історіографічного простору.

На жаль, на сьогодні у книго- та архівосховищах не збереглося повного комплексу цієї газети. У 2009 р. Книжкова палата України навіть звернулася до громадян з проханням поповнити лакуни Державного архіву друку України періодичними виданнями 1917–1920 рр., у т. ч. і золотоніськими виданнями.

На сторінках «Вільного слова» з'являлися публікації, які у своїй більшості пропагували ідеї освіти серед населення України, розвиток національної школи та виховання, українізацію місцевої церкви на принципах автокефалії, призначення на посади єпископів лише українців за походженням, проведення літургій українською мовою тощо. Газета ін-

110) Танчин І. Переслідування «Просвіт» більшовиками в роки визвольних змагань (1917–1920) / І. Танчин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Київ, 2010. — Вип. 19. — С. 572.

111) Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. — Черкаси : «Вертикаль», видавець П. П. Кандич, 2008. — С. 33, 115.

формувала населення Золотоніського повіту про відкриття сільських «Просвіт» та бібліотек, реорганізацію та створення нових українських шкіл/гімназій (с. Чорнобай, с. Велика Бурімка, с. Мойсенці), розміщувала поетичні твори.

Серед громадсько-політичних акцій, які вдалося провести «Просвіті» у 1917 р., відзначимо організацію масштабного в рамках Золотоноші 21 травня 1917 р. «Дня українського національного фонду». Нагадаємо, що Національний фонд було створено з метою накопичення добровільних внесків для фінансування діяльності Центральної Ради. Про організацію «Просвітою» спільно з іншими патріотичними об'єднаннями Золотоноші «Дня українського національного фонду» свідчить повідомлення самого М. Злобинця «Про день національно фонду 21 травня»¹¹²). Із його тексту ми, зокрема, дізнаємося про функціонування в місті у 1917 р. таких українофільських організацій: «Просвіта», жіноче товариство «Праця», Осередок військового клубу імені Гетьмана П. Полуботка та Товариство артистів-аматорів. Так, у міському саду (парку) було організовано велике свято із продажем легкої їжі та напоїв. На святі публіку розважав оркестр духової музики Золотоніської чоловічої гімназії, силами членів Товариства артистів-аматорів показано виставу. Там же було розміщено ятку-кіоск, у якій продавали книги, брошури та листівки «Просвіти», а також було розміщено 6 кухлів для збору грошей на підтримку Центральної Ради.

У результаті проведення свята «Просвіта» отримала чистого прибутку 1434 руб. 31 коп. Ці гроші, хоча і збиралися для передачі їх до Києва, відповідним рішенням Ради «Просвіти» було залишено на місці, оскільки «Просвіті» дуже потрібні гроші». Як у такому випадку оцінити рішення Товариства? П. Гай-Нижник наступним чином підсумував результати проведення Дня національного фонду в Україні: «Загалом по Україні та поза її межами відгукнулися тисячі

112) Злобинців М. Правоздання. Про день національно фонду 21 травня / М. Злобинців // Вільне слово. — 1917. — № 4 (24 червня). — С. 3.

національно свідомих людей, але суми, віддані ними у фонд керівного органу української революційної демократії, були мізерними»¹¹³⁾.

Варто відзначити україномовне видання «Вісті з «Просвіти», презентоване золотоніській публіці якраз 21 травня 1917 р., у «День національного фонду», на першій сторінці якого було сформульоване гасло організації — «Допомога просвіті рідного темного народу». У ньому були надруковані просвітницько-популяризаторські матеріали, у т. ч. і за авторства Михайла Олександровича.

19 червня 1917 р. Рада «Просвіти» ухвалила рішення про початок збору інформації про існуючі у Золотоніському повіті сільські просвітницькі об'єднання та анонсувала підготовку до проведення низки публічних лекцій «про автономію України й інші справи, цікаві для нашого народу». Відповідно до зібраної інформації, станом на початок вересня 1917 р. у містах, містечках та селах Золотоніського повіту діяло 29 осередків «Просвіти»: у селах Безпальче, Білоусівка, Богодучівка, Богушкова Слобідка, Великий Хутір, Велика Бурімка, Гельмязів, Дмитрівка, Деньги, Домантово, Демки, Дудинівці, Іркліїв, Жовнине, Кропивна, Коробівка, Золотоноша, Вереміївка, Ліпляве, Матвіївка, Мойсенці, Малі Канівці, Митьки, Москаленки, Троїцьке, Слюзчина Слобідка, Піщана, Прохорівка та Чорнобай. Їхню діяльність намагалася координувати рада спілок «Просвіт» (утворена 10 вересня 1917 р.), до якої входили ідейні натхненники Золотоніської «Просвіти» М. Злобинець, Козловський, Є. Воропай, К. Міщенко, Ігнатівський та інші громадські діячі Золотоніщини¹¹⁴⁾. До цієї ради входили представники від 12 сільських і 13-ї Золотоніської міської «Просвіти».

113) Гай-Нижник П. День Українського Національного фонду — перший революційний добровільний податок Центральної Ради // Пам'ять століть. — 2007. — № 1. — С. 107–115.

114) Список «Просвіт» в Золотоніському повіті // Вільне Слово. — 1917. — № 30. — С. 3.

Відгукнулася «Просвіта» і на Зборівську битву Першої світової війни, яка сталася 1–2 липня (17–18 червня за ст. стилем) 1917 року під час так званого наступу Керенського. Зокрема, солдатів українських 6-го, 17-го та 41-го корпусів було відзначено наступними словами: «Ваша геройська смерть, ваше славне діло найкраще свідчать просто, хто такі українці, чого вони хочуть і на що вони здатні, коли знають, що за їх плечима доля та воля матері України!»¹¹⁵⁾.

І все ж таки основна мета Товариства полягала в поширенні знань серед народу через запровадження системи позашкільної та шкільної освіти, організацію публічних лекцій, друк і розповсюдження популярної літератури не лише в місті, а головним чином у сільській місцевості. «Зараз нам теж без краю потрібно якнайшвидше та як найкраще просвітити наш темний рідний народ, зазнайомити його з тими питаннями, які хвилюють весь мир, в яких неодмінно повинен добре розбиратися кожен громадянин того народу, який не хоче знову попасти в неволю, знову стати чужим попихачем та приймаком у своїй рідній хаті»¹¹⁶⁾, — так писали просвітяни, закликаючи до організації сільських просвітніх організацій.

Щодо публічних лекцій, нам відомо принаймні про одну таку, яка була організована у приміщенні Золотоніської чоловічої гімназії; лектором виступив голова Товариства М. О. Злобинець. Символічно, що лекція на тему «Автономія України» була прочитана 16 липня 1917 р., у день підписання II Універсалу УНР. Збори від лекції (квитки коштували 20 та 50 коп.) було спрямовано на фінансування роботи «Просвіти».

З метою ознайомлення широких верств населення з актуальними питаннями сьогодення М. Злобинцем було за-

115) М. Д. Наше військо — Наша слава / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 5 (28 червня). — С. 2.

116) [Без назви] // Вільне слово. — 1917. — № 7. — С. 1.

початковано видавничий проєкт «Видання Золотоніського товариства «Просвіта». Український історик Я. Ісаєвич визначив спрямованість Золотоніської «Просвіти» як «національно-орієнтоване видавництво» в когорті інших міст, як то Кролевець, Більськ, Глухів, Черкаси, Сміла, Лубни та інші¹¹⁷⁾.

Нами встановлено репертуар новоствореної видавничої серії, принаймні перші 8 книг. Це:

1. Статут Товариства «Просвіта» заснованого в пам'ять Тараса Шевченка / [укладач М. Злобинець]. — Золотоноша : Друк. Гольденберга, 1917. — 7 с. (№ 1);

2. «Вісті з «Просвіти» (№ 2);

3. Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. — Золотоноша : Друк. Лепського й Вурмана, 1917. — 18 с. (№ 3);

4. Злобенців М. Автономія України / М. Злобенців. — Золотоноша : Друк. Лепського й Вурмана, 1917. — 24 с. (№ 4);

5. Злобинців М. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.) / М. Злобинців. — Золотоноша : Друк. Лепського й Вурмана, 1917. — 15 с. (№ 5);

6. Українські революційні пісні 1905 р. і раніше / зібрав М. Домонтович. — Золотоноша : Тип. Рабіновича і Шефтеле, 1917. — 16 с.» (№ 6);

7. Домонтович М. Дрібнички: (З натури або з людських переказів) / М. Домонтович. — Золотоноша : Вид. Золотоноського т-ва «Просвіта», 1917. — 15 с.;

8. Шелухін С. На пекучі теми / С. Шелухін. — Золотоноша, 1918. — 15 с. (Видання Золотоношського товариства «Просвіта»).

Книга «Про землю» є вільним переказом, за словами М. Злобинця, «де-кількох думок та дослідів» видатного

117) Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. — С. 408.

українського вченого-економіста, статистика та економіко-географа, професора К. Г. Воблого. Не виключено, що лекції приват-доцента кафедри політичної економії та статистики Університету св. Володимира Костянтина Григоровича під час свого навчання міг слухати Михайло Олександрович. Від себе М. Злобинець подає ретроспективу поглядів кількох політичних партій (соціал-революційної, соціал-демократичної, Української радикально-демократичної) на вирішення аграрного питання. «Щоб хоч трохи допомогти людям і складаю сю невеличку книжечку, бо не раз бачив, що багато людей кричать за те, чого зовсім не знають і часто обіцяють людям те, чого і самі не мають, чого й достать часто не можна»¹¹⁸⁾ — цим лейтмотивом видання можна по праву підписатися під усією друкованою продукцією Золотоніської «Просвіти». Зазначимо, що всі публікації Товариства було написано зрозумілою для пересічної людини українською мовою.

У 1917 р. з'явилися у пресі перші рецензії на праці М. Злобинця. Зокрема, на «Автономію України»¹¹⁹⁾, «Найкращі здобутки Великої Французької революції (1792–1795 р.)»¹²⁰⁾, «Українські революційні пісня 1905 р. і раніше» В. Дубровського¹²¹⁾ та «Про землю» А. Яковліва¹²²⁾.

118) Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. — Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. — С. 1.

119) Дубровський В. М. Злобенців. Автономія України. Золотоношська «Просвіта». Стор. 24, ц. 30 коп., 1917 р. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. — 1917. — Чис. 2 (жовт.). — Стлб. 65.

120) Дубровський В. М. Злобинців. Найкращі здобутки Великої Французької революції (1792–1795 р.). Видання Золотоношської Просвіти, 1917 р., № 5. Стор. 15, ціна 15 коп. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. — 1917. — Число 4. — Стлб. 199.

121) Д-кий В. Українські революційні пісні 1905 р. і раніше. Зібрав М. Домонтович. Видання Золотоношської «Просвіти», 15 стор., 15 коп. / В. Д-кий // Книгарь: літопис українського письменства. — 1917. — Чис. 2. — Стлб. 151–152.

122) Яковлів А. М. Злобенців «Про землю». Видання Золотоношського Т-ва «Просвіта». № 3, 1917 р. Ціна 25 коп. / А. Яковлів // Книгарь: літопис українського письменства. — 1917. — Чис. 4 (груд.). — Стлб. 187.

«Просвіта» мала свою книгарню на одній із центральних вулиць Золотоноші — вул. Кременчуцькій, у якій кожен охочий міг придбати весь асортимент книжкової продукції Товариства. 5 липня 1917 р. газета «Вільне слово» писала: «Спрос на книжки небувалий. Що виходе з друкарень, те зараз же розхватається, розкупується майже на місці, до сел же ледве-ледве та й то коли-не-коли дійде що небудь, а селам сі зрозумілі книжки найпотрібніші». Золотоніська «Просвіта» стимулювала сільські «Просвіти» організовувати продаж літератури на місцях, надаючи видання на комісію зі знижкою 10 %: «Сим ви допоможете поширенню книжок поміж селянами, сим ви самі трохи заробите, а головне дасте змогу Золотоношській Просвіті видати ще кілька книжок, потрібних для народа в сей урочистий час, коли сам народ повинен скувати свою долю, як не хоче zostатись у темряві та неволі. Подбайте ж про рідний народ, сільські Просвіти. Се ваш святий національний обов'язок!»¹²³).

Відомо, що із членів «Просвіти» в місті було надруковано лише роботи М. Злобинця. Видання «Арихметики» було рекомендовано з'їздом учителів Золотоніського повіту і здійснено за активної підтримки Л. І. Болеславського. Підкреслимо, що Ієгуда (Лев) Ісакович Болеславський (1886–1974 рр.) народився в Золотоноші, навчався на філологічному факультеті Університету св. Володимира паралельно з М. Злобинцем; по завершенні навчання повернувся до міста, де відкрив книжкову крамничку з бібліотекою. Після вимушеної еміграції він став засновником і власником першого книжкового магазину російськомовної книги в державі Ізраїль¹²⁴).

123) [Без назви] // Вільне слово. — 1917. — № 7. — С. 1–2.

124) XX век. Две России — одна культура : сб. науч. тр. по материалам 14-х Смирдин. чтений. — С.Пб. : СПбГУКИ, 2006. — С. 147. — Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=ntzjAAAAAAAJ&focus=searchwithinvolume&q=%D0%91%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%Bo%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9>. — Заголовок з екрану; Юни-

Стосовно діяльності Золотоніської «Просвіти» після 1917 р. маємо лише припущення. Постійні зміни суспільно-політичних орієнтацій у місті протягом 1918 та 1919 рр. звичайно не сприяли налагодженню продуктивної роботи Товариства. Принаймні з другої половини 1918 р. не зафіксовано активних дій з боку «Просвіти». Подальша ситуація у місті виглядала наступним чином: у листопаді 1918 р. — відновлення влади УНР; у січні 1919 р. — друге встановлення радянської влади; у травні — вступ до Золотоноші загонів отамана Григор'єва; у серпні 1919 р. — вступ денікінських військ до міста; з грудня 1919 р. — остаточне встановлення радянської влади. Звичайно, що в таких умовах складно було проводити будь-яку просвітницьку роботу. Між тим, ми маємо мінімальний, але беззаперечний доказ того, що у 1919 р. золотоніська «Просвіта» ще не була забута. Цей доказ — невеличка книжечка того ж таки М. Злобинця «Дід та Коза. Дитяча п'єса со співами», на титульній сторінці якої було зазначено «Золотоноське Товариство «Просвіта»¹²⁵⁾.

Політичний діяч. Михайло Олександрович був активним учасником усіх громадських та культурно-освітніх заходів, до яких мав змогу долучитися, активним виразником українських національних інтересів, людиною з прогресивним світоглядом.

Ще один пласт життя М. Злобинця, на який варто звернути увагу, — політичний. Маємо два сюжети: перший, як було вище зазначено, ще у студентські роки він став членом Української соціал-демократичної партії; другий — у 1917 р. висувався як кандидат у депутати до Установчих зборів від самостійників. Свідоме виконання обов'язків і стала громадянська позиція забезпечили М. Злобинцю широке коле

верг Л. Русское книжное дело в Израиле / Л. Юниверг // Израиль: русские корни. — Режим доступу: <http://eholit.ru/news/786/>. — Заголовок з екрана.

125) Дід та Коза. Дитяча п'єса со співами. Записав і обробив М. Домонтович. — Золотоноша : [?], 1919. — 16 с.

знайомих по всій території України. Цей сюжет в українській історіографії презентувала О. Кривицька, спираючись на спогади М. Міхновського: «Участь у виборах до Установчих зборів брали і самостійники, котрі в деяких округах приєдналися до блоку українських соціалістів. Наприклад, у Полтаві кандидатами до зборів значилися В. Андрієнко, М. Злобинців (колишній член УСДРП), М. Міхновський, О. Макаренко. Афіша з програмою самостійників була підготовлена й надрукована в Золотоноші М. Злобинцевим»¹²⁶⁾.

«Нові реалії». Життєву канву М. Злобинця після 1917 р. ми можемо реконструювати в загальних рисах лише на основі матеріалів карної справи, яка зберігається у Державному архіві Черкаської області¹²⁷⁾.

Отже, відповідно до рукопису Михайла Олександровича: «з осені 1917 і по весну 1918 р. в Золотоноші розпочався період появи різних військових загонів, політичне забарвлення яких для мене було не відомим». Восени 1917 р. Михайло Олександрович як учитель Золотоніської чоловічої гімназії потрапив у перебіг певних подій, внаслідок яких у 1928 р. його було звинувачено у свідомому озброєнні учнів. За його словами, «Золотоніська «селянська спілка» виписала з Києва зброю — гвинтівки і патрони для захисту від кулаків, так мені говорив Гайдамак Василь, голова «селянської спілки». У момент привозу цієї зброї приміщення селянської спілки та демократичного земства були зачинені, тому вона була тимчасово складена у вестибюлі гімназії та у той же день вивезена «селянськими спілками»¹²⁸⁾. На організованих зборах батьків з учителями гімназії дії Михайла Олександровича було виправдано. За цим сюжетом, щоправда, вже

126) Кривицька О. Партійний досвід української інтелігенції (1917–1918 рр.) / О. Кривицька // Центральна Рада и український державотворчий процес. Ч. II. — Київ, 1997. — С. 338–339.

127) ДАЧО, фонд Р-5625, опис 1, справа 1908.

128) Там само. — аркуш 4 зворот.

перенесеним у часі, Михайлу Олександровичу радянською владою було пред'явлене перше звинувачення: «Використовуючи свій авторитет і непримиримо вороже ставлячись до більшовизму, Злобинець у 1918 р., під час наступу частин Червоної гвардії (перший прихід радянської влади до Золотоноші був у січні-лютому 1918 р. — авт.) на Золотоношу з боку Конотопа—Бахмача, організував та озброїв загін із учнів Золотоніської гімназії, з якими виступив на м. Золотоношу з метою запобігання наступу більшовиків. У зіткненні з більшовиками загін було розбито»¹²⁹⁾.

З часу оголошення влади гетьмана П. Скоропадського, з квітня 1918 р., М. Злобинець, за його словами, кілька місяців не проводив жодної діяльності, ховаючись від можливого арешту. І все ж таки перший його арешт стався влітку 1918 р.: «був арештований і поставлений під варту. Ніхто мене не допитував й ніякого звинувачення не висував. Просидів я не більше 1 ½ місяця, а потім за ліквідації Гетьманщини, звільнений повстанцями»¹³⁰⁾ (гетьманська влада у Золотоноші була повалена у листопаді 1918 р. — авт.).

У квітні 1919 р. колишній Полтавський губернський комісар народної освіти (у 1917–1918 рр.) В. Н. Андрієвський уже фактично в еміграції писав до Є. Чикаленка зі Станіслава: «Але цікавим є те, що люди переказують з певних, ніби достовірних джерел. Власне, ніби організувалася Золотоніська республіка, що повстанці проти «братської влади» захопили Гребінку й порядкують на власний смак і копил, а понеже на чолі стоїть людина мені відома — мій університетський товариш Михайло Злобинець, — про котрого, може й Ви чули, то я знаю, що «республіка» та певно українська і певно антикомуністична»¹³¹⁾. Нагадаємо, що Михайло Олександрович з 31 липня 1917 р. був обраний Золотоніським

129) Там само.

130) Там само. — аркуш 5.

131) Чикаленко С. Х. Щоденник. — Київ ; Нью-Йорк : Видавництво імені Олени Теліги, 2005. — С. 54.

повітовим комісаром освіти, і працював він у підзвітності Віктора Никаноровича. Переконані, що зміст цього листа свідчить на користь того, що Михайло Олександрович, незважаючи на високу ймовірність арешту, продовжував жити і діяти відповідно до своїх внутрішніх переконань.

Наприкінці грудня 1919 р. у Золотоноші закріпилася радянська влада. І знову Михайлу Олександровичу не вдалося порозумітися з новими очільниками міста. Через рік, восени 1920 р., його було заарештовано відповідно до рішення Золотоніського партійного керівництва. Перше судове засідання по звинуваченню М. Злобинця у контрреволюційній діяльності розпочалося взимку 1920 р. Вирок був прогнозований: «позбавлення волі до часу завершення громадянської війни (на 10 років) із перебуванням у концтаборі». На таке рішення була подана касаційна скарга з боку підсудного, і, на диво, через деякий час Михайла Олександровича було звільнено з-під варті.

Далі були останні вісім років більш-менш зовні спокійного життя. Михайло Олександрович сконцентрував свої сили лише на учительстві та дозволений громадській роботі. У другій половині 20-х рр. він став членом Українського Червоного Хреста, зокрема його Центрального Комітету та Окружного Черкаського комітету. Це нове громадське об'єднання постало у квітні 1918 р. із ініціативи Всеукраїнського з'їзду лікарів у Києві на базі існуючих в Україні місцевих товариств Російського Червоного Хреста. Захопившись новою для себе справою, Михайло Олександрович регулярно відвідував засідання Центрального Комітету в Харкові (на той час столиці УСРР), був особисто знайомий із редактором часопису «Вісті ВУЦВК» Євгеном Івановичем Касяненком та його братом Андрієм Івановичем.

Після закриття Золотоніської чоловічої гімназії (у 1919 р.), Михайло Олександрович працював у Золотоніському педагогічному технікумі. На жаль, інформація щодо

цього навчального закладу надзвичайно обмежена. Переконані, що написання його історії ще чекає на свого дослідника. Відомо, що заклад почав функціонувати у 20-х рр., а багато його випускників працювали в освітній сфері Черкащини.

Одним із учнів М. Злобинця і випускником Золотоніського педагогічного технікуму (1925 р.) був Федір Іванович Лавров (1903–1980 рр.) — український дослідник кобзарства. Федір Іванович після здобуття освіти працював інспектором політосвіти Шевченківської округи, директором трудшколи, директором Золотоніського педтехнікуму, редактором районної газети, директором видавництва «Мистецтво» (м. Київ), заступником директора Інституту українського фольклору Академії наук УРСР, заступником директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії, заступником голови редакційно-видавничої ради Академії наук, старшим науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії¹³²⁾. Ми більш ніж переконані, що поштовх до формування кола наукових інтересів Ф. І. Лаврова було закладено саме М. О. Злобинцем. Федір Іванович продовжив справу свого вчителя. Він був організатором республіканської наради кобзарів та лірників (1939 р.), автором багатьох статей і брошур про кобзарів Ф. Кушнерика, П. Носача, Є. Мовчана, В. Перепелюка та інших.

У нашому розпорядженні є й характеристика на Михайла Олександровича як викладача, яка була використана у ході радянського слідства як свідчення його контрреволюційної діяльності: «Будучи викладачем Золотоніського педтехнікуму, Злобинець щоразу під будь-якими приводами намагався навіювати учням шовіністичні погляди. Щорічно ним організувалися екскурсії до могили Т. Г. Шевченка по

132) Історія Національної Академії наук України 1938–1941 рр.: документи і матеріали. Т. 4. — Київ, 2013. — С. 385.

Дніпру, при цьому всі учасники екскурсій ділились ним на курені і т. п.; і вся поїздка супроводжувалася співами шовіністичних пісень та загалом мала вигляд старо-козацького походу. Шовіністичні настрої Злобинця настільки були явними, що його називали не інакше як «козак»¹³³⁾.

У народному музеї села Домантово зберігається запис-спогад ще одного з учнів М. О. Злобинця — [?] Лубенця, у якому зазначається наступне: «В 1925/1926 навчальному році я вчився рік у Золотоніському педтехнікумі; в цей час фізику і хімію викладав у ньому М. О. Злобинець, а його друг єврей Абрам Маркович Бромбер — математику (алгебру, геометрію, тригонометрію). Це були два кити, на яких трималося навчання в педтехнікумі».

Серед низки учнів М. О. Злобинця свої записи залишив уже цитований у виданні Марко Мішалов. Не беручи на себе відповідальності щодо переказу матеріалу В. Мішалова, вважаємо за доцільне подати уривок із першоджерела: «... мені випала нагода більш-менш зблизька спостерігати його (М. Злобинця — авт.) життя й працю на протязі понад двох літ. Був він тоді у віці близько 35 років, був надзвичайно милою, всіми поважною людиною. Завжди був урівноважений, до всіх привітний, готовий кожному допомогти чим тільки міг. І все це у нього було таким природнім, так до нього припасованим, що здавалось, що він міг бути тільки таким, а ніяким іншим бути не міг.

Додатково скрашуючим його образ було неперевершено високе мистецтво його кобзарсько-бандуристських виступів, завдяки яким він скоро зробився душею всіх святкових і розвагових імпрез.

Прибувши на працю до педтехнікуму, Михайло Злобинець, уже після першого зорієнтування в відносно нових для себе умовах, прийшов до рішення без будь-якого лишнього гаяння часу створити студентський ансамбль бандуристів.

133) ДАЧО. фонд 6525, опис 1, справа 1908, аркуш 16.

Розпочав він працю по реалізації цього свого рішення не трафаретною для таких випадків доповіддю про «необхідність» та закликом записуватись. Ні, він виступив перед студентами з бандурою й, повністю зачарувавши їх своїм виступом, тут же запитав, чи є бажаючі навчитись грати на цьому чарівному інструменті, створеному нашими прадідами й переданому нам їхнім правнукам, у спадок? Його враз обступили з усіх боків, і по кількох хвилинах ансамбль кількісно був повністю укомплектований. Проблему з відсутністю бандур керівник ... розв'язав у той спосіб, що переконав своїх ансамбістів зробити кожному бандуру самому, обіцяючи їм у цьому всіляку допомогу. Далі послідував інструктаж, з якої породи дерева краще робити бандуру, з якої саме частини, як треба висушувати заготовку, щоб вона не покорибилась і не потріскалась, які інструменти будуть потрібні для праці і т. ін.

Взірцем для наслідування була бандура керівника, яку, до речі, він також зробив собі сам, що, треба сказати, дуже підсилювало надії кожного на успіх і його власної роботи.

В нижчасі розпочалась праця по засвоєнню основ музики й посильному, на яке дозволяла наявність всього однієї бандури, освоєння техніки гри.

Менше як за рік студенти ансамбісти були вже озброєні бандурами «своєї конструкції», як також і основами техніки гри, а по якомусь недовгому часі, їх ансамбль піднявся до рівня високомистецької, культурно-виховної одиниці»¹³⁴⁾.

Існують відомості, що у період 20-х рр. М. Злобинець за рекомендаціями Г. Хоткевича та В. Кабачка¹³⁵⁾ «виготовляв бандури Харківської школи з елементами хроматиза-

134) Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. — Сідней, 1986. — С. 77–79.

135) Кабачок Володимир Андрійович (1892–1958 рр.) — бандурист, співак, диригент, педагог, засновник та мистецький керівник Полтавської капели бандуристів (1925–1934 рр.).

ції для Полтавської капели бандуристів»¹³⁶⁾. Б. М. Жеплинський доповнює життєву канву Михайла Олександровича початку 20-х рр. наступною інформацією: «В Золотоноші створив ансамбль бандуристів, який успішно виступав у 1920–1923 рр.»¹³⁷⁾. Онук М. Мішалова, Віктор Юрійович Мішалов, записав і опублікував ще й наступні спогади діда: «... у 1923 р. в ансамблі було 6 осіб. Усі грали київсько-чернігівським способом, таким, яким грав чернігівський кобзар Терешко Пархоменко. Цей ансамбль існував у 1920-х рр., і кожний бандурист сам собі змайстрував бандуру під керівництвом М. Злобінцева. Коряки бандури були зроблені з верби, а часом із граба, з тієї частини, що біля самого кореня. Для деки використовували ялину. Дерево М. Злобінцев висушував у серні та в піску. Коли видовбували коряк, то робили маленькі дірочки, куди встромляли фарбовані сірники для означення його товщини. Кожний бандурист сам робив заокругленого ножа, яким видовбував коряк. Кілки були дерев'яні, адже М. Злобінцев вважав, що чим менше металу на бандурі, тим краще. Одного дня в Золотоношу привезли трактор з Америки. Дошки упакування були із сосни, у якій були дуже густі шари. Цей матеріал Злобінцев використав для деки своєї бандури. Ансамбль бандуристів мав у своєму репертуарі чимало історичних народних пісень про Бондарівну, Морозенка, «Гей, не дивуйте», «Чечітку» та ін. Чимале місце в репертуарі посідали пісні патріотичного змісту, які М. Злобінцев сам скомпонував. Наприклад:

Ой, на гори-гори журавлі летять,
Мабуть, добру вістку знають, бо дуже кричать.
Спустились на низ та й сіли кружком,
Мабуть-мабуть від Гетьмана, що іде з добром.

136) Черкаський Л. М. Українські народні інструменти. — Київ : «Техніка», 2003. — 262 с. С. 135

137) Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. — Львів : Галицька видавнича спілка, 2011. — С. 73.

Не сам Гетьман іде, сто тисяч веде
Козаченьків з України, аж земля гуде.
Годі, годі спати, Україно мати!
Пора коники сідлати, долю здобувати.
Доля України ...
...успокоїть нас».

М. Мішалов згадував, «що після виконання цієї пісні в залі почався скандал. У залі знаходився представник райкому партії з Полтави. Почувши пісню, він встав і публічно попросив Домонтовича (Злобінцева) заграти «Інтернаціонал». Домонтович спробував, але нічого не вийшло. Створилося замішання, бо виявилося, що Домонтович революційних пісень на бандурі не грав. Тоді ж цей «представник народу» попросив, щоб М. Злобінцев загравав «Ще не вмерла Україна». Домонтович відповів, що підіграє, якщо представник райкому заспіває. Таким чином, М. Злобінцев завдяки гумору врятував себе від напруженого моменту, який створився в залі»¹³⁸⁾.

Знаючи подальшу історію, ми розуміємо, що така людина, як Михайло Олександрович Злобинець, не могла залишитися без уваги з боку правоохоронних органів.

Про М. Злобинця залишив нам літературні спогади, хоча і з негативним відтінком, його земляк, ідеологічний опонент, письменник Іван Ле¹³⁹⁾. У літературному творі «Зрада» письменник завуальованого говорить про одного інспектора народної освіти з яскравим національним колоритом: «Про інспектора народної освіти так по завулкам такий анекдот (а може то й правда таки справжня) ходить. Як дізнався він про вбивство Симона Петлюри, то виїхав за

138) Мішалов В. Бандурист М. Домонтович — Михайло Злобінцев / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. — Івано-Франківськ, 2009–2010. — С. 295–301.

139) Леонтович В. М. Зібрання творів. У 4 т. / В. М. Леонтович. — Київ : Сфера, 2006. — Т. 4. — С. 173.

містом галярою¹⁴⁰⁾ на Соймицю, жовтоблакитного прапора вткнув і їздить від берега до берега та «Ще не вмерла Україна» сам собі співає. Чудний такий. Бандуру має. Інколи на ганок вийде теплого дня, налагодить свого «корячка», рота навскоси простягне та як ушкварить:

Максим Залізник
К-о-зак Запорожжя.
Як пішов він на Україну,
Я-ак повная рожа...

Народ збирається. Розпитують одне одного та на рота його перехнябленого дивляться, на штани широкі з очкуром і в кращому випадку винесут гуртом таке враження:

Оригінал!...»¹⁴¹⁾.

10 березня 1928 р. відбувся арешт М. Злобинця за звинуваченням, на цей раз у тому, що він «будучи антирадянським комісаром, працюючи у «Червоному Хресті», ... використовував Червоний Хрест для антирадянської влади, зв'язуючись з контрреволюційним елементом»¹⁴²⁾. 31 березня 1928 р. відповідно до постанови прокурора Шевченківської округи карна справа проти Михайла Олександровича була припинена, оскільки «в процесі слідства не було зібрано достатньо даних для передачі Злобинця М. О. під суд й зібрати такі не має можливості»¹⁴³⁾. Не зважаючи на це, 18 травня 1928 р. постановою особливої наради при колегії ОДПУ М. Злобинцю було призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на три роки у перебуванні в концтаборі на о. Соловки відповідно до статті 58, п. 10 Карного кодексу. На факт подання касаційної скарги 22 жов-

140) Галяра — плоскодонний човен на два весла.

141) Ле І. Зрада (Уривок з повісті «Килими») / І. Ле // Життя і революція. — 1926. — № 5. — С. 20.

142) ДАЧО, фонд Р-5625, опис 1, справа 1908, аркуш 1.

143) Там само. — Аркуш 11.

тня 1928 р. особлива нарада при колегії ОДПУ переглянула справу Михайла Олександровича від 18.05.1928 р. Висновок був, як ми сьогодні розуміємо, передбачуваний — попереднє рішення залишити в силі.

Відбувши перший термін покарання, М. Злобинець, відповідно до рішення особливої наради від 15 травня 1931 р., був виселений на 3 роки до Північного краю. Є відомості про те, що у засланні працював кіномеханіком. Через 2 роки, 22 грудня 1933 р., рішенням трійки ОДПУ Північного краю М. Злобинця було звинувачено за статтею 58, п. 10 і вдруге позбавлено волі строком до 5 років.

20 вересня 1937 р. рішенням трійки НКВС Північного краю М. О. Злобинця засудили до вищої міри покарання — розстрілу. Йому було 53 роки.

Земляк Михайла Олександровича, знаний краєзнавець В. Почепцов, який мав змогу спілкуватися з його дружиною, у наступних словах описав день його смерті: «А Михайло Олександрович, працюючи в Соловецькому таборі в культосвіті, одного разу не втримався, і поділився спогадами про Україну. Стукач відразу доніс. І М. О. Злобинця «пустили з гірки». Він загинув при падінні. Тіло пошматували собаки. Така кара називалася «спробою втечі»...»¹⁴⁴⁾.

Родина. Відповідно до інформації краєзнавця В. Ф. Почепцова, дружиною Михайла Олександровича була Марія Микитівна, народжена Тищенко. Її батьківщиною було село Плешкани Золотоніського повіту. За переказами, Марія співала у Золотоніському хорі, керівником якого був Михайло Олександрович. Станом на весну 1928 р. Михайло Олександрович проживав у Золотоноші в будинку з родиною із 6 чоловік. У власності родини перебувало 7,5 десятин землі, 1 кінь та 2 корови¹⁴⁵⁾.

144) Почепцов В. Він жив з народом / В. Почепцов // Златокрай (Золотоноша). — 1993. — 6 жовтня. — С. 2.

145) ДАЧО, фонд Р-5625, опис 1, справа 1908, аркуш 4 зворот.

Родина виховувала сина Юрія, який народився 1918 р. у с. Домантово Золотоніського повіту. Відповідно до збережених документів у Центральному архіві міністерства оборони Російської Федерації знаємо, що до лав Червоної армії Юрія Михайловича було призвано 3 травня 1941 р. Устьянським РВК Архангельської області. Цей факт є свідченням того, що після етапування Михайла Олександровича на Соловки його дружина та син поїхали за ним. Доля Юрія теж виявилася трагічною. Він пропав без вістей у січні 1942 р. У листі одного з його товаришів було написано, що останній раз його бачили 26 вересня 1941 р. Був безпартійним. Рядовий. Останнє місце служби — 101 мото-стрілецький полк¹⁴⁶⁾. Коротка інформація про Юрія Михайловича міститься також і у «Книзі пам'яті України»¹⁴⁷⁾.

Після Другої світової війни Марія Микитівна Злобинець переїхала до м. Дніпропетровськ (за іншими даними — до м. Дніпродзержинськ), у якому і завершилося її земне життя. У 1978 р. приїздила до с. Домантово, зустрічалася з В. Ф. Почепцовим, якому і розповіла про останні дні життя Михайла Олександровича.

Михайло Олександрович Злобинець прожив свідоме, яскраве та бурхливе життя, він був знаним «зрячим кобзарем-бандуристом», шанованим учителем-просвітником, майстром бандурної справи та свідомим українцем. На наш погляд, достатньо справжній образ золотоніського просвітника зберігся у вже цитованих споминах В. Н. Андрієвського: «На мою превелику радість напередодні мого виїзду до мене завітав мій університетський товариш і великий приятель, Михайло Злобинець, навчитель математики в Золотоноській гімназії, повітовий і губернський гласний, і комісар

146) ЦАМА, фонд 58, опис 9775, справа 791, аркуш 339. — Режим доступу <http://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=64000751>. — Заголовок з екрана.

147) Злобинець Юрій Михайлович // Книга пам'яті України. Черкаська область. Т. 3. — Київ, 1995. — С. 530.

освіти в Золотоноському повіті. Я його дуже любив і шанував за його милу вдачу. Розумний, інтелігентний, колосальної енергії і роботоздатності чоловік, він мав м'яжку і ліричну, але разом з тим і уперту вдачу, і щире українське серце. Чудово співав і грав на бандурі, робив бандури сам і вчив грати своїх учеників. Видав не тільки український підручник до навчання арифметики, але й школу до гри на бандурі. Збирався відкрити майстерню українських музичних інструментів. Його знав і шанував за народню роботу цілий Золотоноський повіт. Колишній український соціал-демократ за студентських часів, він тоді, коли його партія прийшла до влади, не пішов за нею і за її демагогічними гаслами, а пристав натомість до українських націоналістів, «шовіністів» і «куркулів», словом, узяв на плечі тяжкий тягар служби своєму народові, а не спокусився на принадну ілюзію влади над ним. Се був щирий приятель, помічник і радник у моїй комісарській роботі. Він віз із собою на з'їзд¹⁴⁸⁾ також чимало матеріялів, і ми рішили в разі чого разом боротися і боронитися до останнього. ... Цікава се була подорож! Мій Михайло все веселий і привітний з добрим куснем золотоноського сала і сірим вовняним одягом золотоноського ж виробу у саморобній валізі...»¹⁴⁹⁾.

Оксана СИЛКА,
Лариса СИНЯВСЬКА,
докторки історичних наук

148) Всеукраїнський з'їзд комісарів освіти, 11 липня 1918 р.

149) Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. — Берлін : Українське слово, 1921. — Т. II. — С. 77–78.

ЗЕМСЬКИЙ ГЛАСНИЙ МИХАЙЛО ЗЛОБИНЕЦЬ ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

На початку ХХ ст. серед української інтелігенції Михайло Злобинець був знаний як активний учасник педагогічних та культурно-освітніх проєктів. Одночасно він брав участь у розбудові громадського сектора як гласний Золотоніського земства, очолював низку громадських організацій, зокрема місцеву «Українську Громаду», на базі якої у 1917 р. було засноване товариство «Просвіта». Також М. Злобинець був ініціатором низки видавничих проєктів і місцевих газет, зокрема «Вісти з «Просвіти» та «Вільне слово».

Михайло Олександрович залишив після себе значні інтелектуальні і «діяльнісні» проєкти. Його творчий спадок та заслуги, насамперед у сфері громадсько-просвітницької діяльності, привертають увагу краєзнавців, істориків та мистецтвознавців.

Особливої уваги заслуговує діяльність М. Злобинця як гласного Золотоніських повітових земських зборів, що особливо яскраво проявилась напередодні та під час Української революції 1917–1921 рр. Тим більше, що в інших публікаціях, які йому присвячені, ця цікава й важлива тема була висвітлена фрагментарно, без глибокого аналізу рішень і постанов, які ухвалювало Золотоніське повітове земство, у тому числі з ініціативи Михайла Олександровича або з його подачі. У цьому контексті варто глибше розглянути і

його діяльність на посаді освітнього комісара Золотоніського повіту, яка тривала з липня 1917 р. по лютий 1918 р., а потім із січня 1919 р. і орієнтовно по січень 1920 р.

У 1909 р., після закінчення фізико-математичного факультету Університету святого Володимира у м. Київ, Михайло Злобинець повернувся до Золотоноші й розпочав викладацьку діяльність у місцевій чоловічій прогімназії, де мав на місяць 16 уроків математики та 3 уроки фізики і зарплатню в 1400 рублів¹⁾. Одночасно з викладанням він поринув у громадську та культурно-мистецьку діяльність, співпрацював із місцевим товариством «Золотоніська українська Громада».

У 1913 р. 30-річного М. Злобинця вперше обирають гласним (депутатом) Золотоніських повітових земських зборів від першої курії (повітових землевласників). Такий статус він отримав завдяки тому, що мав у селі Домантово 40 десятин землі, напевне, успадкованої від матері. Усього до складу повітових зборів тоді входило 36 гласних, у т. ч. 22 — від повітових землевласників, 11 — від сільських товариств та 3 — від міщан²⁾. У когорті гласних були представлені: предводитель Золотоніського повітового дворянства граф Д. Капніст, багаторічний керівник Золотоніської земської управи С. Лукашевич (обидва члени Державної думи Російської імперії), відомі земські діячі та землевласники (князь С. М. Кантакузін граф Сперанський, Ф. Василенко, М. Лучицький, Д. Тоцький, Д. Косюра та інші). Крім того, на правах гласних до складу Золотоніських повітових земських зборів входили міський голова Золотоноші А. Марковський, представник відомства державного майна А. Новак та представник духовного відомства священник В. Романицький³⁾.

1) Приложение к отчету Золотоношской уездной земской управы за 1909 год. — Золотоноша, 1910. — С. 48.

2) Отчет Золотоношской Уездной Земской Управы... земскому собранию за 1913 год и приложения. — Золотоноша, 1914. — С. 4.

3) Там само.

Більшість гласних Золотоніських повітових земських зборів були авторитетними людьми й мали значний вплив на місцеву політику. Згодом до цього кола приєднався й колезький асесор Михайло Злобинець. Уже на першій сесії земських зборів він був обраний до складу Золотоніської повітової училищної та медичної рад, а пізніше ввійшов до низки тимчасових робочих груп: комісії з реформування в повіті мережі навчальних закладів (1913 р.), комісії з вироблення питання про реформу земства (1916 р.), особливої комісії для напрацювання висновків щодо волосних земств (1916 р.), комісії з будівництва пішохідного мосту через р. Золотоношку (1916 р.) та постійної ревізійної комісії земства (1917 р.). У 1916 р. Михайло Олександрович був членом опікунської ради Золотоніського комерційного училища та старшиною Громадських зборів.

Значна частина зусиль М. Злобинця як гласного була спрямована на галузь народної освіти, яка потребувала докорінних змін. Розробкою та впровадженням таких змін займалася Золотоніська земська комісія з реформування в повіті мережі навчальних закладів (т. зв. «шкільна комісія»), до складу якої також входили земські гласні Д. Демченко, В. Ігнатовський і П. Шереметьєв. Згідно зі звітом Золотоніської повітової земської управи, у 1915 р. шкільна комісія мала 5 засідань, на яких на доручення Золотоніських земських зборів розглядались такі питання і доповіді: про вдосконалення мережі початкових шкіл, про мережу вищих навчальних училищ, про школи грамоти, про будівництво шкільних приміщень, про народні будинки, про самостійні бібліотеки-читальні. Крім того, за власною ініціативою шкільна комісія додатково розглядала питання про відміну утисків української мови, про поповнення і зміну асортименту підручників та навчальних посібників для народних шкіл, про скликання з'їзду народних учителів, про музей народних посібників та окремі пункти доповіді членів ко-

місії М. Злобинця і Д. Демченка⁴⁾ «Про стан початкової народної освіти у повіті»⁵⁾. Зміст зазначеної доповіді отримав великий розголос не лише в Золотоніському повіті, але й у Полтавській губернії.

Так, у 1915 р. гласні Золотоніських земських зборів та члени повітової Училищної ради М. Злобинець і Д. Демченко підготували доповідь «Про стан початкової народної освіти у Золотоніському повіті», в якій ретельно проаналізували не лише матеріальний стан земських народних училищ (забезпеченість їх підручниками, навчальним приладдям тощо), а й охарактеризували внутрішній бік учбової справи. Зокрема, вони відзначили, що майже всі учителі свідомо ставляться до своєї справи, але викладання у школах окремих предметів, зокрема історії та географії, знаходиться на вкрай низькому рівні — «через це учні часто не знають елементарних фактів з історії своєї країни і навіть своєї національності». «Часом доходить до смішного, яке б годилося розмішувати у збірниках анекдотів, ніж у доповіді земським зборам членів Училищної ради», — писали у своєму звіті М. Злобинець та Д. Демченко. — «З 10 учнів, напевне, знайдеться 3–4, а іноді й значно більше, які на запитання про їх національності або зовсім нічого не відповідають, або дають такі відповіді: запитання — «Хто ти за національністю?», відповідь — «Християнин» або «Хрестянин», «Православний», «Козак», «міщанин», «Петро Цюра», «Золотоношської волості» і т. д. Якщо Ви запитаете такого майбутнього громадянина своєї вітчизни, часто зовсім не дурного і жвавого хлопчика, чи не німець він бува, він з обуренням замотатиме заперечливо головою або ж моментально категорично заявить «Ні» чи «Ні, я не німець!». Так же відразу твердо і рішуче він скаже своє «Ні» й на запитання чи не турок він

4) Викаладач Золотоніської чоловічої гімназії.

5) Отчет Золотоношской уездной земской управы уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915-й год. — Золотоноша, 1917. — С. 16.

бува, чи не француз? Значить, хлопчик душею усвідомлює свою окремішність щодо інших народів і разом із цим навіть не може назвати того народу, членом якого інстинктивно себе усвідомлює! Чи не жах це? Чи можливе таке явище де-небудь у Франції або Англії? Доходить до курйозів не так смішних, як жахливих...Такий же стан справ і з географією. Щоправда, на запитання як називається столиця Росії, всі відповідають, але тут же більшість не може перерахувати головних міст на Дніпрі, не знає куди впадає Волга і абсолютно не відає який народ живе на цих двох річках»⁶⁾.

Особливу увагу члени Училищної ради звертали, що дуже часто учні не розуміють найпростіших книжних слів, фраз і мовних зворотів, які були чужі не лише для їхнього розуміння, але й для вуха. Головною причиною цього явища, на думку доповідачів, було те, що все викладання у школах організовано російською мовою, а вчителям забороняють пояснювати незрозуміле рідною (українською — В. К.⁷⁾) мовою. Через це діти не можуть засвоїти навчального матеріалу, а оцінювання їхніх знань часто носить формальний характер.

На основі своїх спостережень М. Злобинець та Д. Демченко зробили висновок, що у школах необхідно звернути увагу не лише на зовнішній, а й на внутрішній бік навчання — на розвиток учнів, на розуміння ними пройденого матеріалу та його тлумачення тощо. Для цього потрібно ширше використовувати рідну (українську — В. К.) для учнів мову, яка «не є мовою мужицькою, котрої треба соромитися і уникати, а навпаки є мовою рідної матері, необхідною і незамінною підмогою для засвоєння шкільної науки»⁸⁾.

6) Журналы Золотоношского уездного земского собрания LI очередной сессии, заседаний 29, 30 и 31 октября 1915 года с приложениями. — Золотоноша, 1916. — С. 49–50.

7) В. К. — тут і далі вставки-пояснення автора В. П. Козоріза.

8) Там само. — С. 68.

На гласних Золотоніських повітових земських зборів доповідь М. Злобинця і Д. Демченка справила неабияке враження, адже у відповідній постанові зборів вони відзначили, що повністю погоджуються із доповіддю членів Училищної ради «від першої і до останньої букви». Додатково земські збори постановили:

- спрямувати доповідь до Полтавської губернської Училищної ради з проханням надрукувати її зміст у «Педагогічному віснику»;
- клопотати перед Полтавською губернською Училищною радою про розробку нею запиту до уряду Російської імперії про надання можливості для вчителів земських шкіл пояснювати учням незрозумілі місця у підручниках материнською (українською — В. К.) мовою учнів і необхідність знання учителями цієї мови;
- просити Полтавську губернську земську управу підготувати доповідь до Полтавських губернських земських зборів «Про преміювання і видання для наших сільських шкіл підручників російською мовою, зрозумілих і близьких дітям малоросійського (українського — В. К.) населення;
- надрукувати і розіслати «Доповідь» у школи учителям;
- увійти в контакт з іншими земствами Полтавської губернії про ініціювання ними аналогічних доповідей...»⁹⁾.

Історичність цієї постанови Золотоніських повітових земських зборів полягає у її антагонізмі до освітньої політики уряду Російської імперії, який не визнавав право української нації на отримання освіти рідною мовою. Реакція губернського центру була прогнозована — «Постанова» не була прийнята на розгляд¹⁰⁾.

9) Отчет Золотоношской уездной земской управы уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915-й год. — Золотоноша, 1917. — С. 6–7.

10) Там само. — С. 25.

Разом з тим, на доповідь М. Злобинця і Д. Демченка й, відповідно, постанову Золотоніських повітових земських зборів звернула увагу частина проукраїнської громадськості, яка й розпочала процеси за українізацію і лібералізацію народної освіти. Згодом результати такої кампанії знайшли відображення у постановах Полтавських губернських земських зборів, які, зокрема, визнали необхідність видання підручників для земських шкіл із поясненням окремих слів і фраз українською мовою. Крім того, Полтавське губернське земство визнало необхідність друку у шкільних підручниках віршів та уривків з творів народних письменників (українських. — В. К.), а також звернулось до Міністерства народної освіти з клопотанням про відміну заборони вчителям пояснювати дітям незрозумілі фрази і слова українською мовою¹¹⁾.

Свою активну діяльність у статусі гласного М. Злобинець продовжував і в наступні роки. Зокрема, маємо дані, що у листопаді 1916 р. він виступав на 52-й черговій сесії Золотоніських повітових земських зборів із проєктом створення у м. Золотоноші музичної школи-притулку для воїнів-інвалідів, які стали жертвами Першої світової війни. Михайло Олександрович пропонував створити такий притулок для 20 осіб, у т. ч. для сліпих та безногих, і брався навчати їх гри на народних інструментах: бандурі, кобзі, лірі, цимбалах, мандоліні. «Навчати беруся на стільки, що вони зможуть потім виступати не лише як сільські музиканти на весіллях і вечірках, але й у майбутніх народних домах, виконуючи музику до танців, історичні думи та інші музичні речі, — зазначав М. Злобинець. — Єдиною умовою ставлю, щоб у інвалідів, які потраплять під мою опіку, був слух, і щоб вони самі були з Полтавської губернії, тобто знайомі з місцевим побутом і звичаями, а також були не старшими 30 років»¹²⁾.

11) Там само. — С. 25–26.

12) Журнали Золотоношского уездного земского собрания 52-й очеред-

За його розрахунками, створення та функціонування такого притулку на рік вимагало від земства субсидіювання у розмірі 9000 рублів — «це допомогло б багатьом інвалідам війни заробляти собі та своїм сім'ям на шматок хліба»¹³⁾.

Заслухавши цю доповідь, Золотоніські земські збори постановили: «Прийняти ідею доповіді; обмежити кількість учнів-інвалідів 10-ма; доручити управі організувати спільно з М. О. Злобинцем запроектовану останнім притулок-школу й відкрити її діяльність. Витрати на утримання притулку здійснювати із 30-тисячного кредиту на викликані війною потреби. Залучати, за можливості, учнів-інвалідів до участі в їхньому утриманні»¹⁴⁾ [7, 17].

На жаль, ми не маємо даних про те, чи була у Золотоноші відкрита музична школа-притулок для інвалідів війни і як вона працювала. Скоріше за все, реалізації цього проєкту (як і багатьох інших) завадила Лютнева революція, яка відбулася в Росії, та викликані нею кардинальні зміни, що зачепили практично всі сфери життя.

2 березня 1917 р. цар Російської імперії Микола II зрікся престолу, і того ж дня в Петрограді було утворено Тимчасовий уряд, який, до скликання Установчих зборів, узяв на себе всю повноту влади в країні. У губерніях та повітах почалося створення тимчасових комітетів, які підпорядковувались Тимчасовому уряду. А 17 березня в Києві була утворена Українська Центральна Рада, яка очолила рух за самостійність. У Золотоноші ці зміни зустріли з великим піднесенням та надіями, про що свідчать численні листівки, які виходили тоді у місті та газетні дописи. Ось що писала про ті бурхливі події газета «Нова Рада»:

ной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. с докладами. — Золотоноша, 1917. — С. 12–17.

13) Там само. — С. 16.

14) Там само. — С. 17.

«2. Золотоноша (на Полтавщині).

10 марта було запрошено всіх спочувуючих до громадського клубу на перше легальне зібрання Золотоношської Української Громади. Прибуло до 35 чоловік, окрім старих, колись нелегальних, 12 громадян. Намічено головні риси статуту. Обговорено завдання громади і установлено скільки хто має давати внесків у скарбницю громади.

12 марта було нове зібрання громади у клубі, де було до 120 чоловік, багато селян і учнів. Вибрано раду і по 5 представників у повітовий і городський комітети.

14 марта у мужській гімназії заклалась громадка з 50 учнів. У цей же день заклалась громадка і в жіночій гімназії з 15 панночок. Майже всі учні, як хлоп'ячої так і дівочої гімназії виявили своє спочуття відродженню українського народу.

15 марта розіслано по всіх волостях, управам і школам проект «Статуту Золотоношської Української Громади» і заклик до селян, а також переклад відозви пана Родзянка.

16 марта відбулися збори повітового Комітету. Комітет переглянув мандати своїх членів. 5 представників од Української Громади було прийнято без ніякої суперечки. Вибрано президіум Комітету, куди увійшло з українці (усих у Комітеті — 5 чол.).

17-го марта відбулися загальні збори Української Громади, де було вибрано М. Злобенцова і Д. Демченка послами Київської Центральної Ради.

29 го марта — відбулось приспінне земське зібрання. Вибрано нову управу Предсідатель — д. Троян, того заступник — Кречун, 2 члени: Дорошенко і Шандра — українці, 2 другі члени — Іванов і Піскун — поступовці. Вибрано нову шкільну повітову раду з 12 чоловік. Усі виборні нові члени ради з 2-ма старими — Злобінцевим і Демченком — українці, окрім Іванова.

На другий день у городі зібралось коло 320 дезертирів з фронту, які вже крилися місяців по 6–7. З співами

Марсельєзи, з червоними прапорами вони підійшли до земства, де засідало зібрання. Їм було сказано 4 промови: 2 на українській мові і 2 на російській, де вказувалося, як негарно тепер тікати. Ставши на коліна, дезертири поклялися, що тепер підуть воювати і навіть інших дезертирів позбирають. Всі дезертири додержали свого слова. Тепер вони вже поїхали на фронт, сідають на машину.

У Золотоніському повіті прийнято нині 2 прапори: червоний, як знак революції і жовто-блакитний — український. Ці прапори вивішено скрізь разом. На земстві має жовто-блакитний, теж і на інших урядових інституціях.

4-го квітня відбулася нарада учителів земських шкіл. Ухвалено завести з августа скрізь українську мову по школам повіту. Висловлено побажання, щоб літом були курси в Золотоноші по історії України і по українській мові»¹⁵⁾.

Як бачимо, Українська Громада Золотоноші активно підтримувала Українську Центральну Раду і її політику щодо національного відродження. Про це свідчать і листівки з патріотичними зверненнями, які Громада видавала і розповсюджувала серед місцевого населення. Всі вони були надруковані українською мовою, причому окремі листівки М. Злобинець особисто перекладав на українську.

Як свідчать інші джерела, у 1917 р. М. Злобинець входив до новоутвореного Золотоніського повітового комітету, який представляв на Золотоніщині Тимчасовий уряд Росії. Збереглися три протоколи засідань цього Комітету від 16, 17 та 18 березня 1917 р., у яких зазначено, що Михайло Олександрович обирався до складу ознайомчої (рос. — «осведомительной») та бюджетної комісій цього органу. Одночасно він входив до Золотоніського волосного земства і продо-

15) г. Золотоноша // Нова Рада. — 1917. — 20 квітня.

вжував виконувати обов'язки гласного Золотоніського повітового земства (збереглися журнали засідань за 29 березня та 19 травня 1917 р.) Перше засідання проходило дуже бурхливо, адже у ньому брало участь чимало сторонніх осіб, які представляли різні корпоративні групи й організації (народних вчителів, лікарів, агрономів тощо). Користуючись революційним моментом, частина з них забажала мати своїх представників у складі Золотоніських повітових земських зборів із правом вирішального голосу. Це прохання було задоволене, але відразу ж постало питання про нові вибори постійних і тимчасових органів земства. У результаті виборів М. Злобинець знову увійшов до складу оновленої Учебної ради та до постійної ревізійної комісії Золотоніських земських зборів. Як одному з найдосвідченіших членів Учебної ради йому також доручили взяти на себе розподіл екзаменів у земських народних школах Золотоніського повіту, які, очевидно, були під загрозою зриву¹⁶.

Загалом під час березневої сесії Золотоніських земських зборів (на них головував Золотоніський повітовий комісар А. М. Лівіцький) М. Злобинець мав понад 13 виступів із різних питань порядку денного, і найчастіше висловлені ним пропозиції та зауваження підтримували інші гласні. Цілковитим виправданим було рішення про обрання М. Злобинця на наступному, травневому, засіданні Золотоніських земських зборів — головою. Під час засідання було ухвалено низку важливих і принципових рішень, зокрема: щодо українізації системи народної освіти у Золотоніському повіті; відкриття у м. Золотоноші україномовних курсів для вчителів народних шкіл (такі курси були визнані обов'язковими); розширення складу Учебної ради за рахунок вчителів; відкриття середніх навчальних закладів (гімназій) у низці населених пунктів повіту; відкриття вечірніх та недільних кла-

16) Журнал Золотоношского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 29 марта 1917 г. — Золотоноша, 1917. — С. 2—30.

сів для дорослих тощо¹⁷⁾. Більшість із перелічених питань були винесені на розгляд Золотоніських земських зборів саме з ініціативи М. Злобинця та його колег-однодумців — Д. Демченка, А. Ливицького, П. Шереметьєва, К. Павленка, Ф. Трояна та інших.

Насправді коло прихильників та однодумців у Михайла Олександровича було набагато ширше, оскільки його добре знали не тільки у м. Золотоноші, де він мешкав і працював, а й у населених пунктах Золотоніського повіту, де він часто бував у службових та громадських справах. Про це свідчить той факт, що у квітні 1917 р., вже за місяць після відновлення легальної діяльності «Золотоніської Української Громади», вона налічувала 312 осіб, серед яких близько 200 були виключно селяни¹⁸⁾. Згодом за рішенням членів Громади організація була ліквідована, а більшість колишніх громадівців увійшли до заснованого у Золотоноші товариства «Просвіта» на чолі з М. Злобинцем та до осередків Української селянської спілки, які створювали у населених пунктах повіту. Обидві організації підтримували Українську Центральну Раду і фактично були провідниками її політики на місцях. Про це також говорять численні публікації на сторінках просвітянських газет «Вісти з «Просвіти» та «Вільне слово», які видавались у Золотоноші теж з ініціативи Михайла Олександровича.

Підтримувало Центральну Раду й Золотоніське повітове земство, яке продовжувало свою діяльність в нових умовах. 29 жовтня 1917 р. у на черговому зібранні Золотоніський повітовий комісар А. Ливицький зачитав резолюцію Української Центральної Ради щодо сучасних подій і запропонував зібранню підтримати її та прохати УЦР «взяти на Україні владу в свої руки, доки в Росії панує ще безладдя і Уряд не

17) Журнал Золотоношского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 19 мая 1917 г. с докладами. — Золотоноша, 1917. — С. 56.

18) М. Д. Коротенька історія українського руху в Золотоніському повіті / М. Д. // Вісти з «Просвіти». — Золотоноша, 1917. — № 1. — С. 4.

встиг ще подавити повстання, щоб оборонити рідну Україну од страшної анархії»¹⁹⁾. Тоді ж на засіданні земських зборів виступив і Михайло Злобинець, який проінформував присутніх про виконання попередніх постанов щодо українізації повіту та закликав непохитно дотримуватись цих постанов, зокрема щодо мови ведення документації в Золотоніському земстві²⁰⁾.

Загалом, варто відзначити, що Михайло Злобинець був палким та послідовним прихильником українізації, в якій він бачив порятунок української нації й її силу. І це була не просто його громадянська позиція, а глибоке духовне переконання, вистраждана мрія, яку Михайло Олександрович намагався повсякденно втілювати в життя. Цій мрії були підпорядковані і його творча діяльність, і громадська робота, і служба на адміністративних посадах, які йому довелося обіймати впродовж нетривалого часу.

У липні 1917 р. на пропозицію Золотоніського повітового учительського з'їзду Михайло Злобинець був призначений комісаром народної освіти у Золотоніському повіті від УЦР, що дозволило йому продовжити ту справу, за яку він боровся тривалий час (до речі, він був і першим повітовим освітнім комісаром на Полтавщині). З цієї нагоди М. Злобинець мав черговий виступ перед повітовими земськими зборами і вже в новому статусі нагадав, що «Золотоніське повітове земство, як і всі земські збори в Україні, одностайно постановило, що в Україні треба вести науку в школах по-українському. Щоб вести науку по-українському, треба, між іншим, щоб учителі самі знали сю мову добре...»²¹⁾. Далі у своєму виступі новопризначений комісар освіти звернув увагу на діяльність Золотоніської жіночої гімназії, яка готу-

19) Протокол земського чергового Зібрання // Вільне слово». — Золотоноша, 1917. — № 38. — С. 2.

20) Там само. — С. 2

21) На Земському зібранню...// Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 25. — С. 2.

вала вчительські кадри для народних шкіл, але в якій досі не було запроваджено вивчення української мови та історії, навіть у випускних класах. «Через те звертаюся до високоповажних зборів, щоб хоч вони подбали про свої народні школи й добилося обов'язкового навчання української мови та історії учениць VIII класу Золотоніської жіночої гімназії», — говорив М. Злобинець²²⁾. Земські збори одностайно схвалили його доповідь і постановили «провести її в життя».

Проте на практиці всі добрі наміри представників земства та освітнього комісара нашоувхувалися на низку об'єктивних перепон, які гальмували процеси українізації: у школах не вистачало україномовних учителів і українських підручників, а окремі установи свідомо саботували рішення Центральної Ради. Так, 26 жовтня 1917 р. освітній комісар М. Злобинець надіслав циркуляр до Генерального секретаріату освіти, в якому повідомляв про невиконання деякими установами Золотоніського повіту розпоряджень Центральної Ради про ведення діловодства лише українською мовою²³⁾. За період з листопада 1917 р. по січень 1918 р. він інформував той же Секретаріат освіти про те, що зі 130 народних шкіл Золотоніського повіту лише 33 мали в достатній кількості букварі, читанки та арифметики українською мовою. У 34 школах не було жодного такого підручника, а з 65 колишніх церковнопарафіяльних шкіл вони були відсутні в 51. Та навіть за таких умов «в усіх початкових школах повіту у першій і другій групах навчання проводилось українською мовою», констатував М. Злобинець²⁴⁾.

На жаль, про подальшу діяльність М. Злобинця як земського гласного та освітнього комісара Центральної Ради відомо не багато. О. Силка і Л. Синявська пишуть, що з часу

22) Там само.

23) Державний архів Черкаської області, фонд 476, опис 2, справа 144, аркуш 6.

24) Боровик А. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.) / А. Боровик. — Чернігів, 2008. — С. 51.

оголошення влади гетьмана П. Скоропадського, з квітня 1918 р., Михайло Олександрович, за його поясненнями, які є в матеріалах кримінальної справи, кілька місяців не проводив жодної діяльності, ховаючись від можливого арешту. І все ж таки його перше ув'язнення сталося влітку 1918 р. Щодо цього М. Злобинець писав: «був арештований і поставлений під варту. Ніхто мене не допитував й ніякого звинувачення не висував. Просидів я не більше 1/2 місяця, а потім, за ліквідації Гетьманщини, звільнений повстанцями»²⁵⁾.

Утім, деякі факти вказують на те, що у 1918 р. Михайло Злобинець був усунутий від влади представниками гетьманського уряду, але продовжував свою діяльність, зокрема як кореспондент газети «Нова Рада». Переконані, що саме він висвітлював на сторінках цієї газети драматичні події, які в той час відбувались у м. Золотоноші й на Золотоніщині. А його арешт стався дещо пізніше.

На початку жовтня 1918 р. газета «Нова Рада» повідомила, що *«ще 12 травня призначений гетьманським урядом повітовий староста Клименко заборонив земські збори і наказав демократичній Управі здати всі справи новій Управі, яка була сформована одноособово. Новим головою Управи староста призначив місцевого землевласника Трояна, а членами управи — відомого борця Піддубного і земського начальника Василенка»*²⁶⁾. Згодом власний кореспондент цієї газети повідомляв про *«скрутне становище золотоніської «Просвіти», у якої новопризначена міська управа відібрала «Будинок тверезості» й віддала його німецькій музичній команді. Також міська управа припинила видання газети «Вільне слово», яка була друкованим органом «Просвіти». «Через те тепер вороги української державності вільно розпускають серед околичної люднос-*

25) Силка О. Бандури пісня недоспівана... або суспільний виклик Михайла Злобинця / О. Силка, Л. Синявська. — Черкаси, 2017. — С. 75.

26) Золотоноша // Нова Рада. — 1918. — 5 жовтня.

ти всякі неправдиві чутки, що підкопують авторитет пана гетьмана та Української держави, а боротися з цим після припинення «Вільного слова» нема кому», — писала газета²⁷⁾.

Ще в одній публікації, що вийшла під назвою «Накази золотонішських сатрапів», автор знайомив із двома наказами, які були виданими Золотоніським повітовим старостою і комендантом німецьких військ В. Клименком. В одному йшлося про заборону місцевим жителям виходити на вулицю «Впредь до особого распоряжения», а в іншому — про запровадження у місті комендантської години. *«Не исполнившие этого обязательного постановления подвергаются задержанию и немедленному заключению в тюрьму сроком на 6 месяцев и денежному штрафу в 3.000 рублей. Лиц расклеивавших петлюровские прокламации предупреждаю, что церемониться не буду и скорым рейсом отправлю на тот свет»*²⁸⁾.

Хто, і які саме «петлюрівські прокламації» розклеював у Золотоноші, залишилось невідомим. Але можемо припустити, що в цьому, теоретично, могли підозрювати Михайла Злобинця, який не підтримував політику гетьманського уряду, а точніше — непрофесійні й антиукраїнські дії його місцевих представників. Навіть в умовах війни він залишався вірний своїм принципам і не збирався ними поступатися. Про це свідчить і той факт, що у середині жовтня 1918 р. у Золотоноші була створена філія Українського Національного Союзу, який перебував в опозиції до гетьманського уряду. До золотоніської філії Українського Національного Союзу увійшли золотоніська «Просвіта» (187 членів), повітова спілка «Просвіт», кредитове товариство, спілка інвалідів, жіноче товариство «Праця», спілка споживчих товариств і повітова вчительська спілка. Перше засідання філії Українського На-

27) Золотоноша // Нова Рада. — 1918. — 24 вересня.

28) Накази золотонішських сатрапів // Нова Рада. — 1918. — 19 грудня.

ціонального Союзу відбулося 12 листопада. На ньому було вибрано повітову раду філії, до якої увійшов Михайло Злобинець та ще дві особи. Утім, уже 20 листопада вони були заарештовані представниками гетьманського уряду, а звільнені були лише після 28 листопада, коли після жорстокого бою Золотоношу захопило республіканське військо²⁹⁾.

На початку 1919 р. влада в Україні перейшла до Директорії УНР, яку на Золотоніщині деякий час представляв Револьюційний комітет на чолі з народним комісаром т. зв. «Червоного побережжя Полтавщини» Олександром Грудницьким. У січні 1919 р. він видав кілька кадрових наказів, за одним із яких М. Злобинець знову був призначений комісаром освітніх справ Золотоніського повіту³⁰⁾. Але про його діяльність у цей час немає практично жодної інформації, за виключенням однієї публікації, яка з'явилась на сторінках газети «Український комунар» 20 березня 1919 р. Ішлося про відзначення на Золотоніщині Шевченківського свята. Щодо цього комісар освіти Золотоніського повіту видав спеціальний наказ, за яким завідувачі шкіл мали забезпечити належну організацію і проведення заходів до ювілею великого Кобзаря. І хоч прізвище комісара в цій публікації не згадується, неважко здогадатися, що це був саме М. Злобинець, який був великим шанувальником Кобзаря. «Прошу вжити заходів, — говорилося в його наказі, — аби 10 та 11 березоля у всіх школах повіту було урочисто святковано пам'ять генія України Т. Шевченка. На ці дні учні мусять бути звільнені від науки»³¹⁾. Із цієї нагоди комісар освіти також оприлюднив спеціальне звернення до всіх вчителів повітових шкіл, в якому їм пропонувалось неодмінно влаштувати урочисте Шевченківське свято для дорослих 25, а для дітей 26 люто-

29) Золотоноша // Нова Рада. — 1919. — 16 січня.

30) Наказ № 4 // Вісті Золотоніського Народнього Комісаріату — Золотоноша, 1919. — № 1. — С. 2.

31) Пономаренко М. Перші шевченківські свята // Прапор Жовтня. — 1964. — № 32 (12 травня).

го (за старим стилем). «Учительство повинно подбати, щоб це національне свято у вільній Україні, про яку мріяв Тарас Шевченко, було улаштовано якнайкраще»³²⁾, — говорилося у зверненні...

Таким чином, можемо стверджувати, що на початку ХХ ст. Михайло Олександрович Злобинець був одним із найактивніших діячів Золотоніського повітового земства, а під час Української революції 1917–1921 рр. став визнаним лідером національно-демократичних змін на території нашого краю. Його громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність була спрямована на утвердження української державності й підтримку національного відродження. Та на жаль, після більшовицької окупації України ця діяльність була перервана, а сам Михайло Злобинець став жертвою червоної диктатури.

Віктор КОЗОРИЗ,
журналіст,
член Національної спілки
краєзнавців України

32) Там само.

МАРКО МІШАЛОВ — УЧЕНЬ МИХАЙЛА ЗЛОБИНЦЯ. СПОГАДИ

Кілька років тому в одній зі своїх статей я написав таке: «Про видатного бандуриста й українського діяча Михайла Злобинця ми знаємо доволі мало і то переважно завдяки матеріалам, які були надруковані за кордоном і відомі нам лише з джерел Української діаспори, звідки й з'явилося чимало фактичних помилок, які й сьогодні часто повторюються. М. Злобинець був організатором першого відомого нам зрячого ансамблю бандуристів, автором другого самонавчателя гри на бандурі, а також першого збірника творів для бандури. Таким чином, він зробив значний внесок у розвиток бандурного мистецтва і цим здобув собі вічну пам'ять і подяку від усіх бандуристів».

Сьогодні я вітаю появу пропонованого видання і відзначаю той науковий здобуток, які зробили українські дослідники щодо вивчення життя та творчого шляху Михайла Злобинця, починаючи з 2017 р.

Мій дідусь Марко Васильович Мішалов був одним із тих, кому випала щаслива нагода навчатися у Михайла Злобинця в Золотоноші. Саме завдяки дідусю я вперше дізнався про вже знаного нині бандуриста Домонтовича (сценічне ім'я М. Злобинця).

Так сталося, що я народився в Австралії у 1960 р. Ми в Сідней мали жваву українську громаду, може, 6000 учасників. Були танкові групи, хори, українські школи, газети, драматичні гуртки, також був створений ансамбль та пізніше

школа гри на бандурі. Головний діяч у Сідней в галузі бандури був Григорій Іванович Бажул, який вчився в 30-х роках у Гната Хоткевича в Харкові і був із ним у тісних стосунках. У нього був дуже талановитий учень — Петро Деряжний, який вчив дітей та пізніше перебрав керівництво ансамблю. У Петра батько колись робив бандури в Нових Санжарах на Полтавщині.

Для нашої родини бандура мала особливе значення. Виявилося, що Григорій Бажул був родичем, та ще і мій дідусь колись на бандурі грав. Під час Другої світової війни дід із моїм батьком опинились у Австрії, попали до табору, де жили учасники Київської капели бандуристів. У 1967 р. батько купив бандуру, і я почав на ній грати в 1970 р.

Мені бандура дуже сподобалася, і я щоденно грав і вправлявся на ній. По суботах їздив до дідуся і грав йому весь свій репертуар. Австралія — це країна, яка віддалена від світу, і я почав збирати все, що міг, відносно історії бандури та її конструкції. Пізніше я став інструктором школи гри на бандурі при Рідній школі ім. Княгині Ольги.

Згодом, десь у 1976 р., почали друкувати журнал, де передруковувалися статті про бандуру та українську музику, які я знаходив. Дідусь заохочував, щоби я писав та складав статті, які він ретельно поправляв перед друком в журналі.

Так сталося, що в статті В. Ємця про історію бандури в Україні до 1917 р. була згадка про М. Домонтовича. У В. Ємця він був зазначений помилково як Микола Домонтович. Дідусь згадав, що «Домонтович» — це був сценічний псевдо, під яким виступав та друкувався, а що справжнє прізвище в нього — Злобинець, і що він викладав математику в чоловічій гімназії в Золотоноші.

Дідусь народився в селі Чорнобай, недалеко від Золотоноші, у козацькій сім'ї, так що міг вчитися безплатно, і він вчився в Золотоноші та пізніше в Умані, у Сільськогосподарському технікумі, який закінчив по спеціальності агро-

нома, а пізніше працював на Всесоюзній станції лікарських рослин у Березоточі на окраїнах Лубен, а потім викладав у технікумі в Тернах.

Дідусь почав згадувати та розповідати про свої студентські роки, про ці часи, коли ріс і вчився. Коли попав до чоловічої гімназії, там викладачем математики був Михайло Злобинець. Злобинець був дуже активний у школі та в українській громаді. Він друкував підручники та матеріали українською і був автором першого україномовного підручника арифметики та багато іншого.

Домонтович також був відомий як артист, який виступав на сцені і співав під супровід бандури. Часто виступав із творами, які висміювали нелогічні порядки тодішні, які існували в Україні. Дідусь почав пригадувати та розповідати про різні твори, які Домонтович співав. Після 50 років дідусь згадав текст до пісні «Про сільського адвоката». Я текст записав до своїх фольклорних записок. Текст був такий:

*Раз я в волості судився,
З нашим сільським адвокатом.
Нас судили судді вбрані
В сукнах чоботи сап'яних.
Вони довго клопотали
Поки діло розібрали.
А як діло розібрали
По закону все зробили.*

Нібито простий текст, але Домонтович на сцені грав роль наївного співака і повторював останнє слово так, що виходили таке:

*Раз я в волості судився,
з нашим сільським адвокатом —
катор-катор-катор. —*

*З нашим сільським адвокатом.
Нас судили судді вбрані. В сукнах, чоботи сап'яні —
П'яні, п'яні, п'яні.*

*В сукнах, чоботи сап'яні.
Вони довго клопотали. Поки діло розібрали —
Брали-брали-брали.*

*Поки діло розібрали.
А як діло розібрали. По закону все зробили —
Били-били-били.
По закону все зробили.*

Ефект такого виконання був надзвичайний. Я записав те, що дідусь мені заспівав, але щось воно не звучало. Потім я сам скомпонував мелодію і супровід, але дідусь говорив, що я зашвидко співав і що пісня була повільніша і в мінорі, і так трошки наївно співалася. Пізніше я заспівав у 1979 р. Григорію Китастому, і йому пісня сподобалася настільки, що він взяв її до репертуару капели бандуристів ім. Т. Шевченка. Пізніше виконували і Струсівська капела, і бандурист Михайло Коваль.

На початку думали, що це була пісня Домонтовича, але виявилося, що текст написав у 1906 р. січеславський поет Микола Лаврінович Кузьменко.

*Раз я в волості судився
З нашим сільським адвокатом.
Катом, катом, катом, катом...
З нашим сільським адвокатом.
Нас судили судді вбрані
В сукні й чоботи сап'яні.
П'яні, п'яні, п'яні, п'яні...
В сукні й чоботи сап'яні.*

Вони совісті й закону,
Як скрізь водиться, служили...
Жили, жили, жили, жили...
Як скрізь водиться, служили.
Дуже довго клопотались,
Поки діло розібрали.
Брали, брали, брали, брали...
Поки діло розібрали.
Потім, добре розібравши,
По закону все зробили.
Били, били, били, били...
По закону все зробили.
І заставили у ноги
Уклонитись адвокату.
Кату, кату, кату, кату...
Уклонитись адвокату.
Тягли діло, гріх брехати,
Довго, ну, а помирили.
Рили, рили, рили, рили...
Довго, ну, а помирили¹⁾.

Вдалося деякі інші пісні, які дідусь приписав Домонтовичеві, записати, але вони були записані частками і не були завершені.

Ось одна патріотична пісня, яка мені сподобалася, тепер пам'ятаю тільки частково. Хотів до неї мелодію записати:

Ой щось рано-рано — журавлі летять.
Мабуть щось там сповіщають — бо дуже кричать.
Спустились на низ, тай сіли кругом.
Мабуть-мабуть від гетьмана, що йде з добром.
Не сам гетьман йде, сто тисяч веде.
Козаченків з України, аж земля гуде.

1) <https://uamodna.com/articles/raz-ya-v-volosti-sudyvsya/>

*Годі-годі спати, Україно-мати.
Пора коники сідлати волю здобувати.
Доля України*

У 1979 р., під час навчання у Північній Америці, я знайшов примірника другої частини «Самонавчителя гри на кобзі» з 1914 р. в бібліотеці у Вінніпезі. Це колись туди переслали, коли перші бандури почали висилати з України, і «Самонавчитель». Пізніше вдалося мені знайти перший том «Самонавчителя» в Києві у бандуристки Галини Менкуш.

Дідусь розказував ще про один випадок, який стався з Домонтовичем. Під час виконання патріотичних пісень якийсь незадоволений комуністичний комісар піднявся з аудиторії і почав піднімати гвалт, а потім звернувся до Домонтовича і спитав, чи він може заграти «Інтернаціонал». Домонтович відповів, що не знає цього твору. Потім цей самий комісар спитав, чи Домонтович грає «Ще не вмерла Україна». Це він зробив, щоби доказати, що Домонтович був із табору національно свідомих громадян. Домонтович довго не думав і відповів йому, що підіграє йому, якщо цей комісар заспіває.

Далі продовжував говорити з дідусем про Домонтовича. Виявилося, що Домонтович створив кобзарський гурток зі студентів у гімназії. Тоді важко було бандуру придбати, то Домонтович поміг кожному знайти матеріал для виготовлення інструмента і показав, як змайструвати інструмент.

Дідусь говорив, що коряки видовбували з суцільного куска дерева, переважно м'якої верби або клена. Цей матеріал мав вилежати і висушуватися 5–8 років в пилі. Кожний дістав круглий ніж, із яким коряк видобувався. Вживали кольорові сірники, які були вставлені в коряк, щоби узнати товщину спідньої деки і де і як різати.

Для деки використали соснові дошки, які до них прийшли з тракторами і які вислані були з Америки. Кілки теж

бажано, щоби були дерев'яні, бо нібито краще вібрували з корпусом.

Подібний кобзарський колектив Домонтович раніше створив у Києві зі студентів Київського університету. Там теж інструменти робили і виступали у 1905–1909 рр. на різних громадських імпрезах, особливо на Шевченківських концертах. Про ці виступи писав Леопольд Яценко у своїй праці про історію капели бандуристів, і, мабуть, варто звернути увагу, що це був перший ансамбль «зрячих» бандуристів, який фактично став основою Київської капели бандуристів. Зрозуміло, що коли Домонтович закінчив університет, то ансамбль на певний час перестав існувати, але деякі учасники знову згуртувалися за керівництва В. Ємця в 1918 р., співаючи і граючи майже той самий репертуар, який Домонтович приготував раніше.

Вважають, що Київська капела бандуристів була складена у серпні 1918 р., а перший концерт мала 3 листопада того ж року. Капела існувала кілька місяців і в травні наступного року перестала виступати, і лише після перерви в 4 роки знову активізувались під керівництвом В. Потапенка. Вважалося, що капела була продовженням попередньої, хоч тільки 2 особи продовжили свою діяльність у цій капелі. Мабуть, варто Домонтовича вважати одним із основоположників Київської капели.

У 20-х рр. ХХ ст. Київська капела бандуристів готувала з'їзд бандуристів, щоби поділитися досвідом. Десь у 1927 р. Михайло Полотай почав оформляти документи. Як керівник Київської капели М. Полотай почав збирати відповідні документи для проведення такого з'їзду. Гроші для нічлігу на 4 дні та на харчування були виділені. До участі на з'їзді у списку запрошених учасників можна знайти ім'я Домонтовича але вже у 1928 Домонтович зник. Його заарештували і відправили на північ, звідки він ніколи не повернувся.

Про Домонтовича в СРСР мовчали. У своїй кандидатській дисертації про історію бандури у 1967 р. Андрій Омельченко згадував про вклад Домонтовича, але у своїй книжці, яку видав із Б. Кирданом, всі згадки були зняті. Коли я розмовляв із Омельченком, то він розповів, що на захисті М. Полотай підняв критику, згадав про антирадянський елемент у Домонтовича, що у Домонтовича брат воював у петлюрівській армії, і прийшлося зняти всі згадки про нього. Але далі говорив, що не треба журитися, бо скоро вийде російський варіант його книжки в Москві, і там буде згадано про Домонтовича. На жаль, російське видання про кобзарів і бандуру в Москві не з'явилося. Інші праці про історію бандури також оминали ім'я Домонтовича.

Можна згадати трохи про техніку гри на бандурі. Дідусь на сцені ніколи не виступав, але у кутку великої кімнати тримав бандуру, яку я іноді наструював. Дідусь інколи брав бандуру до рук і грав переважно двома пальцями правої руки, іноді чіпаючи баска. Великим пальцем грав такі пісні, як: «Ой не рости кропе», «Ой вербо вербо», «Про Бондарівну». Переважно протяжні пісеньки сентиментального змісту. По малюнкам у «Самонавчителю» Михайла Злобинця видно, що спосіб гри дуже подібний до способу гри, який вживав Терешко Пархоменко з Мени на Чернігівщини.

Гарно бачити, що пам'ять про Михайла Злобинця повертається, а його доробок стає відіимим наступному поколінню. Такі люди, як Михайло Олександрович, заслужили на добру пам'ять у своїх земляків.

Віктор МІШАЛОВ,
кандидат мистецтвознавства

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ МИХАЙЛА ЗЛОБИНЦЯ

1883 р., 31 жовтня — дата народження М. О. Злобинця.

1904 р., осінь — вступ на фізико-математичний факультет Університету св. Володимира.

1905 р. — перші публікації в альманасі «Перша ластівка» (м. Херсон).

1905 р. — перша фіксація псевдоніму «М. Домонтович».

1906 р., 4 червня — запис М. Злобинця у книзі відвідувачів Тарасової гори за підписом «Кобзар Домонтович».

1906 р. — член Української соціал-демократичної партії.

1907 р., 19 липня — другий запис М. Злобинця у книзі відвідувачів Тарасової гори за підписом «Кобзар Домонтович».

1908 р. — створення студентського ансамблю бандуристів та керування ним.

1908 р. — перші відомості про роботу над підручником гри на бандурі.

1909 р., вересень — початок роботи в Золотоніській чоловічій гімназії на посаді учителя математики.

1910 р. — перша фіксація криптоніму М. Д.

1912 р. — член Ради правління Золотоніського сільсько-господарського товариства.

1913–1914 рр. — друк двотомного «Самонавчателю до гри на кобзі або бандурі» (м. Одеса).

1914 р. — гласний Золотоніських земських повітових зборів.

1914 р. — співпраця з Полтавською губернською архівною комісією.

1914–1915 рр. — публікації в часописі «Рідний край» (м. Київ).

1915 р. — доповідь «Про стан народної освіти та необхідність часткового навчання українською мовою».

1916 р. — доповідь-пропозиція про заснування музичної школи-притулку для воїнів, які постраждали на фронтах Першої світової війни.

1916 р., 16 листопада — член опікунської ради Золотоніського комерційного училища.

до 1917 р. — організатор та керівник Золотоніської співочої капели.

1917 р., не пізніше березня — секретар громадського товариства «Золотоніська Українська громада» (1917 р.).

1917 р. — делегат Золотоніського повітового з'їзду на народної освіти.

1917 р., квітень — організатор та голова ради правління громадсько-просвітницької організації «Просвіта» (1917–1919 рр.).

1917 р., 21 травня — День українського національного фонду, організований «Просвітою».

1917 р., 21 травня — випуск першого номера україномовної газети «Вісті з «Просвіти».

1917 р., травень-червень — ініціатор створення україномовної газети «Вільне слово» (1917–1918 рр.).

1917 р., травень — учасник інструкторських українських курсів (Центральна Рада, м. Київ).

1917 р., 31 липня — комісар з питань народної освіти Золотоніського повіту.

1917 р. — ініціатор видавничого проєкту «Видання Золотоніського товариства «Просвіта».

1917–1918 рр. — публікація одного з перших україномовних шкільних підручників з математики «Арихметика», який було рекомендовано до друку з'їздом учителів Золотоніського повіту.

1917 р., липень — публічна лекція М. Злобинця на тему «Автономія України».

1917 р., 10 вересня — член ради правління Золотоніської повітової спілки «Просвіта».

1917 р. — перші рецензії на праці М. О. Злобинця.

1917 р. — балотувався на вибори від Полтави до Установчих зборів від партії українських самостійників.

до 1918 р. — одруження з М. М. Тищенко.

1918 р. — народження сина Юрія.

1918 р., літо — перший арешт за Гетьманату П. Скоропадського.

1920 р., осінь — другий арешт за радянської влади.

1920-ті рр. — член Українського Червоного Хреста (Центрального Комітету та Окружного Черкаського комітету).

1920 р. — викладач Золотоніського педагогічного технікуму.

1920-ті рр., але не пізніше 1923 рр. — організатор Золотоніського студентського ансамблю бандуристів.

1928 р., 10 березня — третій арешт.

1928 р., 18 травня — вирок у вигляді позбавлення волі строком на три роки перебування у концтаборі на о. Соловки.

1931 р., 15 травня — переселення на 3 роки до Північного краю.

1933 р., 22 грудня — рішенням трійки ОДПУ позбавлений волі строком на 5 років.

1937 р., 20 вересня — рішенням трійки НКВС засуджений до вищої міри покарання.

1942 р., січень — загибель сина Юрія на фронті Другої світової війни.

кін. 1970-х — початок 1980-х рр. — смерть дружини Марії Микитівни Злобинець.

1989 р., 12 червня — реабілітований відповідно до рішення прокуратури Черкаської області.

ВИБРАНІ ФОТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

*Іл. 1. М. О. Злобинець, викладач Золотоніської чоловічої гімназії.
Між 1909 та 1917 рр. Приватний архів В. Харченко*

Ил. 2. Меморіальна дошка М. О. Злобинуцю у м. Золотоноші

*Іл. 3. Підготовчий клас Золотоніського педагогічного технікуму.
М. О. Злобинець у 2 ряду зверху, 4 праворуч. 1926 р.
Приватний архів Н. Силки*

НАРОДНЫЙ ДОМЪ

г. Черкассы,

Въ Четвергъ 26-го Мая

ПРОГРАММА

КОНЦЕРТА

ОТДѢЛЕНИЕ 1-е.

1) На городи калынонька	)	Хоръ
2) Тече ричка невеличка	)	
3) Бура на чернинь мори (Дума)	)	
4) Про Максима Зализняка (пѣсня)	)	Т. Пархоменко
5) Про трехъ братьевъ Азисокихъ (Дума)	)	
6) Про Куперяна (жартына пѣсня)	)	
7) Стоить явирь надъ водою	)	
8) Летить гапка черезъ балку	)	Хоръ
9) Ревуть стогнуть горы	)	

ОТДѢЛЕНИЕ 2-е.

1) Базилути дуетъ	Г-жа Брейтера и Лобана
2) Невольничий плачь (дума)	)
3) На смерть Шевченко (Дума)	) Т. Пархоменко
4) Ой зйшла зоря печирова (пѣсня)	)
5) Про Городянку (жартына пѣсня)	)
6) Ой пушу я кониченька	Хоръ

ОТДѢЛЕНИЕ 3-е.

1) Ой летѣла горлиця черезъ ставъ	Хоръ
2) Скажи мени правду дуетъ	Брейтера и Лобана
3) Про Морозенька (Дума)	)
4) Зоре моя вечерняя (пѣсня)	) Т. Пархоменко
5) Про тополя (пѣсня) дуетъ на бондурахъ Пархоменко и М. Домонтовичъ	
6) Попада (жартына пѣсня)	Т. Пархоменко
7) Бандуристы (музыка)	Пархоменко и друг.
8) Часъ до дому часъ	Хоръ

Начало въ 3¹/₂ час. дня.

Ил. 4. Афіша концерту бандуриста Т. Пархоменка
з участю М. Домонтовича (Злобинця).

Черкасская торгово-промышленная газета. 26.05.1905

Черкаський Уездний Комитетъ

Попечительства о народной трезвости.

Г. ЧЕРКАССЫ.

ВЪ ЧЕТВЕРГЪ 26-го Мая 1905 г.

Въ народномъ домѣ, Бульварная ул. № 60.

Состоится ОБЩЕДОСТУПНЫЙ

КОНЦЕРТЪ

Народныхъ думъ и пѣсень въ исп. подѣ аккомпан. бандуры
ИЗВѢСТНАГО УКРАИНСКАГО КОВЗАРЯ участника
Этнографическихъ свѣздовъ

ТЕРЕЩКО ПАРХОМЕНКО.

При участіи хора любителей.

НАЧАЛО въ 3¼ час. дня. Начало музыки и продажи билетовъ съ 3-хъ час. дня.

Во время концерта и въ антрактахъ будетъ играть оркестръ бандурной музыки подѣ управл. Г. Полянина. Хоръ подѣ управл. И. В. Молодочки.

ЦѢНЫ МѢСТАМЪ (со вклуч. благъ сбора.) 1 рядъ 75 к. 2 и 3—60 к. 4, 5 и 6—50 к. 7, 8 и 9—40 к., 10, 11 и 12—30 к., 13, 14 и 15—20 к. Остальныя ряды 15 к. Галлерей 10 к. Нижніе чины плат. половину. Цѣна программы 5 к.

Завѣдующій по театральной части В. Н. ПЯТОВЪ.

Лл. 5. Афіша концерту бандуриста Т. Пархоменка
з участію М. Домонтовича (Злобинця).

Черкасская торгово-промышленная газета. 26.05.1905

ВІЛЬНЕ

СЛОВО.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: 60 коп.
На 1 місяць 1 карб, 20 коп.
3 місяці 3 карб, 20 коп.
Передплата приймається в Редакції газети
поштовими Платіжним Комітетом і в дру-
карні Рабиновича і Шефтеля.

Хай живе Національно-Територіальна
Автономія України в федеративно-де-
мократичній Росії!
ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ НАРОДОВІ!

№ 5. Виходить Золотошівським Товариством „Прогресива“ в спілці з повітовими і городськими комітетами. Ціна 7 к.

Рік вид. I. — ВИХОДИТЬ ДВІЧІ НА ТИЖДЕНЬ — Середа 28 червня (іюня) 1917 р.

„ВІЛЬНЕ СЛОВО“

(НАРОДНЯ ГАЗЕТА)

ВИХОДИТЬ 2 РАЗИ НА ТИЖДЕНЬ, урочисто з 1 липня (іюля)

Передплата приймається в Редакції газети:
поштовиками Повітового Комітету на Миколаївськ. зв'язки,
в друкарні Шефтеля і Рабиновича і
в книгарні Золотошівського Товариства „Прогресива“.

На 1 міс. 60 к., на 2 міс. 1 карб. 20 к.

Ціна окремого прикритика 7 к.

Виходить Золотошівською Прогресивою в спілці з Повітними та Городськими комітетами і з Золотошівським Кооперативним Товариством

Від Української Центральної Ради:

Громадські, Земельні, адміністративні і інші
інституції на Україні, базуючі одержанні
Універсал Української Центральної Ради ма-
ють звертатися з відповідними заявами до
Української Центральної Ради — відділу ин-
терніх справ.

План-брати українці!

Завдання зібрання Золотошів-
ської Прогресиви, яке відбулося у
Золотошіві 19-го липня, укла-

лаю доносити Раді Прогресиви
улаштувати у городі і Повіт-
ний ряд земель про автономію Укра-
їни і інші справи, цікаві для
нашого народу. Другим же Ра-
ді виконати свої постанови, за-

гадані зібрання між иншим по-
становило, щоб Рада зверну-
лася до всіх селянських Прогесив
Повіту і попросила їх встановити
Повіт Прогресиву про
своє існування, а також про
те, чи читають люди в тих
селах, де єсть Прогресива, коли
читали, то хто і про що читав.
Важко, щоб Рада Золот.
Прогресива надала самі точні свідан-
ня про просвітний рух в повіті,
яко становили Прогресивні виходи
просвітних селянських організацій.

Повітовича громадяни про
свої постанови, щиро просимо
всех, хто дієвою учасю добру
радиному народом і дов про його
освіт, найбільш дотримувати
Повіт Прогресиву Золотошівської
Прогресиви (г. Золотошівка, Пере-
яславська вулиця, книгарня Про-
гесива, біля землем. асф. скла-
ди. В Раді Прогресива) про іс-
тнування в тому чи іншому селі
Прогесиву про їх діяльність і ма-
теріальне становище, про волю

просвітні заходи по селам, де
Прогесива, так і окремих людей.
Окрім того, Рада просе всіх
селянських Прогесив повіту встановити
вирішити по одному представни-
ку і повідомити про них, про
завдання й адресу цього представ-
ника Золотошівської Прогесиву.
Се Рада вирішила на те, що
коли будуть улаштовані у Зо-
лотошівській Прогесиві могли по-
знати через своїх представни-
ків, що діється у Золотошів-
ській Прогесиві і зможан скорис-
туватися з того.

З великою повагою
Голова Ради Золотошівської
„Прогесива“ М. Злобинець.

Золотошівка, 28 червня.

Зараз у мене курси для уч-
телів народних. Се дуже велике
діло і коло його вже було ба-
гато різних тлумачень. Не буду
опинятися на калякутих і бес-
цільних завад різних не-
відповідальних осіб. Такого
іменно характеру-виступу добро-
діа Миколаївського і невідомого
автора із „Голоса труда“. На-
жаль, цім інститутом назвали
близько і більше значиння, ніж
воно заслуговує. Але треба
звернути увагу на те, що се
курси не викладали зовсім від-
повідне матеріал. Все інтелек-
туальне Золотошівського грома-
дянства, можна думати, ста-
нуло до них байдуже. До се-
годи наші учасники, богувано
не могли ширі відповісти на
завданням, які стоять перед
народною школою. Через те
народна така школа байдуже
багато. Висновок передоким
старий уряд, і все стара по-
становка народної освіти. Але,
крім цього, багато є і других
причин. Багато вчителів і може
й крапка учасників школярів

Іл. 6. Газета "Вільне слово", ініціатор друку М. Злобинець

21 травня (маю) 1917 р.

№ 1. **ВІСТІ З**
„ПРОСВІТИ“ Ціна коп.
Видає Золотонішське Товариство «Просвіта».

День національного Фонду.

Громадяне! Слушний час настав. Відбується Вільна Україна. Більше як 250 роcekав того український народ і час тав. Твориться нова організація Вільної аїни. На чолі справи стали представники го нашого народу, але без матеріальних бив посунути її неможливо.—Ми не маємо робочих (казених) коптів, ми не володіємо л податками, що виплачуємо до казни. і а те Центральна Українська Рада призе *День Національного фонду*.—Цим днем значено *Зелені свята*.

Громадяне! Доля судила нам стати учасниками найсвятішої хвилини в житті України. Не залишаймося ж холодними глядацями історичного моменту, але як громадяне ної рідної Землі рушаймо всі на допомогу їй. Товариші! наші, що стали на чолі національної справи, віддають їй всю силу свого а, все своє життя,—віддаймо ж і ми на свій одноденний заробіток, або прибуток р-змінимо дорогу всім справу.

Україна—край демократичний, вона не магнатів, що підперли 6 сотнями тисяч національний фонд, але одноденний запток народу переважить жертву богатирів. Народо України, звертаємось до тебе. Звертаємось до всіх, що сприяють волі і роботу народу: Вільна Україна забезпечує всім людям, що живуть на її території

волю, братерство і хліб.

Гроші просимо надсилати на адресу скарбника Національного Фонду, Київ, Педагогічний Музей, В. Володимирська 57. Зинаїді Васильовні Мірній.

Комітет Національного Фонду.

Золотоноша 21/5 1917 р.

Сьогодні великий день! Сьогодні уперше за 300 років неволі маємо волю, не тільки сказати, хто ми і що ми, а ще й ділом підтвердити, що ми справді українці, вірні сини Великої Отчизни матері-Україні! Сьогодні збирають гроші по всій Нашій Україні, збирають на наше спільне українське діло, на наш національний український, фонд на користь нашого рідного занедбаного народу!

Брати! Допоможім Матері, бо тим самим допоможемо самім собі! Покажемо, що ще не заніміло наше серце, докажемо, що з народних копійок складається така сила, якої не перемаже ніякий ворог, ніякі дукірі з усього світу.

Все, що ви купите в кружку, піде на добро народові, на його просвіту, на допомогу йому. Всі прибутки з усього, що ви купите, теж придуть на користь нашої отчизни.

Золотонішський Керівничий комітет збору на український фонд.

Іл. 7. Газета "Вісті з Просвіти", ініціатор друку М. Злобинець

Думки.

Море.

Блакитнее море, широкее море!
Чого, невгомоне, чого ты шумишь,
Куды твои хвыли зтурбовани мчаться,
Чому ты не тихе, чому ты не спишь?..

Глянь въ небо високе, у яснее небо,—
Якъ гарно въ имъ мисяць и зори блищать!..
Тамъ спокій безкрай. Ты жъ рвешся, лютуешь,
Затыхнешь неначе й ну зновъ лютувать!

Вики ты шумило, стихало добою,
А потимъ изнову—гремило, ревло:
Все доли шукаты ты, сыне, бажало.
Шукало, гукало—але не знайшло!...

Не знайдешъ николи. блакитнее море,
Хочъ плачъ, хочъ мовчы ты, хочъ стогны й гукай.
Вона десь далеко!.. Тоби не добытись
У той невидомый, далекий той край!..

— * * *

Повіявъ низовый и сонце прыгрило.
Снигъ былый ставъ тануть и сирымъ зробивсь.
И ты, староденный Днипро сывоусый,
Въ кайданахъ крыжаныхъ проснувся й пидвивсь.
И спалы кайданы!.. И вильніи хвыли
Несуть ти розбыти кайданы въ Лымань,
И грають, и скачуть—весели и ради,—
Що знову на воли, на воли ихъ пань!

— 101 —

Іл. 8. Перші опубліковані твори М. Злобинця.
Альманах "Перша ластівка", Херсон, 1905 р.

Золотоношське Товариство „Просвіта“.

У неділю 16-го липню

в залі Золотоношської мужської гімназії буде прочитана

ЛЕКЦІЯ для НАРОДУ

на тему

„АВТОНОМІЯ УКРАЇНИ“

читатиме М. Злобинців.

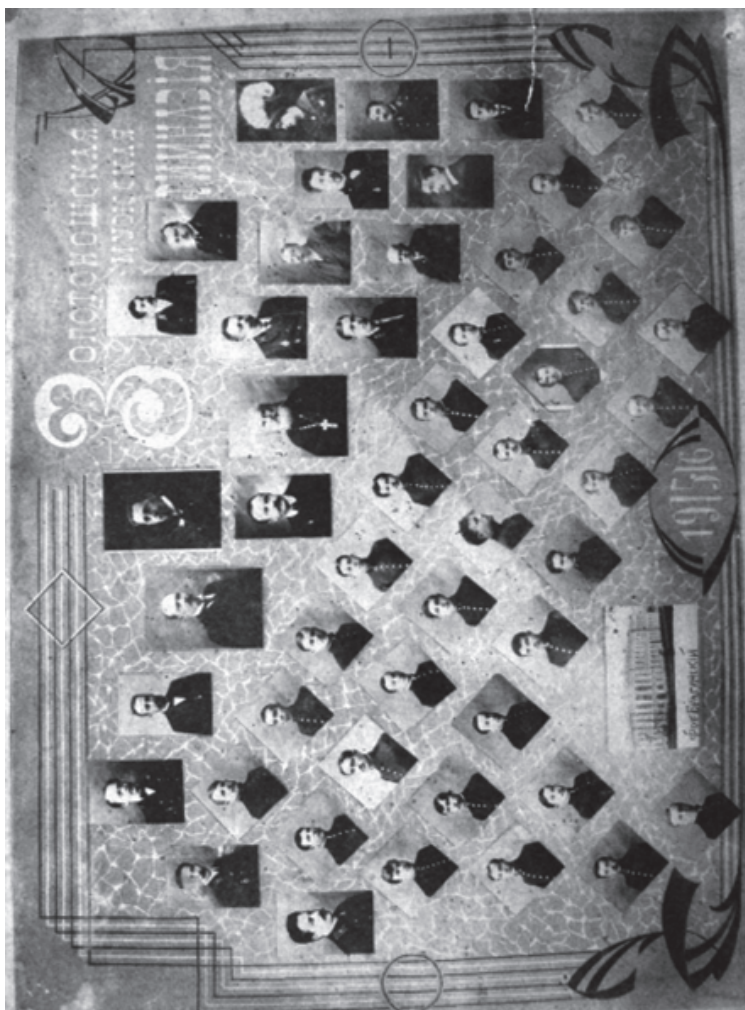
Лекція неодмінно почнеться рівно о 4 годині вечера.

Вхід на лекцію по 20 коп. і по 50 коп. Збір піде на користь „Просвіти“.

Білету можна зоздалегідь купувати в аптеці Вержбіцького, в Земській книгарні і в книгарні Просвіти, а в день лекції з 3-х до 5 год. вечера в мужській гімназії.

Рада Просвіти.

Іл. 9. Оголошення про публічну лекцію М. Злобинця.
Золотоноша, 16.07.1917 р.

Іл. 10. Викладачі Золотоніської чоловічої гімназії. М. Злобинець — по центру

Іл. 11. Приміщення Золотоніської чоловічої гімназії

Спільне видання Золотоношського Товариства „Просвіта“
і Л. І. Болеславського.

АРИХМЕТИКА.

Ч. II.

Дроби, відношення, пропорції, пропорціональні величини, проценти,
пропорціональний поділ, змішування.

Для народніх шкіл і нижчих класів
середніх шкіл.

М. Злобинців.

1918 року.

Ухвалена бюро Золотоношського Учительського З'їзду.

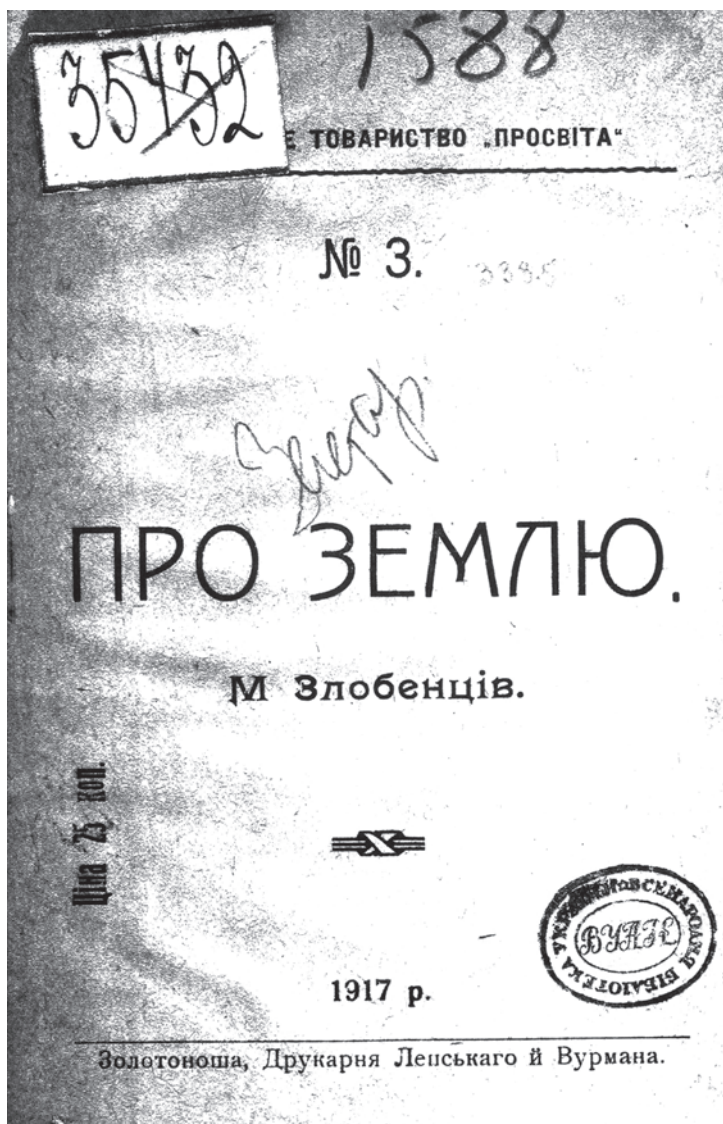
Склад видання в книгарні Л. І. Болеславського
і в книгарні Золот. Просвіти.

М. ЗОЛОТОНОША.
Друкарня Лепського і Вурмаца,
1918.

Ил. 12. Титульний аркуш підручника
М. Злобинця «Арихметика. Ч. II.».
Золотоноша, 1918

Іл. 13. Титульний аркуш книги М. Злобинця
«Революційні пісні 1905 р. і раніше».
Золотоноша, 1917

Ил. 14. Титульний аркуш «Про землю» М. Злобинця.
Золотоноша, 1917

Тисяча Годів Замошч. Просвіти
Тисяча Годів Товариство
Просвіти М. Злобинець

Іл. 15. Зразок підпису М. Злобинця

ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ МИХАЙЛА ЗЛОБИНЦЯ¹⁾

1. «Громакіада» — гостра сатира на побут дрібномаєткового поміщицтва та міщанства^{*2)}. *Неопублікована.*

1905 рік

2. Домонтович М. Минулася давнина, година кривавая... / М. Домонтович // Перша ластівка. — 1905. — С. 101–102.

3. Домонтович М. Повіяв низовий і сонце пригріло... / М. Домонтович // Перша ластівка. — 1905. — С. 101–102.

4. Домонтович М. Море / М. Домонтович // Перша ластівка. — 1905. — С. 101.

1906 рік

5. Прокидайся батьку, годі тобі спати... — *Рукопис.*

6. Я не для хвастощі писав. — *Рукопис.*

1907 рік

7. Батьку, небагато я прошу у тебе... — *Рукопис.*

1910 рік

8. М. Д. Кое-что из прошлого г. Золотоноши (продолжение) / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — Золотоноша, 1910. — № 10 (23 бер.). — С. 2.

1913 рік

9. Домонтович М. Самонавчатель до гри на кобзі або бандури. Ч. 1. / М. Домонтович. — О. : Діло, 1913. — III, 17 с.; Ч. 2.

1) Першу відому нам бібліографію робіт М. О. Злобинця уклав В. Мішлов.

2) За інформацією М. Ф. Пономаренка.

Пісні з нотами для співу й використання на кобзі. — 1914. — 50 с.

10. М. Д. Певцы родной старины / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — Золотоноша, 1913. — № 5. — С. 2.

1914 рік

11. Домонтович М. Саме страшно / М. Домонтович // Рідний край. — 1914. — № 3. — С. 7.

12. Домонтович М. Я хотів би, щоб звуки у мене лились... / М. Домонтович // Рідний край. — 1914. — № 6. — С. 13.

1915 рік

13. Домонтович М. Весняна пора / М. Домонтович // Рідний край. — 1915. — № 1. — С. 3.

1916 р.

14. Доклад гласного Золотоношского земского уездного собрания Полтавской губернии М. А. Злобинцева — о приюте музыкальной школы для героев-инвалидов // Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. — Золотоноша, 1917. — С. 12–17.

15. М. Д. [Про чайную в с. Мельники] / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — 1916. — № 8. — С. 4.

1917 р.

16. Домонтович М. Дрібнички: (З натури або з людських переказів) / М. Домонтович ; Золотоніське товариство «Просвіта». — Золотоноша : [Б. в.], 1917. — 15 с.

17. Доклад гласного Золотоношского земского уездного собрания Полтавской губернии М. А. Злобинцева о приюте музыкальной школы для героев-инвалидов // Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. с докладами. — Золотоноша, 1917. — С. 12–17.

18. Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. — Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. — 18 с. — Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 3».

19. Злобенців М. Про землю. 2-е вид. / М. Злобенців. — Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. — 18 с. — Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 3».

20. Злобенців М. Автономія України / М. Злобенців. — Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. — 24 с. — Серія «Видання Золотоношського Товариства «Просвіти», № 4».

21. Злобинців М. Арихметика: Для народних шкіл і нижчих класів середніх шкіл.

Ч. 1: Цілі числа / Спільне видання Золотоніського Товариства «Просвіта» і Л. І. Болеславського. — Золотоноша : друк. Рабиновича і Шефтеля, 1917. — 48 с.

Ч. 2: Дробі, відношення, пропорціональні величини, проценти, пропорціональний поділ, змішування / Спільне видання Золотоніського Товариства «Просвіта» і Л. І. Болеславського. — Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1918. — 70 с.

22. Злобинців М. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 р.) / М. Злобинців. — Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. — 15 с. — Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 5».

23. Злобинців М. Пани-брати українці! / М. Злобинців // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 5 (28 червня). — С. 1.

24. Злобинців М. Справоздання. Про день національного фонду 21 травня / М. Злобинців // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 4 (24 черв.). — С. 3.

25. М. Д. [Про освіту] / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 7 (5 лип.). — С. 1–2.

26. М. Д. Брати українці. Проза / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 45 (13 грудня). — С. 2.

27. М. Д. В музеї («Значки, булави, бунчуки...») / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 7 (5 липня). — С. 4.

28. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (кінець) / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 31 (14 жовт.). — С. 1–2.

29. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (продовження) // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 28 (30 верес.). — С. 1–2.

30. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (продовження) // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 30 (11 жовт.). — С. 2.

31. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 27 (23 верес.). — С. 1–2.

32. М. Д. Земля і воля, чи воля і земля? / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 24 (7 верес.). — С. 2.

33. М. Д. Землякам «малоросам» од українців; Поклик («Гей, братерство, до бою, до зброї...») / М. Д. // Вісті з «Просвіти». — Золотоноша, 1917. — № 1 (21 трав.). — С. 6.

34. М. Д. Короткий нарис українського руху в Золотоніськім повіті / М. Д. // Вісті з «Просвіти». — Золотоноша, 1917. — № 1 (21 трав.). — С. 3–4.

35. М. Д. Наше військо — Наша слава / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 5 (28 червня). — С. 2.

36. М. Д. Присвячується мартоплясам особливо українського походження («Хто дуже прагне боротьби...») / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 24 (7 верес.). — С. 3.

37. М. Д. Славнословіє («Гей до марта було худо...») / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 45 (13 груд.). — С. 3.

38. М. Д. Цар миру / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 25 (13 верес.). — С. 3.

39. Статут Товариства «Просвіта» заснованого в пам'ять Тараса Шевченка / [укладач М. Злобинців]. — Золотоноша : Друк. Гольденберга, 1917. — 7 с. — Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 1».

40. Українські революційні пісні 1905 року і раніше / зібрав М. Домонтович. — Золотоноша : Тип. Рабіновича і Шефтеля, 1917. — 16 с. — Серія «Видання Золотоношського Товариства «Просвіти», № 6».

1919 рік

41. Домонтович М. Дід та Коза. Дитяча п'єса зо співами / записав М. Домонтович; видання Золотоніського Товариства «Просвіта». — Золотоноша : [?], 1919. — 16 с.

1925 рік³⁾

42. Домонтович. Наука («Піймав врячник забіяку...») // Одривний календар. — Київ, 1925. — 25.І.

3) Твори М. Злобинця за 1925 р. фіксує лише В. Мішалов.

43. Домонтович. Зрозуміло («Чита хлопець: Пашет пахарь...») / Домонтович.

44. Домонтович. Гуманний чоловік («Каже проповідь дядькам...») / Домонтович.

45. Домонтович. Лисиця («Свідок свідче чую гвалт...») / Домонтович.

46. Домонтович. Нарочито («Іде дядько на волах...») / Домонтович.

47. Домонтович. Вірний переклад («В школі хлопці учителю...»), 6.IX / Домонтович.

48. Наука («Піймав врячник забіяку...»). Одривний календар. К. Час, 1925. 25.I. Підпис Домонтович.

АНОТАЦІЯ

Книгу присвячено українському громадсько-культурному діячеві, просвітнику, педагогу, бандуристу, фундатору і лідеру просвітницького руху Золотоніщини у першій третині ХХ ст. Михайлу Олександровичу Злобинцю (1883–1937 рр.), який став символом непохитності власних переконань та боротьби за незалежність України. М. Злобинець дебютував як поет, у студентські роки організував перший в Україні ансамбль «зрячих» бандуристів, писав україномовні книги і навчальні підручники, створив «Просвіту» і керував нею в м. Золотоноші, у 1917 р. очолив освітян Золотоніського району. Розстріляний радянською владою в 1937 р.

За жанром книга є збірником. Композиційно видання складається з наукових статей, авторами яких є дослідники життя та діяльності М. Злобинця (сценічний псевдонім Домонтович) О. Силка, Л. Синявська та В. Козоріз, і спогадів його учня Марка Мішалова (записав В. Мішалов). Складовою видання є репринтний друк важливої праці М. Злобинця — навчального підручника «Самонавчитель до гри на кобзі або бандурі» (1913–1914 рр.), який є другим за часом друку після появи відомої праці Г. Хоткевича у 1909 р. Інформацію про життя та діяльність М. Злобинця взято з архівних джерел, оприлюднених документів, матеріалів часописів. Ілюстративний матеріал представлений як портретними, так і сюжетними світлинами, копіями титульних сторінок творів М. Злобинця, зразками його письма.

Книга може бути корисною краєзнавцям, фахівцям-історикам, літераторам, мистецтвознавцям, музикантам, а також широкому загалу українців, кого цікавлять питання історії України.

ABSTRACT

The book is dedicated to the Ukrainian public and cultural figure, educator, bandura player, founder, and leader of the educational movement in Zolotonosha in the first third of the 20th century, Mykhailo Oleksandrovykh Zlobynets (1883–1937), who became a symbol of unwavering beliefs and the struggle for Ukraine's independence. M. Zlobynets made his debut as a poet, organized the first ensemble of “blind” bandura players in Ukraine during his student years, wrote Ukrainian-language books and textbooks, founded and led “Prosvita” in Zolotonosha, and in 1917, he became the head of educators in the Zolotonosha district. He was executed by the Soviet authorities in 1937.

In terms of genre, the book is a collection. Compositionally, the publication consists of scientific articles written by researchers of M. Zlobynets' life and work (using the stage pseudonym Domontovych), including O. Sylka, L. Syniavska and V. Kozoryz, as well as memories from his student Mark Mishalov (recorded by V. Mishalov). The publication also includes a reprint of M. Zlobynets' important work — the educational textbook “Self-Teacher for Playing the Kobza or Bandura” (1913–1914), which is the second publication of its kind after the well-known work by G. Khotkevych in 1909. Information about M. Zlobynets' life and work is based on archival sources, published documents, and materials from periodicals. The illustrative material includes both portraits and thematic photographs, copies of title pages of M. Zlobynets' works, and samples of his handwriting.

The book can be useful to local historians, historians, writers, art historians, musicians, as well as the general Ukrainian public interested in the history of Ukraine.

ПРО АВТОРІВ

Григорій ГОЛИШ, директор наукової бібліотеки імені Михайла Максимовича Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доцент, голова Золотоніської районної організації Національної спілки краєзнавців України.

Віктор КОЗОРИЗ, журналіст, член Золотоніської районної та Черкаської обласної організацій Національної спілки краєзнавців України, с. Великий Хутір Золотоніського району Черкаської області, Лауреат обласної краєзнавчої премії Черкащини імені Михайла Максимовича (2020).

Віктор МІШАЛОВ, кандидат мистецтвознавства, український бандурист, дослідник кобзарства, композитор, диригент, м. Торонто (Канада).

Оксана СИЛКА, докторка історичних наук, доцентка, незалежна дослідниця, членкиня Золотоніської районної та Черкаської обласної організацій Національної спілки краєзнавців України, Лауреатка обласної краєзнавчої премії Черкащини імені Михайла Максимовича у номінації «колективна праця» за книгу «Бандури пісня недоспівана... або суспільний виклик Михайла Злобинця» (2018 р.), м. Київ.

Лариса СИНЯВСЬКА, докторка історичних наук, професорка Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, членкиня Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Лауреатка обласної краєзнавчої премії Черкащини імені Михайла Максимовича у номінації «колективна праця» за книгу «Бандури пісня недоспівана... або суспільний виклик Михайла Злобинця» (2018 р.), м. Черкаси.

М. ДОМОНОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри на КОБЗІ

або БАНДУРІ.

ОДЕСА.
Друкарня Є. Фесенка. Ришельєвська, власний
буд. № 49.
1913.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри

НА КОБЗІ

або

БАНДУРІ.

Ч. I.

М. ДОМОНТОВИЧ.

Видавництво „ДІЛО“

ОДЕСА.
Друкарня Є. Фесенка. Ришельєвська, власний
буд. № 49.
1913.

ПЕРЕДМОВА.

Трохи не у кожного народу є свій національний музичний інструмент, напр., у іспанців — гітара, у великоросів — балалайка, у італійців — мандоліна. Український народ має свій національний музичний інструмент — кобзу, або бандуру.

Коли саме вперше з'явилась на Вкраїн кобза—не відомо, але ж дуже давно. Інструмент, схожий на кобзу, був на Вкраїні вже за часів Ярослава Мудрого. Найбільшого значіння придбала собі кобза за часів козаччини. З українських козаків мало хто не вмів на їй грати і гарні мистці славилися по всій Україні. Козаки розважали себе кобзою не тільки дома, але й у походи брали її з собою, навіть у бій кидалися з нею.

Найбільше виросла слава кобзи й кобзарів у 17—18 століттях. Ся слава була такою, що Московські царі й цариці веліли засновувати у себе кобзарські гуртки й милувалися їх грою. Що ж до України—то тут кобзу вважали трохи не священним інструментом. Про кобзу ходила навіть легенда, нібито сам Бог навмисне зробив її для власної утіхи і завжди грає на ній в гурті з своїми янголами й святими.

Назвисько „кобза“—дуже старе. Воно вживалося у сусід наших Половців уже в XII віці і прикладалося до струнного інструменту, дуже схожого на нашу кобзу, тільки з меншим числом струн, з шкуратяною дейкою і з волосяними струнами.

І тепер ще у різних азійських народів є струменти, схожі на нашу кобзу своєю конструкцією, і навіть звуться схоже: „кобоз“, „кобуз“, „кообоз“.

Таким чином можна було-б подумати, що пращури наші перейняли кобзу од своїх сусід, а сами тільки де-що переробили в ній: замість шкуратяної дейки, стали набивати дощану, а волосяні струни заміняли кишковими та металичними. Але-ж певніше, що наш народ ні в кого не переймав свого національного струменту кобзи, а витворив його самостійно з загального типу струнного інструменту, що з давніх давен був відомий всім народам. Та й справді! Кобза складається з трьох частин: коряка, ручки й струн. З сих трьох головних частин складаються всі струнні інструменти всіх народів. Кожний майже нарід надавав корякові й ручці сього примітивного струнного інструменту свою власну улюблену форму. Наші прадіди теж не одстали од інших і, окрім того,—додали до основних струн, що чіпляли на ручці, ще коротенькі бокові, що звуться приструнками. Позаяк сих приструнків нема ні в одному інструментові, окрім кобзи, то ми маємо право одкинути думку про запозичку сього інструменту од сусід і вважати його нашою національною власністю, здобутком нашої самостійної культури.

Назвисько „кобза“—дуже старе. Воно вживалося у сусід наших Половців уже в XII віці і прикладалося до струнного інструменту, дуже схожого на нашу кобзу, тільки з меншим числом струн, з шкуратяною дейкою і з волосяними струнами.

І тепер ще у різних азійських народів є струменти, схожі на нашу кобзу своєю конструкцією, і навіть звуться схоже: „кобоз“, „кобуз“, „кообоз“.

Таким чином можна було-б подумати, що прашури наші перейняли кобзу од своїх сусід, а сами тільки де-що переробили в ній: замість шкуратяної дейки, стали набивати дощану, а волосяні струни заміняли кишковими та металичними. Але-ж певніше, що наш народ ні в кого не переймав свого національного струменту кобзи, а витворив його самостійно з загального типу струнного інструменту, що з давніх давен був відомий всім народам. Та й справді! Кобза складається з трьох частин: коряка, ручки й струн. З сих трьох головних частин складаються всі струнні інструменти всіх народів. Кожний майже нарід надавав корякові й ручці сього примітивного струнного інструменту свою власну улюблену форму. Наші прадіди теж не одстали од інших і, окрім того,—додали до основних струн, що чіпляли на ручці, ще коротенькі бокові, що звуться приструнками. Позаяк сих приструнків нема ні в одному інструментові, окрім кобзи, то ми маємо право одкинути думку про запозичку сього інструменту од сусід і вважати його нашою національною власністю, здобутком нашої самостійної культури.

В наші часи кобзу називають ще іншою назвою: бандурою. Се подвійне назвисько натякає на те, що колись або було два інструменти, дуже схожих між собою, які потім злилися в один, або-ж було дві різновидности одного інструменту, які мали різні наймення. Так воно було й справді. В західній Європі був струмент дуже схожий на сучасну гітару. Він звався у Англійців—*pandorra*, у італійців—*pandora*, а у іспанців—*bandurria*. З західної Європи сей інструмент дійшов у Польшу, а вже з неї зайшов і до нашої України. Та, як між кобзою й бандурою була дуже не велика різниця, то швидко ці дві назви почали плутатися і нарешті, коли сучасна форма кобзи міцно утвердилася, то й дві назви стали означати один струнний музичний інструмент — нашу національну українську кобзу.

Вигляд і стрій Кобзи.

Як уже казали ми, кобза складається з трьох головних частин: ручки або держална, коряка або пудла і струн.

Зверху кобза дуже схожа на миску, накриту дощечкою з приробленою збоку ручкою (держалном).

Кобзи бувають трьох сортів: чисто-народний тип—довбані з цілого шматка дерева, довбані й клеєні і зроблені з дощечок.

Кобзи робляться з усякого дерева, але на дейку завше беруть особливу тонкожилу та неситу ялину, або сосну.

Найкращі кобзи з кленини; потім з берези й окації, а нарешті з верби, тополі й іншого дерева.

Щоб краще з'ясувати собі, що таке кобза, ми подаємо повний її малюнок. Треба сказати, що у різних кобзарів, як тепер, так і колись, були і різні кобзи: у одного менша, у другого більша, у одного стільки струн, а у другого—стільки. Се добре видно по тих старих кобзах, що задержалися ще й до нашого часу.

На нашому малюнку ми подаємо той розмір, що, здається, найбільше підхожим для строю струн кобзи. На кобзах більшого розміру, як виявили спроби, дуже трудно натягти струни, на менших же або приходиться задовольнятися тільки самими тоненькими голосничками, або струни будуть дуже м'які й хляпатимуть, коли їх занадто попустить, чи—не даватимуть гарного звуку, коли їх поставити дуже товстими, щоб дати кобзі потрібний стрій.

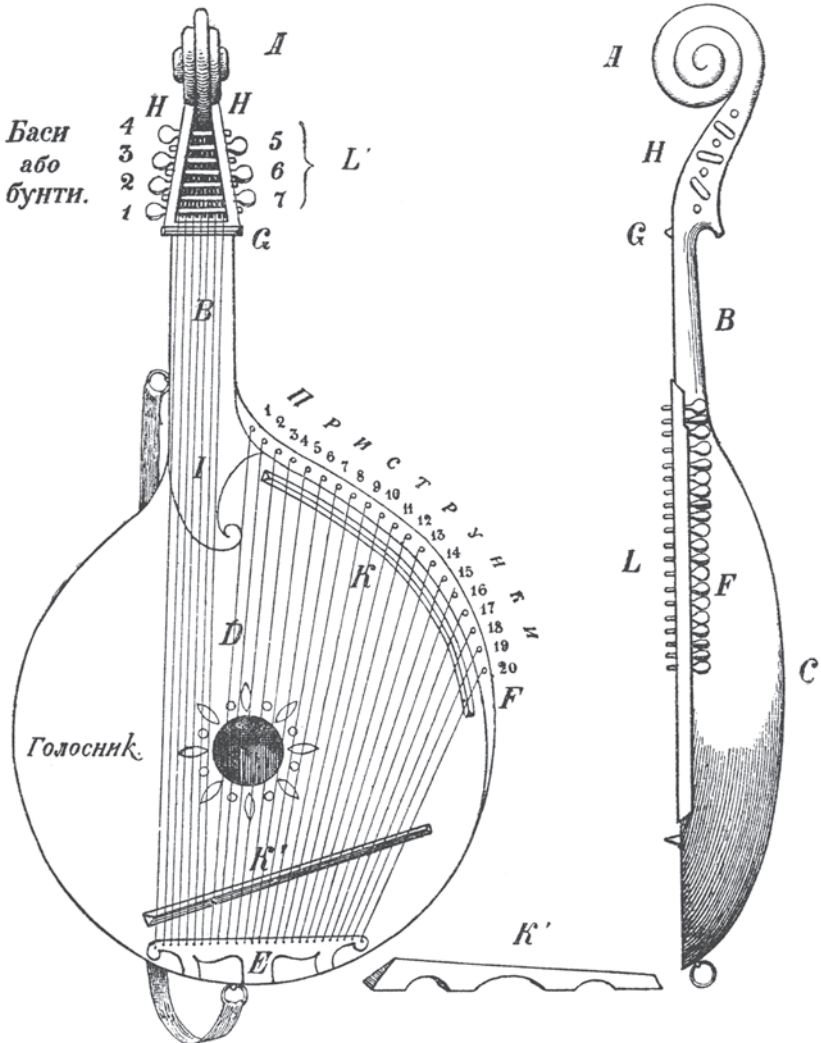
Форма кобзи теж не була скрізь однаковою і багато залежала від того, як держав її в руках кобзарь при грі.

Ми спинимося на тій формі кобзи, яку вживають черніговські та полтавські кобзарі (Пархоменко, Кравченко). Се форма народна і при ній на кобзі можна грати тільки так, як грає кобзарь Пархоменко або Кравченко. Засоб же їхньої гри

далеко легший і простіший од того, як грають харківські та херсонські кобзарі (Кучеренко), що дуже корисно для учнів.

Верхній вигляд кобзи добре видно з прикладеного тут малюнку.

Малюнок 1.

Довжина кобзи з ручкою приблизно 1 аршин з четвертю; ширина—10 вершків і товща або глибенья—коло $2\frac{1}{2}$ вершків.

Правий бік кобзи, де лежать приструнки, робиться звичайно трохи більшим, ніж лівий. Назва окремих частин кобзи така:

А)—головка,	Н)—щоки,
В)—ручка, або держално,	І)—гріф, (дощечка, що по- криває ручку—буває, на їй роблять лади),
С)—спідняк, або коряк,	К) і К')—кобилки,
Д)—дейка, або верхняк,	Л)—пристрункові кілочки,
Е)—гріт,	Л')—1—7—басові, або бун- тові кілочки.
Ф)—набойка, або брямка,	
Г)—поріжок,	

Головки роблять різно, а здебільшого так, як показано тут. Коли бандуру довбають з цільного шматка дерева, то здебільшого й ручку залишають з того ж самого дерева. Однак, краще робити ручку з якого-небудь дуже твердого дерева. Тоді вона і міцна, і вистругать її можна дуже тоненькою.

Спідняк, або коряк буває або довбаний, або клеєний. Його роблять з різного дерева і різної глибини. Мільче вершка і глибче 4 вершків він не буває. Різні глибини дають і різний звук. Глибокі бандури взагалі мають густіший тон, ніж мілкі, але зате мілкі дають чистіший звук. Чим крутіший коряк, тим гучніше реве кобза зблизу і здається глухою здалека. Мілкі кобзи навпаки: зблизу здаються тихими, але трохи далі і звук їх міцнішає й здається далеко гучнішим, ніж коло самого інструменту.

Дейка завжди робиться з ялинового або соснового дерева і потім наклеюється на коряк. Чим тонша дейка, тим чистіший і приємніший звук, але слабенький, і такі кобзи дуже ніжні, бояться мокроти й одвологи і взагалі непрактичні. Найкраще робити дейку з виписних резонансів і робить не тоньше $\frac{1}{2}$ сантиметра.

Гріт краще всього робити або з мідної дощечки, або з зогнутого залізного прутка (див. ст. 9, мал. Е и Е').

Брямку краще всього робити окремо і потім приклеїти до спідняка. Робить її треба з дуже твердого дерева, та такого, щоб не розколювалося. Кобилка К робиться низькою й широкою. Кобилка К' завжди робиться трохи вищою й тоншою. Внизу вона широченька, а в горі майже зовсім гостренька. З боку басів вона вища, а чим далі то нижчає.

Пристрункові кілочки роблять з дерева, але краще вставляти залізні цітрові кілочки.

Басові кілочки теж робляться з дерева, але їх можна робити і залізними. Їх можна замінити також механічними кілочками од гітари або балалаєчного контрабаса.

Окрім того до кобзи чіпляють ще ремінь, щоб було легше носити її і держати при грі.

Струни на кобзу чіпляють не однакові. На пристрункові кілочки, окрім двох перших, або трьох, ідуть тонкі і товщі сталі струни. На держальні кілочки чіпляють басы або бунти. На басы, а також і на два перших приструнки йдуть сталі струни, обмотані сухозлотицею. І на нижчі приструнки, і на басы годяться всі гітарні струни, але на високі приструнки треба брати тонесенькі мандоліні, а для перших двох, а іноді й трьох басів гітарні струни бувають дуже тоненькими і замість їх треба чіпляти басы балалаєчних басів та контрабасів.

Раніше старі кобзарі вживали струни з кишок та жил. Коли кобза величенька, то можна брати й кишкові струни, але коли вона мала, то при кишкових струнах згук її буде глуховатий. Окрім того кишкові струни через те вже не гарні, що часто рвуться і згук їх дуже залежить од погоди.

Іноді замість сталіх струн можна брати й мідні. Згук їх не такий дужий, але приємніший.

Тепер перейдемо до строю кобзи. Перше ніж говорити про стрій, скажемо де-кілька слів про число струн на кобзі. Не всі кобзи мають однакове число струн.

Були кобзи та здається ще й тепер є, що мали всього 4 басы та 6 приструнків. Були й такі, що мали 4 басы 13 приструнків, число котрих іноді доходило до 20 й більше.

Нині є кобзи що мають 6 або 7 басів і од 16 до 20 приструнків. Ми будемо казати про кобзу з 7 басами і 20 приструнками.

Кобза має різні строї, але один з її строїв є головний, з якого ми вже робимо інші, підтягаючи, чи опускаючи ту чи іншу струну.

У Вересая головним строем був (як записано те шановним М. В. Лисенком) такий стрій:

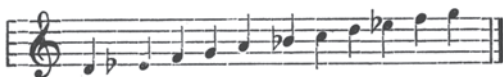
на приструнках: (в його їх було всього 6):

і на басах, яких було теж 6:

На кобзі, яку бачив д. Рубець, що мала 11 приструнків, стрій басів був точнісінько той же самий, а приструнки мали такий стрій:

З певністю можна сказати, що на кобзі, яка має всього 6 приструнків, коли не придушувати пальцями довгих струн на ручці і таким побитом не здобувати потрібних недостаючих звуків, то нічогісінько заграти не можна. Сучасні кобзарі не придушують довгих струн, позаяк приструнків у їх багато більше і потрібні звуки вони мають готовими.

Подаючи нижче стрій сучасних кобз, ми й будемо мати на меті сучасні кобзи, у яких є багато приструнків і через те можна грати, не користуючись ладами.

Стрій кобзи.

С ама більша біда кобзи—се брак хроматизму і мале число струн. Першому лихові трудно зараз запобігти, хоч і робилися вже де-які спроби в сьому напрямкові. Що ж до другого, то се лихо не велике.

Щоб його більш-менш здихатися, ми радимо чіпляти на кобзу більше число струн, а разом з тим і давати стрій, який покажемо нижче і який, як показали спроби, підходе краще всіх.

Ми радимо брати 7 басів і ні одного не ставити другому в октаву, а приструнків брати не менш двадцяти.

На кобзі грають двома руками: ліва рука грає на басах, а права — на приструнках. Ноти до кобзи ми будемо писати на двох стрічках: на верхній — ноти приструнків, а нижній — для басових струн. Перед першою стрічкою ми будемо ставити знак (віоліновий ключ), а перед другою — (ключ басовий), щоб знати, якою рукою грати і де саме брати показані ноти.

Наш стрій ми можемо записати так:

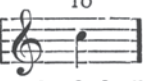

Перша стрічка, як ми вже казали, містить в собі стрій приструнків, а нижня — стрій довгих басових струн.

Числа, що стоять зверху кожної ноти, показують, яку з струн саме треба натягати на той тон, що показує нота.

На малюнку № 1 ми показали назву струн, їх розклад і числа, під якими вони мають свою назву.

Коли хто знає музику хоч трохи, хоч навіть самі тільки ноти, тому вже видно, як треба строїти кобзу. Коли ж хто, а таких напевне велика більшість, не знає нот, то тому ми радимо строїти кобзу ось яким чином. Перше всього треба купити камертон „До“. Сьому камертонові буде одгукуватися 10-та струна приструнків, тоб то

Коли ми сю струну натягнемо так, що згук її буде такий самий, як і у нашого камертона, то тоді починаймо натягати 3-тю струну доти, доки вона придбає згук однакового голосу з першим, але далеко товщий. Коли се у нас буде готове, то ми вже матимемо настроєними дві струни: 3-тю й 10-ту: настроєними, як то кажуть, в октаву одна другій.

Настроївши, як слід, отсі дві струни, пригадаймо собі пісню: „По за гаєм-гаєм“, що мало кому не відома на Україні, і починаймо її співати з того наголосу, що дає 3-тя настроєна нами струна. Потім під-

тягнемо 4-ту струну приструнків так, щоб згук сієї струни був такий самий, як в отій пісні згук слогів „за“, як ми беремо його співом у нашій пісні. 5-ту струну строємо в наголос слогів „га“ і так далі.

Се все найкраще покаже нижче приведена схема:

По	за	га-	єм	га-	єм	га-	єм	зе-	ле-	нень-	ким
3	4	5	6	7	10	8	9	10	8	7	5

Першу стрічку ми співаємо голосом, а нижня стрічка показує, яка струна повинна відповідати згуку тої чи іншої слогів нашої пісні.

Нотні значки звуться не однаково. Ми будемо кожному струну, як приструнків, так і басів, звати назвою тієї ноти, яка показує, на який наголос треба натягти сю струну. Таким чином наші струни будуть зватися так:

I ОКТAVA										II ОКТAVA										
при- струн- ки:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	la	si	Do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa
баси:																				
	1 2 3 4 5 6 7																			
	Do re mi fa sol la si.																			

Коли ми вже настроїли од 3-ої до 10-ої струни, то тепер строїмо в октаву їм і останні струни приструнків.

В октаву 3-й буде 10-та й 17-та струна приструнків, а також 1-й бас	
„ 4-й буде 11-та й 18-та „ „ „ 2-й бас	
„ 5-й буде 12-та й 19-та „ „ „ 3-й бас	
„ 6-й буде 13-та й 20-та „ „ „ 4-й бас	
„ 7-й буде 14-та „ „ „ 5-й бас	
„ 8-й буде 15-та й 1-ша „ „ „ 6-й бас	
„ 9-й буде 16-та й 2-га „ „ „ 7-й бас	

Треба зауважити, що перший раз настроїти кобзу дуже трудно, бо дерево подається і стрій раз-у-раз розстроюється. Через се ми радимо тим, кому доведеться строїти зовсім нову кобзу, не занепадати духом од перших невдач, а невпинно кілька раз підряд підстроювати струни. Мине кілька часу, обтягнеться, як слід, кобза і тоді стане міцно держати свій стрій.

Як держати кобзу і грати на ній.

Кобзу держать в руках різно. Черниговські кобзарі (Пархоменко) держать її так: ставлять сторч, обпіраючи нижню частиною коряка на стулені коліна, а лівою рукою держучи за ручку, тоб-то, як гітару, тільки держать інструмент прямо, а не похило. Полтавські кобзарі держать кобзу майже так само (Кравченко). Вся різ-

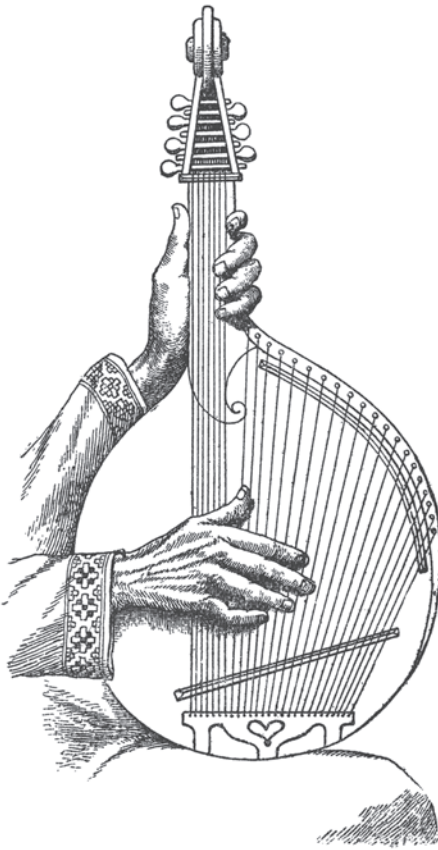
ниця в тім, що черниговці пускають ліву руку по-за ручкою, а полтавці—зверх ручки.

Ще є третій спосіб держання кобзи, коли її притулюють серединою коряка до грудей, а низ його обпірають на ліве коліно. Так грають Харківські кобзарі (д. Кучеренко, д. Галайда). У них ліва рука грає на приструнках, а права на басах, хоч се не обов'язково.

Сей спосіб багато різниться од прийнятого нами і позаяк він далеко трудніший, то ми й залишимо його, одіславши охочих до підручника д. Хоткевича, де сей спосіб гри дуже гарно показано.

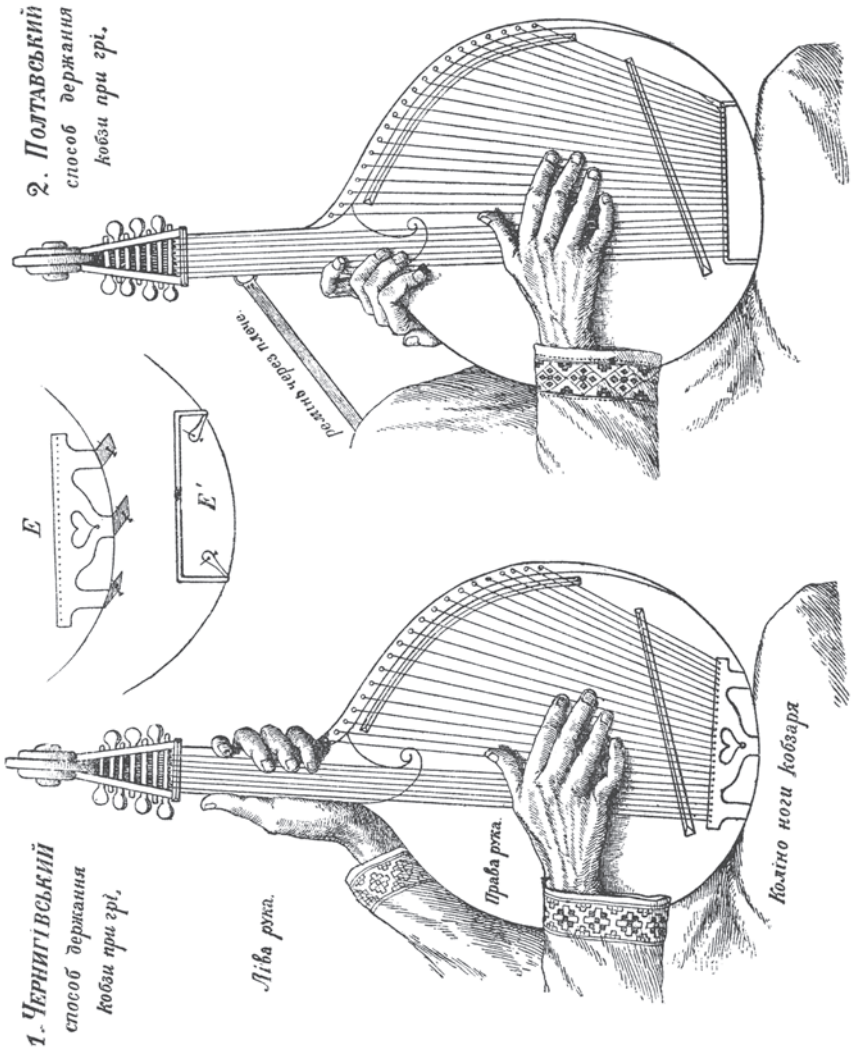
Перебіраючи басові струни пальцями лівої руки, ми відбиваємо басові згуки;

б'ючи пальцями правої руки по приструнках, чи щіпаючи їх, як при грі на гітарі, ми будемо мати потрібні нам тоненькі згуки.

Коли ми візьмемо, чи то пак ударимо по струні нігтем пальця, то матимемо чистий різкий згук; коли ж ударимо м'я-

Малюнок 2.

кою частиною пальця, то струна дасть м'якіший, але не такий вже голосний згук. Згук од удару пальця по струні дуже схожий на згук маленького дзвоника. Сей згук найбільш підходе

до кобзи. Згук щіпаної струни наближається до голосу струн гітари.

Коли ми будемо брати струну близько коло її краю, то згук буде трохи інший, ніж тоді, коли ми вдаримо по середині струни. Чим ближче до краю струни ми торкаємо її, тим голосніший, різкіший і металічніший її згук.

Тепер покажемо, як користуватися нотами при грі на кобзі.

Кожній ноті, як ми бачили, кажучи про стрій кобзи, відповідає та чи інша струна. Очевидячки, грати на кобзі можна всі ті п'еси, у яких нотні знаки не виходять з рямок нашого строю.

Як ми бачили вже, ноти до кобзи пишуться на двох стрічках: на верхній—ноти голосників і на нижній—басові. Ноти, як ми бачимо, коли їх писати, то різняться одна од другої своїм містом на стрічках. Окрім того ноти різняться ще й протягом голосу, а як писати їх, то своїм виглядом. Вони бувають ось які:

Таб. I.

					
ціла	половина	четверть	восьма	шістнадцята	тридцятьдруга
1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$

Коли стоїть ціла (○) нота, то се показує, що згук повинен тягтися, наприклад 4 секунди; коли половина (⏏), то повинен тягтися всього дві секунди, коли четверть (♩)—то 1 секунду, і т. д. Секунди можна лічити щотом: раз, два, три, чотири...

Таким чином ми бачимо, що місце ноти на нотних стрічках показує, яку струну ми повинні торкати пальцем, а форма нотного знаку показує, скільки часу, секунд чи хвилин повинен тягтися відбитий нами згук, чи, інакше мовити, скільки часу повинна кохитися торкнута нами струна.

На таких інструментах, як піаніно, довжину звуку легко держати; для сього тільки придержують придушений клавів потрібне число секунд.

На кобзі сього зробити не можна, бо ніяких клавиш немає. Тут довжина ноти показує тільки той час, який ми, взявши якусь струну, повинні чекати й не брати другої струни, показаної послідуною нотою.

Так, наприклад, нехай у нас на нотних стрічках буде написано так:

Тоді ми поєинні вдарити пальцем правої руки по 8-ій струні приструнків, почекаати 2 секунди і вдарити по 10-ій, почекавши ще 1 секунду, вдарити по 12-ій, а нарешті, знов таки почекавши 1 секунду, бити вже пальцем по 15-ій струні і не торкати нових струн вже аж цілих 4 секунди.

Як ми бачимо, кожне начертання ноти вдвоє менше по довжині згуку попереднього і вдвоє більше послідуєущого (див. таблицю I). Буває, що за нотою стоїть ще точка. Се значить, що ноту треба ще протягти на половину її основної довжини.

Таким чином маємо:

1) $\text{♩} = \text{♩} + \text{♩}$	Теж саме значить, коли нота з'єднана з другою нотою лучкою — .
Наприклад:
1') $\text{♩.} = \text{♩} + \text{♩} + \text{♩}$	
2) $\text{♪} = \text{♪} + \text{♪}$	
2') $\text{♪.} = \text{♪} + \text{♪} + \text{♪}$	
	3) $\text{♩} = \text{♩} \text{—} \text{♩} \text{—} \text{♩} \text{—} \text{♩}$
	4) $\text{♪} = \text{♪} \text{—} \text{♪} \text{—} \text{♪}$

Колиб замість (♩) стояли рівні йому по довжені 4 чвертки ♩ не з'язані (—) лучкою, то прийшпось би 4 рази ударити по якійсь струні, чекаючи після кожного удару по 1 секундї. Колиж сі 4 чвертки з'язані лучками, то вони рівні одній цілій (♩) і доволі раз ударити показану струну і дати їй вільно колихатися так, як би то, замість сих 4-х з'язаніх лучками чверток, стояла одна ціла нота (♩).

Іноді доводиться брати зразу не одну струну приструнка, а струн 2 або й 3, іноді й разом з басом. Тоді на нотних стрічках ті ноти, що потрібно брати заразом, будуть написані одна під одною. Наприклад:

Таким чином ми перший раз беремо 4, 7, 9-й приструнки правою рукою і разом з тим лівою 5-й бас. Почекавши 1 секунду, беремо правою знов 3 струни (4, 8, 10) і лівою 2-й бас, і т. д.

Увага. Ноти восьми, шістнадцяти, тридцятьдругі і т. д. пишуться ще трохи й инакше. Так:

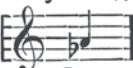

Се робиться для скорочення письма. Хвостики нот можна пускати і вгору і вниз, куди кому зручніше.

Півтони.

Осі ми казали про так звані „цілі тони“, але, окрім цілих тонів, ще є й другі згуки, що звуться *півтонами*.

Візьмемо наприклад отсю ноту. Коли ми піднімо голос на цілий тон у гору, то получимо таку вже ноту: Але-ж можемо підняти висоту свого голосу не на цілий тон, а на пів тону—тоді будемо мати вже або таку ноту: , або таку: , обидві вони однакові.

Знак $\sharp$ зветься „діезом“, і показує, що ноту, перед якою він стоїть, потрібно брати на пів тону вище.

Знак $\flat$ зветься „бемолем“ і показує, що ноту, перед якою він стоїть, потрібно брати на пів тону нижче.

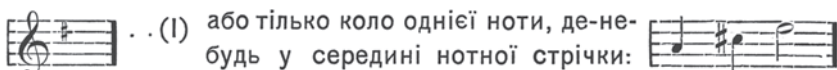
У повній октаві 5 півтонів, бо не всі ноти можна діезувати або бемолювати. Півтони бувають тільки меж тими нотами, які одрізняються одна од другої на цілий тон. Коли ми який-небудь тон підвищимо на пів тону, то згук струни чи голосу повинен бути той же самий, що у послідуєчого тону, який ми понизчимо на пів тону.

Як бачимо, на сій стрічці, меж *mi* і *fa*, *si* і *Do* немає півтонів. Колиб ми настроїли кобзу так, як показано на I половині рядка, а потім так, як показано на другій (II) половині, то побачилиб, що ніякої різниці між її згуками немає.

Коли перед якою нотою стоїть $\sharp$, або $\flat$, то ми повинні перше, ніж починати грати на кобзі, підтягти чи спустити на півтону ту струну, що одголошує нашій діезованій чи бемольованій ноті.

$\sharp$ і $\flat$ ставляться на двох місцях: або з початку нотної стрічки (наприклад на 4-ій смужечці):

Коли $\sharp$ або $\flat$ стоять з початку нотної стрічки, то тоді неодмінно треба перетягти на кобзі вгору чи вниз ту струну, нота якої припадає на ту смужечку, де стоїть $\sharp$ чи $\flat$.

Так, на нотній стрічці (I) треба підтягти на пів тону у гору всі струни кобзи, що мають згук *Re*.

Такий $\sharp$, чи $\flat$ знак, що стоїть з початку нотної стрічки, звється **ключовим**. Такий ключовий $\sharp$, чи $\flat$ діезує, чи бемолює не тільки ту струну, на місті ноти якої він стоїть, а й усі октави її.

Таке значіння має взагалі ключовий півтонний знак у музиці. При грі на кобзі такого широкого значіння його нам часто буває не треба. Того ради ми наперед умовимося, що коли знак $\sharp$ чи

♭ буде стояти так, як то показано на стрічці (I), то він дієзує всі Re, які тільки є на нашій кобзі: колиж ми сей $\sharp$ підкреслимо:

то тоді він буде показувати, що треба підтягти на пів тону у гору тільки те *Re*, на місті якого він стоїть (тобто 11-ту струну), та й тільки, а всі останні струни, що теж мають згук *Re*, вищий чи нижчий на октаву, лишить без переміни.

Е ще один музичний значокъ $\natural$, що зветься „бекаром“ чи „одказом“. Коли він стоїть перед здієзованою, чи бемольованою нотою, то се показує, що ту ноту треба брати так, як би перед нею не стояло $\sharp$, чи $\flat$.

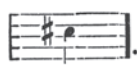
Так, знак бемоля, що стоїть на нашій стрічці, показує,

що всяку ноту сі треба брати на пів тону нижче.

Перед п'ятою нотою стоїть $\natural$ і того ради її потрібно брати чисто, не понижаючи на пів тону.

Взагалі радимо перше, ніж починать грати яку-небудь пьесу з нот, роздивитись сі самі ноти. Коли у їх нема ні $\sharp$, ні $\flat$, ні $\natural$, то можна зараз же і грати починать; коли-ж у нотах є $\sharp$ або $\flat$ ключові знаки, то перше, ніж грати, треба перетягти ті струни кобзи, на смужечках яких стоять сі півтонні знаки, на пів тону вниз, чи в гору, як то показано сими знаками, а тоді вже—починать гру. Коли ж у нотах стоять $\sharp$ або $\flat$ не ключові, або де-небудь трапляється $\natural$, то тоді вже треба багатенько розглянутися. Хай, наприклад, у нотах трапиться не ключовий Do $\sharp$

Тоді ми повинні роздивитись, що частіше трапляється у нашій пьесі, чи Do $\sharp$, чи чисте Do . Коли Do $\sharp$ трапляється частіше, то ми повинні перетягти ту струну, на місці якої стоїть знак $\sharp$, на пів тону в гору; коли ж нам доведеться у тій же самій пьесі брати уже чисте Do, то ми або минемо його зовсім, або візьмемо октавний йому згук . Коли ж чисте Do трапляється частіше Do $\sharp$, то тоді нам не треба підтягати нашого Do в гору, а коли доводиться брати ноту Do $\sharp$, то вже її не беремо.

Тепер розгляньмо де-які перестройки, що найчастіше трапляються, і покажемо, як то найлегше можна перестроїти кобзу з одного строю на другий.

1) Стрій Фа # (фа дієз).

Щоб перестроїти кобзу з нашого основного строю на сей стрій, треба пригадати ту ж саму пісню: „По за гаєм гаєм“, тільки вже треба починати співати її з того тону, який має нота *sol* . Тоді неодмінно доведеться підтягти ноту *fa*, і як раз на цілих пів тону в гору, бо инакше пісня не вийде. Останні *fa*, коли їх теж треба здієзувати, підстроюються в октаву нашому вже настроєному *fa* #.

2) Стрій Сі б (сі бемоль).

Коли хто схотів би настроїти кобзу так, щоб перетягти *si* на *si* б, то можна теж користуватися піснею „По-за гаєм, гаєм“, але вже треба починати її грати з ноти *fa*, чи то з 6-ї струни. Тоді неодмінно доведеться перетягти *si* на *si* б, щоб пісня вийшла.

При цьому строї треба перестроювати й баси, а саме 7-й бас *si*. Його теж треба попустити на пів тону, чи, як кажуть, настроїти в октаву до *si* б.

Окрім цих строїв, є ще багато інших. Усих їх до 10, але можна обмежитися і двома сими, бо останні дуже рідко потрібні.

Кобза — се інструмент мов навмисне пристасований до аккомпаніменту. Для того, щоб грати на кобзі які-небудь пьеси чи танці, треба таки багатенько попрацювати. А щоб навчитися тільки аккомпанувати — то на се доволі 2-х, 3-х місяців науки. Коли в людини є хоч трохи музичного хисту та сякий-такий слух — то для неї цілком можливо швидко вивчитися підгравати на кобзі співцеві і навіть хоріві.

Майже весь сучасний репертуар кобзарський складається з аккомпаніментів до дум та пісень та невеличкого числа танців та маршів. Але аккомпанімент кобзи різниться од того,

що звуть аккомпаніментом сучасні музики. Тоді як аккомпаніментом взагалі одтіняють і підкреслюють голос співака—кобза сама веде мотив (наголос) і хоч і піддержує частенько голос співака, але не рідко співак своїм голосом їде за кобзою, мов би аккомпануючи їй.

Складаючи сю невеличку книжечку, здобуток майже трьох-річної праці та знаємства з кобзарями, я думав з початку дати ще й де-які записані од кобзарів думи й пісні з аккомпаніментом до їх. Але-ж через де-які обставини ся думка поки що так і зостається не виконаною думкою. Додаток дум і пісень з нотами задержав би ще надовго се видання.

Щоб яко мога швидче допомогти тим, хто хоче навчитися грати на кобзі, а таких тепер дуже багато, і зробити сей підручник як найдешевшим—випускаю його без дум і нот до їх.

Пильнуватиму, щоб як найшвидче випустити ті пісні та думи з аккомпаніментами, які довелося мені записати.

Щиро прошу шановних читачів пробачити, коли трапиться яка помилка чи огріх. За всяку увагу чи пораду буду щиро вдячним.

М. Домонтович.

З М І С Т.

	<i>Стор.</i>
Передмова	I
Вигляд і стрій Кобзи	1
Стрій кобзи	5
Як держати кобзу і грати на ній	8
Півтони	12

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

ДО ГРИ

НА КОБЗІ АБО БАНДУРІ.

ПІСНІ ≡≡≡

≡≡ 3 НОТАМИ

ДЛЯ СПІВУ ≡≡≡

Й ВИКОНАННЯ ≡

≡≡≡ НА КОБЗІ.

— • • • —
Ч. II.

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри
на кобзі або бандурі.

ПІСНІ З НОТАМИ
для співу й виконання на кобзі.

Ч. II.

В першій частині самонавчателю до гри на кобзі („С. до гри на Кобзі або бандурі“, Одеса. Друкарня є. Фесенка, 1913 р. Видавництво „Діло“) нами були подані відомости про стрій кобзи та про те, як грати на їй і користуватися нотами при грі. Подаємо тепер де-кілька українських пісень з нотами для співу під аккомпанімент кобзи, а також де-кілька річей для виконання на кобзі. Навмисне починаємо з вищезгаданої, всім відомої пісні „По за гаєм, гаєм“, по якій ми радили вчитися строїти кобзу. Щоб швидче допомогти учням, подаємо три записи цієї пісні для трьох різних строїв кобзи: для діатоничного, або такого, коли кобза не має півтонів; для строю „Si $\flat$ “, тоб-то такого, коли 2 й 9 струна приструнків кобзи, що відповідають нотах

Фа $\sharp$, спускаються на пів тона у низ; і для строю

Фа $\sharp$, або такого, коли 6 й 9 струни кобзи, що відповідають нотам , підтягаються на пів тона у гору.

При діатоничнім строї ця пісня починається співатися з тону do (на кобзі це буде 3-я струна); при строї Si $\flat$ вона починається з тону fa (на кобзі це буде 6-а струна); при строї Фа $\sharp$, треба починати співать її з тону sol (на кобзі 7-а струна).

При діатоничному строї і строї $F\sharp$ на басах кобзи нема півтонів, при строї ж $S\flat$ басова струна кобзи $S\flat$ (7-й бас.) попускається на пів тону, строючись в октаву 2-му або 9-му пристрункові, після того, як ми його вже попустимо на пів тона у низ.

Коли з боку нотного рядка буде написано „голос“, то се означатиме, що на сій стрічці написані ноти для співу; коли з боку двох нотних рядків, з'єднаних смужечкою, буде написано „кобза“, то се значить, що на сіх нотних стрічках написані ноти для виконання на кобзі. На верхній з цих двох стрічок, одміченій значком , пишуться ноти для приструнків, а на нижній, одміченій значком , пишуться ноти для басів кобзи.

I. „По за гаєм, гаєм“.

1. Діатоничний стрій.

ГОЛОС

3 4 5 6 7 10 8 9 10 8 7 5 3

По за га - ем, га - ем, га - ем зе - ле нь-ки-м,

К О Б ЗА

Двічі.

6 7 8 6 5 6 7 5 4 5 6 4 3 3

там о - ра - ла дів-чи-нонь-ка во-ли-ком чор — нь-ки-м.

2. Стрій Si b.

ГОЛОС

6 7 8 9 10 13 11 12 13 11 10 8 6

По за га - ем, га - ем, га - ем зе - ле — нь-ки-м,

К О Б ЗА

Двічі.

там о-ра-ла дів-чи-нонь-ка во-ли-ком чор — нень-ким.

3. Стрій Фа $\sharp$.

ГОЛОС

По за га-ем, га-ем, га-ем зе-ле — не-нь-ким,

КОБЗА

Двічі.

там о-ра-ла дів-чи-нонь-ка во-ли-ком чор — нень-ким.

Слова до пісні „По за гаєм, гаєм“.

По за гаєм, гаєм,
Гаєм зелененьким,
Там орала дівчинонька
Воликом чорненьким.
Орала, орала,
Не вміла гукати

Та й найняла козаченька
На скрипочці грати.
Козаченько грає,
Бровами моргає,
Вражий його батька знає,
На що він моргає!

Чи на мої воли,
А чи на корови,
Чи на мое біле личко,
Чи на чорні брови.
Чорні брови маю
Та й не оженюся,

Хіба піду до річеньки
З жалю утоплюся.
Не топись, козаче,
Бо душу загубиш,
Ходім краще повінчаймось,
Коли вірно любиш!

II. Гречаники.

1. Діатоничний стрій.

ГОЛОС

К О Б З А

З по-мий-ни — ці во-ду бра-ла гре-ча-ни-ки

у - чи - ня - ла, гре-ча - ни — ки у - чи - ня - ла,

Двічі.

тай на при-піч — ку са - жа - ла. Гоп мо - ї

гре-ча-ни-ки, го-п мо-ї бі-лі чо-гось мо-ї

гре-ча-ни-ки на ско-ри-ні сі-ли.

2. Стрій $\text{Si } \flat$.

ГОЛОС
К О Б Е З А

З по-мий-ни-ці во-ду бра-ла гре-ча-ни-ки

у-чи-ня-ла, гре-ча-ни-ки у-чи-ня-ла,

Двічі.

тай на при - піч — ку са - жа - ла. Гоп мо - ї

гре-ча-ни-ки, го-п мо-ї бі-лі, чо-гось мо-ї

гре-ча-ни-ки на ско-ри-ні сі-ли.

3. Стрій Фа #.

ГОЛОС

К О Б З А

З по-мий-ни — ці во-ду бра-ла гре-ча-ни-ки

у - чи - ня - ла, гре-ча-ни — ки у - чи - ня - ла,

Двічі.

тай на при - піч — ку са - жа - ла. Гоп мо - ї

гре-ча-ни-ки го-п мо-ї бі-лі, чо-гось мо-ї

гре-ча-ни-ки на ско-ри-ні сі-ли.

Слова до „Гречаників“.

З помийниці воду брала,
Гречаники учиняла,
Гречаники учиняла,
Та й на припічку сажала!

Гоп, мої гречаники,
Гоп, мої білі!
Чогось мої гречаники
На скорині сіли!

Молов батько невіяне,
Пекла мати несіяне,
А я тільки помагала,
Гречаники учиняла.

Гоп, мої гречаники!
Гоп, мої білі! і т. д.

Наїхали паничі
Та не в день, а вночі,
Та й поїли гречаники,
За пшенишні калачі!

Гоп, мої гречаники! і т. д.

Часто на голос „Гречаників“ співаються різні юмористичні куплети, після кожного з яких приспівують (хор), „Гоп, мої гречаники“. Подаю тут де-які з цих куплетів. Більша половина їх записана власноручно мною од селян та й інших мешканців Полтавщини, Київщини і почасти Поділля, а де-які взяті з різних збірників. Ці куплети завжди співа один співак.

Куплети до „Гречаників“.

- 1) Ой якби ж ти, вража бабо,
Не задрипана така,
Разміняв би карбованця
Та вгостив на п'ятака!

Хор. „Гоп, мої гречаники“!...

А то з-заду бруньки висять,
У сажі вся пика,
Косі очі, гнилі зуби,
Та ще й ніс великий!

Хор. „Гоп, мої гречаники“!...
(Полтавщина).

- 2) Через річку, через став
Казак дівці дулю дав,
Друга біжить та й плаче:
„Дай і мені, козаче“!
(Полтавщина).

- 3) Три діди, три діди,
Полюбили бабу,
А четвертий, малісінький,
Причепився з-заду!
Трем дідам, трем дідам,
Баба дулі тиче,
А четвертого малого,
За чуприну смиче!
(Полтавщина).

- 4) Ліз швець по драбині,
Та й упав швець меж свині,
Свиня ему шепче, шепче:
„Сватай мене, милий шевче“!
(Київщина).

- 5) І твій батько, і мій батько
Були славні козаки,
Посідали серед степу,
Та й ревіли як бики!
(Київщина).

- 6) Як була я молоденька,
Колихала мене ненька,
А як стала підростать,
Стали хлопці колихать!
(Полтавщина).

- 7) Ой приснилась мені, мамо,
Потороча уночі,
В поторочі чорні очі
Мушкатер на печі!
(Полтавщина).

- 8) Оженився дурень,
Та взяв дурновату,
Та не знали, що робить—
Підпалили хату.
Дурний воду носе,
Дурна Бога просе:
„Гори, гори, ясно,
Дивиться прекрасно“!
(Полтавщина).
- 9) Ой дівчино, дівчино,
Нащо ти подобна,
Оченята як гарбуз,
Голова як довбня.
(Київщина).
- 10) Ой ти старий, бухи, бухи!
Я молода хи-хи, хи-хи!
Ой ти старий, я молода,
Од того в нас незлагода!
(Полтавщина).
- 11) Ой дівчата, молодиці,
Скиньтеся по грошу!
Нехай куплю нові штани,
Най дрантя не ношу!
- 12) Ідїть хлопці танцювати,
Берїть рукавиці.
Бо удови, як корови,
Дівки, як телиці!
- 13) От гуляв, так гуляв,
Нї чобїт, нї халяв!...
Одна була халява,
Та й ту мати сховала.
- 14) Ішов Гриць з вечерниць
Та впав у помиї,
Аби дівки не витягли —
Були б свині ззіли!
- 15) Що ж то буде, що ж то є,
Що дід бабу продає,
За великую ціну —
За папушу тютюну!

- 16) Не дивуйтеся дівчата,
Що я обірвався,
То мій батько робив гладко,
А я в його вдався!
- Не дивуйтеся дівчата,
Що я такий вдався,
Мого батька повісили,
А я одірвався!
- 17) І дощ іде, і хмариться
Коростява чухмариться.....
З коростявим погуляла,
То й короста напала.
(Полтавщина).
- 18) Гей, грай, та доладу,
А я в батька штани вкраду
Та тобі їх подарую,
Що грав мені веселую!
- 19) Оженився молодець,
Взяв жінку не просту,
Куди йде воші б'є,
Ще й чеше коросту!
- 20) Як була я у батенька,
То була я чубатенька,
А як стала у свекрухи,
То об'їли чуба мухи!
(Полтавщина).

III. Про Морозенька.

(Записано від кобзаря Т. Пархоменка. В цій історичній пісні співається про Морозенька, одного з козацьких полковників за часів Гетьмана Богдана).

Раніше, ніж починать співати під проводом (аккомпанімент) кобзи, кобзарі грають маленьку прелюдію. Ця прелюдія буває або варіант голосу думи, чи пісні, яку зараз співатимуть, або маленька композиція. Подаю тут зразок прелюдії до історичної пісні про Морозенька.

Прелюдія.

Зараз же після цієї прелюдії кобзарь починає співати, супроводжуючи (аккомпануючи) голосу на кобзі.

Тенор.

ГОЛОС

К О Б З А

Ой Мо-ро-зе, Мо-ро-зень-ку, ти слав-ний ко — за — че,

за то-бо-ю, Мо-ро-зень-ку, вся Вкра-ї-на пла-че.

Двічі.

Після двох-трёх куплетів, а то й після кожного, можна на кобзі заграсти другу частину пісні уже без співу, а потім знову співати.

Слова до історичної пісні „Про Морозенька“.

Ой, Морозе, Морозеньку!
 Ти славний козаче!
 За тобою, Морозеньку,
 Вся Вкраїна плаче.
 Не так тая Україна,
 Як рідная мати...
 Заплакала Морозиха,
 Стоя біля хати.
 „Не плач, не плач, Морозихо,
 Не плач, не журися!
 Ходи з нами, козаками,
 Горілки напийся“!
 — „Чогось мені, милі браття,
 Горілка не п'ється!
 Десь синок мій, Морозенько,
 З татарами б'ється“!

(Після сього кобзареві слід дати одпочинок своєму голосові і програти голос на кобзі, не співаючи. Окрім того, можна вставити так звану „Перégrу“, приклад якої подамо в кінці цієї пісні, або варіант голосу. Програвши перégrу, чи голос, чи варіант його, кобзарь знову починає:

Із-за гори, із-за кручі
 Війско виступає,
 По сам-перед Морозенько
 Сивим конем виграває.
 Схилив, склонив головоньку
 Коню на гривоньку,
 Та распустив чорні кудрі
 На свою спиноньку.

(Знову перégrа).

То ж не грім в степу гуркоче,
 То ж не хмара світ закрила,
 То ж татар велика сила
 Казаченьків обступила.
 Бились з ранку козаченьки
 До ночі глухої,

Козаків лягло чи мало
 А татар утрое.
 На славному Морозеньку
 Червона стрічка,
 Де не пройде Морозенько
 — Кровавая річка.
 (Перéгра).

Ні один козак завзятий
 Не здався живим у неволю;
 Полягли всі, не вернувся
 Ні один із їх додому.
 Не вернувся й Морозенько,
 Гслова завзята,
 Замучили молодого
 Вороги прокляті.
 (Перéгра).

Вони ж його не стріляли
 На чверть не рубали;
 Тільки з його молодого
 Живцем серце виривали.
 Взяли потім поставили
 На Савур могилу...
 „Дивись тепер, Морозеньку,
 На свою Вкраїну“!
 (Перéгра).

„Україно, Милий Боже!
 І ти, мое військо!...
 Прощай, прощай, моя нене,
 І любая Прісько“!

На „bis“, Пархоменко завжди співав на голос „Морозенька“ отсе:

Життя старе України
 Тепер минувало —
 Тільки думи, та споміни,
 Та пісні zostались.
 І живучі, і могучі
 Пісні України!
 Уразливі, і унілі,
 Мов плач сиротини.

Породив їх степ широкий,
— Та Дніпро, та море!
Вони з серця виливались
Од тяжкого горя.
Розлилося по всіх піснях
Горенько козаче...
І в веселих, і у сумних,
Співаючи, плаче.

(Перéгра).

Та як весело співати
Тобі ж, наша Україно!
Ти ж ніколи не зазнала
Ясної години.
Товкли тебе з усіх боків,
З усієї сили
І хрещені й не хрещені
Сусідоньки милі!
Хоч не хоч, а довелося
Весь вік горювати
І за віру, й за родину,
Й за правду стояти!
І стояли й не внивали
При лихій годині,
І усім давали здачі
Орли України!

(Перéгра).

Вся ти наша, Україно,
Славою покрита,
Лютим горем, та сльозами,
Та кров'ю полита.
Але ж покіль по над миром
Світить сонце буде,
Нашу пісню, нашу думу
Не забудуть люде!

Подаємо тут зразок перéгри до пісні „про Морозенька“. Цю перéгру вживав кобзарь Т. Пархоменко. Перéгра взагалі не є що-небудь постійне; вона цілком залежить од кобзаря і часто буває його власною композицією.

Перéгра до „Морозенька“.

IV. Про Саву Чалого (Історичня пісня).

Частина записана од кобзаря Т. Пархоменка, частина од С. В. М.-Г.

Предлюдія.

Тенор або баритон.

Слова до Сави Чалого.

Жив у Січі старий козак,
 По прозванню Чалий,
 Вигодував сина Саву
 Козакам на славу.
 Та й не схотів оттой Сава
 Козакам служити,
 Відчалився до ляшеньків:
 В Польші паном жити.
 Та захотів оттой Сава
 Слави заручити,
 Став козаків запорожців
 По степах ловити.

(Перéгра).

Пан кошовий, старий батько,
 По козаках туже:
 „Хто ж ізлове пана Саву
 — Сам тому послужу“!
 Чалий каже: „Мого сина
 Нікому зловити,
 Хіба Гнатко та Кравчина
 Зможуть піддурити“!
 „Ой ти Гнатку, ти Кравчино!
 Як Сави не зловиш,
 — Сам же свою головоньку
 За його ізложиш“!
 Пішов Гнатко з Кравчиною
 Саву підмовляти,

Як не хоче іти з Польші,
То смерти предати.

(Перéгра).

Сидить Сава в кінці столу
Часті листи пише,
А Савиха молодая
Дитину колише.
Написавши часті листи,
Він спочити ляже,
А хтось йому у віконце,
„Добрий вечір“! каже.
Затрусився Сава Чалий,
Із ліжка скакає,
Та на джуру маленького
Голосно гукає:
„Піди, хлопче, піди малий
Та наточи пива!
Щось голова заболіла
З великого дива“!

(Перéгра).

Пішов хлопець, пішов малий,
Одчинив пивніцю...
Ускочили гайдамаки
У нову світлицю!
„Чолом, чолом, Пане Саво!
Як же себе маєш?
Далекії прийшли гості,
Чим їх привітаєш“?
Хотів Сава доскочити
До сталюного меча...
Беруть його гайдамаки
За обидва плеча.
„Постій, пане, постій, Саво!
За меч не хапайся!
Це ж ми твої брати рідні,
Нас ти не цурайся“!
Хотів Сава ухватиться
За свою булаву...

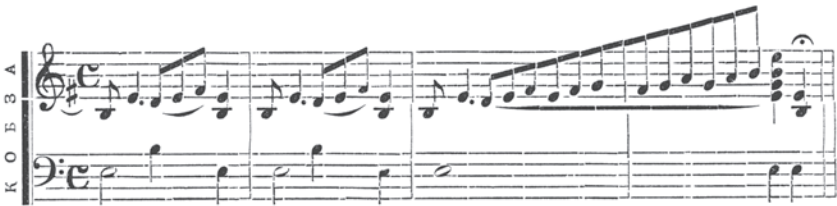
— Кладуть його гайдамаки
 На дубову лаву.
 Та й підняли pana Саву
 На три списи в гору,
 Та й кинули pana Саву
 Звисока додолу.

(Перéгра).

„Оцеж тобі, пане Саво!
 Сукна — едамашки!
 Нажив еси у козаків
 Великої ласки!
 Краще ж тобі, пане Саво,
 В сирій землі гнити,
 Ніж з врагами України
 В білім світі жити“!
 Прилетіли к пану Саві
 Вкраїнські ворони,
 Задзвонили пану Саві
 Разом у всі дзвони.

Зложено цю пісню за часів гайдамаччини. Сава Чалий був один з гайдамацьких ватажків, який потім зрадив товариству, передавшись до Ляхів.

Перéгра до „Сави Чалого“.

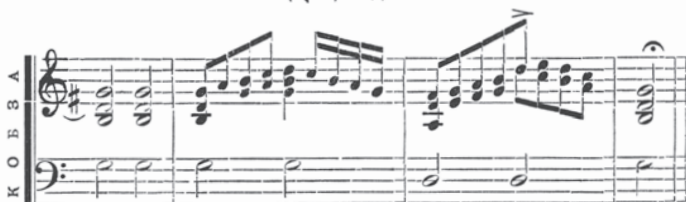

У. Про Нечая.

Записано від Т. Пархоменка. Ця історична пісня зложена козаками, чи кобзарями за часів гетьмана Богдана Хмельницького. Нечай, про якого тут співається, був одним з полковників гетьмана Богдана. Воювався з ляхами на Поділлі. Після приєднання України до Московського царства Нечай почина неслухати гетьмана Богдана і де-який час, навіть після замирення, веде війну з супротивниками на свій страх. Своєю безкраєю одвагою, завзяттям та добрим відношенням до простого люду Нечай придбав собі велику славу і любов народу.

Голос до пісні „Про Нечая“.

Прелюдія.

Allegretto (Тенор).

ГОЛОС

Із — за го — ри, із — за лі — су

з-за тем — но - го — га - ю Ой скрик — ну - ли

Перéгра

Слова до історичної пісні „Про Нечая“.

Із-за гори, із-за кручі,
 З-за темного гаю,
 Ой скрикнули козаченьки:
 „Тікаймо, Нечаю“!
 Нечай же їх не слухає,
 Коня не сідлає,
 З кумасею Мельніцькою
 Мед-пиво кружає.
 „Гей як же нам, козаченьки,
 Додому втікати,
 Свою славу козацькую
 Під ноги топтати!
 Есть у мене та хлопець Шпак,
 Мій вірненький козак,
 Він дасть мені в пору знати,
 Коли виступати“!

(Перéгра).

Ой як гляне козак Нечай
 У яснее віконце...

— А вже ляшків, а вже панків...
— Потемніло й сонце!
Ой як гляне козак Нечай
У ясну квартиру...
— А вже ж ляшків, а вже панків..
— Що волів на ринку!

(Перéгра).

Гей як крикне козак Нечай
На джуру малого:
„Сідлай, сідлай, малий хлопче,
Коня вороного!
Бери собі вороного,
Мені буланого!
Та й заженем вражих ляшків
Аж до Полонного“!

(Перéгра).

Не вспів козак, не вспів Нечай
На коника сісти,
Як став ляшків, як став панків
На капусту сікти!
Не вспів козак, не вспів Нечай
На коника впасти,
Як став Ляшків, як став панків,
Як снопики класти!
Гей як гляне козак Нечай
На правее плече
— Течуть річки кровавії,
Що й конем не втече!

(Перéгра).

Ой як гляне козак Нечай
Од шинку до ринку —
— Покотилась Нечаева
Головка в долинку.

(Перéгра).

Гей станемо, миле браття,
Думати й гадати,

Де ж нам тую головоньку
 Нечая ховати.
 Поховаєм головоньку
 У церкві Миколи!
 Та не буде в нас Нечая
 Ніколи ніколи!

VI. „На смерть Т. Г. Шевченка“ (Дума).

Записано од кобзаря Т. Пархоменка.

Прелюдія.

Голос до думи „на смерть Т. Г. Шевченка“.

Тенор.

ри — ття; Да-ли в хма-ру за-гор-нув-ся,

пе-рес-тав сві — ти — ти, за-ним зір-ки

по-хо-ва-лись, мов за бать — ком ді — ти.

Перегра.

Найкраще цю перегру виконувати всякий раз після кожного куплету.

К О Б З А

Слова думи „На смерть Т. Г. Шевченко“.

Зійшов місяць на могилу
З неба подивиться,
Навкруг глянув ясным оком
Та й почав журиться.
Далі в хмару загорнувся,
Перестав світити,
За ним зірки поховались,
Мов за батьком діти.

(Перєгра).

Ніч як ворон темна стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють.
Чого ж місяць, чого срібний
Хмарою закрився,
Чого ж вітер о півночі
Грізно расходився?

(Перєгра).

Місяць бачив, як учора
Могилу копали,
А в могилу домовину
Стиха опускали...
Зачинилось на Вкраїні
Покутне віконце,
Заховали під землею
Українське сонце!

(Перєгра).

Умер кобзарь, його пісні
Більше не греміти...
Почав вітер на могилі
Сумно гомоніти:
То завие, то застогне,
Жалібно заллється,

Наче сокіл об могилу
Крилами заб'ється!

(Перéгра).

Плаче, квилить, свіжу землю
З могили здійсмає...
Просе: „Встань, мій вільний брате“!
— Ні — не дочуває!
Спиж, Тарасе, тихо, тихо!
Доки Бог розбуде!
Твоїж пісні Україна
Повік не забуде!

Іноді кобзарь Пархоменко співав на цей же голос інші слова, які подаємо низче. Кобзарь Ткаченко, од якого й записана ця друга половина, її тільки й зве думою „на смерть Т. Г. Шевченка“.

Сподівалися Шевченка
Сей рік на Вкраїні,
А прийшлося побачити
Його домовину.
Стоїть в Каневі в Соборі,
Вся квітками ввита,
По казацькі китайкою
Червоною вкрита.

(Перéгра).

Ідуть люде повіз неї
Поклін покладають
І за душу кобзареву
Господа благають.
Скільки виплакав він горя
Дрібними сльозами,
Скільки висушив печалі
Щирими словами!

(Перéгра).

Все бажалось йому волі
Для свого народу —
Не діждався того часу,
Як вийшла свобода!

У столиці над Невою
Його поховали,
Честь великую і славу
Йому воздавали.

(Перéгра).

Із могили домовина
На світ піднялася,
Через Москву, через Київ
В Канев подалася!
На Симона, на Зілота
Задзвонили в дзвони,
Стали править кобзареві
Нові похорони!

(Перéгра).

Везуть його простим возом
До нової ями,
Везуть хлопці та дівчата
Кручами-горами!
Перед труною чорними
Коровгами мають,
„Христос Воскрес“! хор церковний
До гроба співає!

(Перéгра).

Уволили твою волю
Українські діти,
На Чернечу несуть гору,
Де хотів ти жити.
Усі стали навкруг тебе
На горі чернечій,..
Чи ти чуєш людський гомін,
Надгробнії речі?

(Перéгра).

Чи ти ж чуєш? Вічну пам'ять
Тобі возгласили!
Брати й сестри над тобою
Знов заголосили!

Ходить хмара кругом сонця,
Вітрець подихає,
Шумить Дніпро, під човнами,
А хвиля ридає!

(Перєгра).

Прощай, славний наш Тарасе,
Прощай славний брате,
Справди легше в рідній землі
І кісткам лежати!
Спи ж, Тарасе, тихо, тихо,
Доки Бог разбуде,
Твої ж пісні Україна
Повік не забуде!

VII. Про Максима Залізняка.

Ця історична пісня записана од кобзаря Пархоменка. В їй співається про зруйнування Умані військом гайдамацького гетьмана Максима Залізняка, яке було за часів цариці Катерини II.

Прелюдія.

Замість неї грається безъ співу I частина аккомпаніменту.

Голос до пісні про Максима Залізняка.

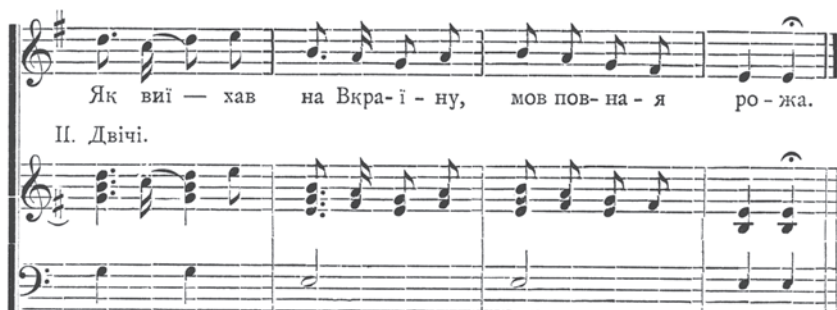
Барітон.

ГОЛОС

К О Б З А

I

Ма-к-сим ко-зак За-ліз-няк, ко-зак з-за по — рож-жя;

Перéгра.

Заміст неї грається після кінця кожного куплету II частина аккомпаніменту.

Слова до „Максима Залізняка“.

Максим козак Залізняк,
Козак з Запорожжя,
Як виїхав на Вкраїну,
Мов повная рожа.

Зібрав війська сорок тисяч
В місті Жаботині,
Обступили город Умань
У днівній годині.

Обступили город Умань,
Покопали шанці
Удали з семи гармат
У середу вранці.
Удали з семи гармат
У середу вранці.
Накидали у годину
Трупу повні шанці.

Не единая удова
З городу втікала,
Не едная бідна мати
Із дітьми прощалась.

Оттак Максим Залізняк
За Вкраїну бився,
І за це він гарне діло
Слави заручився!

VIII. Попаденька (Юмористична пісня).

Тенор або барітон.

ГОЛОС

Та не рос-те вис-ча-я ло — бо-да, та не жи-ве

I

КОБЗА

кра-ша - я по — па - дя!.. «Пі-п ста-рий, ши-ро - ка - я

II Двічі.

бо - ро - да... не- хай те - бе ин - ші люб-лять, а не я»!

Записана від В. М. Козловської. Ні прелюдії, ні перегри нема. Замість останньої після кожного куплету грається на кобзі без співу друга (II) частина аккомпаніменту.

Слова до „Попаденьки“.

Та не росте вищяя лобода,
Та не живе кращяя попада!..
„Піп старий, широкая борода...
Нехай тебе інші люблять, а не я“!

Не йди, не йди, батюшка, ти служить,
Кудись твоя матушка забіжить,
Не йди, не йди, батюшка, вінчати,
Піде ж твоя матушка гуляти!

ІХ. Киселик (Юмористична пісня).

Записана від В. М. Козловської.

Тенор або барітон.

ГОЛОС

За - не - ду - жав мі-й ми-лень-кий тай за-ба - жав ки-се-лю.

І. Двічі.

КОЕЗА

Ге-й ду-дик ду - ду - ду, тай за-ба-жав ки-се-лю!

ІІ. Двічі.

Замість перегри після першої (I) половини куплету, грається без співу
(I) перша половина аккомпаніменту; після другої частини куплету грається
друга (II) частина аккомпаніменту без співу.

Слова до „Қиселика“.

Занедужав мій миленький
Та й забажав киселю
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й забажав киселю!

Як пішла ж я по селу,
Добувати киселю!
Гей дудик, ду-ду-ду
Добувати киселю!

Не добула киселю,
Та добула овса!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й добула овса!

Як пішла ж я по селу
Добувати решета!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Добувати решета!

Не добула решета,
Та й добула борону!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й добула борону!

Просіяла той овес
На середній зубок!
Гей дудик, ду-ду-ду,
На середній зубок!

Процідила той кисіль
У безодній горщик,
Гей дудик, ду-ду-ду,
У безодній горщик!

Поставила той кисіль
На холоднім жару,
Гей дудик, ду-ду-ду,
На холоднім жару!

Ой кипів той кисіль
Вісімнадцять неділь!

Гей дудик, ду-ду-ду,
Вісімнадцять неділь!

Став киселик закипать,
Став мій милий поміраць,
Гей дудик, ду-ду-ду,
Став мій милий поміраць!

Постій, серце, не вмірай,
Киселику дожидай!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Киселику дожидай!

Х. Засідатель (Юмористична пісня).

(С. Руданського. Голос записано у Полтавщині, Золот. пов.).

Тенор.

ГОЛОС

І — хав кінь-ми за — сі — да-тель на чи —

КОРДА

ю — сь бі — ду, про-ва — ли - в - ся се - ред

Двічі.

Після кожного проспіваного куплету слід програти другу частину аккомпаніменту без співу.

Слова до „Засідателя“.

Іхав кіньми засідатель,
На чийсь біду;
Провалився серед ставу
На тонкім льоду.

Біжать соцькі з мужиками,
Невід зятягти,
Щоб вже його поскоріше
Витягти з води.

Коли жидок їм на зустріч,
Пейсами потряс:
„Гирсте, гирсте, став питать,
Що теке у вас“?

— „Засідатель утопився,
Господи прости,
Іди, жиде, хоч поможеш
Невід зятягти“!

„Гирсте, гирсте, що шукати.
Людської біди?
— Карбованця покажіте.
— Вилизе з води“!

Стали поли добрі люде
В гору завертать,
А вже очі его мосці
Із води блещать.

Скинулися по кешенях,
 Найшли гривень сім,
 А вже з води засідатель
 Вискочив зовсім.

ХІ. Соцький (юмористична пісня).

Записано в Житомирі.

Барітон або тенор.

ГОЛОС

К О Б З А

Ой хва - лив - ся соць-кий чи- ном, а де - сят- ник

сво - їм си - ном. В ме - не, ка - же, син мо - тор - ний,

і ро - зум - ний, і про - вор - ний; ду - же гар - ний

Перéгра.

Слова до „Соцького“.

Ой хвалився соцький чином,
А десятник своїм сином.
„В мене, каже, син моторний,
І розумний, і проворний

Дуже гарний, як панич,
Проси его, а не клич“!

— „Мене ж за те жиди знають,
Паном соцьким величають;
Як надіну свій чекмень,
То всі кажуть, що я член!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Як надіну свою бляху,
То всі біжать к чорту з страху,
А як грізно погукну,
То десяцькі спину гнуть!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

— „Мого ж сина люде знають,
Пивом, брагою вітають
І паничем завжди звуть,
Перше місце скрізь дають!

Бо він гарний, як панич,
Проси його, а не клич“!

— „Я ж в okazіях буваю,
Першу чарку випиваю!
Тільки стукну підківкою,
Стоїть пляшка з горілкою!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Тільки стукну чобітком,
— Пруть ковбаси з часником;
Стоє ж бровами моргнуть,
То ще й сала принесуть!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

На хрестинах скріз гуляю,
На покуті засідаю,
На покуті засідаю,
Старшу куму обнімаю!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Приїзжає в село пристав,
Десятника въ морду хлище,
Мене ж тільки в шию пхає,
Бо я соцький, чина маю!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Я живу у палаціні,
 Кому схочу дам по спині,
 Як ісправник приїзжає,
 То я курі розганяю!
 Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

Мене й пани поважають,
 Бо до мене діло мають;
 Я й чайок із ними пив..
 От де чести заслужив!
 Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

ХІІ. Про Куперьяна.

Юмористична пісня цехових братчиків. Записана від Т. Пархоменка.

Тенор.

I.

ГОЛОС

Не - хай же нас Бог ря - ту — е, що нам

К О Б З А

II.

бать — ко не стат-ку — е! Бе — ре Йва-на

шей Де-м'я-на, Гри — ця, Пет-ра шей Сте-па-на,

III.

Мақ-си-ма, Се — ме — на шей Те-реш — ка!

Двічі.

Після кожного куплету грається (III) третя частина аккомпаніменту без співу.

Слова до „Куперьяна“.

- I. Нехай же нас Бог рятує,
Що нам батько не статкує!
- II. Бере Йвана ще й Дем'яна,
Гриця, Петра ще й Степана,
- III. Максима, Семена ще й Терешка!
- I. Зібралася кумпанія;
Невеличка, але чесна!
- II. Едні сіли по один бік,
Другі сіли по другий бік,
- III. Куперьян найстарший-посередині!
- I. Зібрались ми всі тутечки,
Не простіі люде всі реміснички!

- II. І писарі, і малярі,
І ковалі, і слюсарі,
І музики, і дзвонарі,
І шевчики, і крамарі,
Виновари, й пивовари,
- III. Куперьян цехмейстер над соломою!
- I. Ой дай же нам, Господи, що ми зібрались!
Що ми собі трошечки понапивались!
- II. Хто маючий, хто багатий,
Хто покірний, хто завзятий,
Хто вродливий, хто хороший,
Кому течуть з річок гроши!
- III. А Куперьян каже: „Я весь у злоті“!
- I. Біжить Ганна ще й Титяна
Стращать батька Куперьяна!
- II. Біжить Гапка ще й Данилко:
„Тікай, татку, куди видко!“
- III. Он мамуня йде! Всім біда буде“!
- I. Одні кажуть: „Іскриймося“!
Другі кажуть: „Признаймося“!
- II. Треті кажуть: „Сидім тихо“!
А четверті: „Буде лихо“!
- III. А Куперьян каже: „Якось-то буде“!

ХІІІ. „Хата моя рубленая“ (Пісня).

Баритон.

ГОЛОС

Хата мо-я руб-ле - на-я, сі-ни на - по - мо — сті...

К О Р Д А

Двічі.

Не сам і-ду, ко-ня ве-ду, до ми — ло — ї в гос-ті.

Слова.

Хата моя рубленая,
Сіни на помості...
Не сам іду, коня веду,
До милої в гості!

А кінь ірже, води не п'є,
Він не хоче пити;
Дере в гору голівоньку,
Хоче мене бити!

Не мордуйся, коню сивий,
Пий холодну воду;
Крепи сили, коню милий,
Не зражу я зроду!

Світи ж, світи, місяченьку,
До милої їду!
Тоді зайдеш за хмароньку,
Як у двір уїду!

У милої стайня гарна...
Коню, поспішайся!
А як мила стрічать вийде
— До ніг уклоняйся!

(Од. О. Ф. Палкина, Домантів).

XV. „Там де Янтра“ (Пісня).

I. Баритон або тенор.

ГОЛОС

ТАМ, де Ян-тра кру-то в'єт-ся з під ка-мі-ня б'є во - да,

К О Р Д

II.

там дів-чи - на, як зір-ни - ця, чор-ня - ва - я, мо-ло-да.

Друга частина пісні (II) повторюється, але трошки на інший лад:

II.

там дів-чи - на, як зір-ни - ця, чор-но-бри-ва, мо-ло-да.

Слова.

Там, де Янтра круто в'ється,
З під каменя б'є вода;
Там дівчина, як зірниця,
Чорнобрива молода!

Дурно дівко квітки сієш,
Вони ж тобі не зйдуть,
Дарма батька-матір просиш,
Бо за мене не 'ддадуть!

Ти багата і вродлива,
В тебе батько-мати є,
Рід багатий, хата гарна,
Все, що в хаті, те твоє!

А я бідний сиротина
Степ широкий то ж мій сват!
Шабля, люлька — вся родина,
Сивий коник — рідний брат!

Козак зроду не знав пана,
Він родився на степах,
Птахом став із чоловіка,
Бо ріс змалку в стременах!

Коню ж сивий, коню милий!
Коню, коню, де ж той час,
Як з тобою ми турків били,
Як усюди знали нас!

Гей як з Січі, із небоги,
З-за дніпровських берегів,
Ми на чайках доганяли
Своїх лютих ворогів!

(Запис. в Полтавщині, в Золотон. повіті).

XV. „Гей не дивуйте“ (Марш).

Подаємо тут голос цієї пісні-марша разом з аккомпаніментом з двох кобз: першої і другої. Але аккомпанірувати сій пісні можна і на одній тільки першій кобзі. На двох, а також і на одній першій кобзі можна грати сей марш і без співу.

Тенор або барітон.

ГОЛОС

Гей не ди — вуй — те, доб — рі-ї лю — де,

І КОБЗА

ІІ КОБЗА

Двічі.

що — на Вкра — ї — ні пов — ста — ло, Там за Да-

ше — вим під со — ро — ко — ю мно-же-ство

ля — хів про — па — ло.

Слова.

Гей, не дивуйте,
Добрії люде,
Що на Вкраїні повстало!
Там за Дашевим
Під Сорокою
Множество Ляхів пропало.

Пан Перебийніс
Просить чимало
Сімсот козаків з собою!
Рубає мечем
Голову з плечей,
А решту топить водою.

Гей пийте ляхи
Воду — калужі,
Води болотяні,
А що пивали
На Україні
Вина та меди ситнії!

Ой чи бач, ляше,
Як козак пляше
На своїм коні горою!
З мушкетом стане,
Аж серце в'яне
А лях од жаху вмірає!

Гей ну, козаки,
Гей ну, юнаки,
Та заберімося в боки!
Заженом ляшків
Геть аж за Вислу,
Щоб не вернулись й в три роки!

Гей чи бач, ляше,
Як пан Хмельницький
На жовтім піску подбився!
Од нас козаків
Од нас юнаків
Ні один ляшок не вкрився!

Гей чи бач, ляше,
Що по Случ наше,
По Костяную могилу!
Як не схотіли,
Забунтували
Та й утеряли Вкраїну!

Записано в Полтавщині.

Нарешті лічу потрібним зробити де-кілка порад шановним читачам.

1) Коли голос пісні більш-менш відомий учневі, то радив би йому, перше ніж починати розучувати аккомпанімент, програти разів скільки один голос пісні виключно на приструнках.

2) Коли голос пісні невідомий учневі, то найперше треба вивчити сей голос, програючи його на приструнках кобзи, або попрохавши кого програти його на скрипці, або мандоліні, або й на піаніно, коли воно є поблизу.

3) Коли учень уже добре знатиме голос пісні і вмітиме грати його на кобзі, тоді можна приступати й до розучування аккомпаніменту.

1914 року.

М. Домонтович.

Зміст II частини.

	<i>Стор.</i>
1) По за гаєм гаєм (на 3 строї)	5
2) Гречаники (на 3 строї)	7
3) Про Морозенька (історичня пісня)	15
4) Про Саву Чалого (історичня пісня)	19
5) Про Нечая (історичня пісня).	23
6) На смерть Т. Г. Шевченко (дума).	26
7) Про Максима Залізняка (історичня пісня)	31
8) Попаденька (юмористична пісня)	33
9) Киселик (юмористична пісня)	34
10) Засідатель (юмористична пісня)	36
11) Соцький (юмористична пісня)	38
12) Про Куперяна (юмористична пісня).	41
13) Хата моя рублена (пісня)	44
14) Там де Янтра (пісня)	42
15) Гей не дивуйте (марш).	47

Науково-популярне видання

ПРОСВІТНИК ТА БАНДУРИСТ МИХАЙЛО ЗЛОБИНЕЦЬ.
САМОНАВЧАТЕЛЬ ДО ГРИ НА КОБЗИ АБО БАНДУРИ

На обкладинці: Михайло Злобинець із членами
гуртка бандуристів, ймовірно, гімназистами
Золотоніської чоловічої гімназії. Бл. 1915 р.

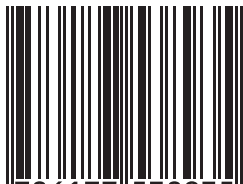
Особовий фонд Сергія Шелухіна, Центральний державний
архів вищих органів влади та управління України
(Ф. 3695, оп. 1). На зворотному боці фотокартки є відтиск
майстерні І. Брагінського (м. Золотоноша) і прізвища осіб:
Рева, Фаворський, Злобинців, (прочерк), Андрієвський,
Стахівський, Моторний, Прудько, Лінік

Видавець: ФО-П Савчук Олександр Олегович
www.savchook.com • savchook.book@gmail.com
Тел.: +38 067 572.85.75

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців,
виговтовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК №6877 від 16.08.2019 року

Формат 60×90/₁₆. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Georgia.
Підписано до друку 26.10.2023 р.
Умовн. друк. арк. 12. Наклад 100 прим.

ISBN 978-617-7538-93-5

9 786177 538935 >